FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

עיריית רמת גן

עיריית גבעתיים
מועצת נשים

עיריית ראש העין

עיריית הרצליה
פורום נשים, מינהל נשים

עיריית תל אביב – יפו
מועצת הנשים

מכללת בית ברל
החוג למדעי החברה

ש.י.ן לשוויון ייצוג נשים
ה.ן הרצליה נשים

פרלמנט נשים

במה לפוליטיקה מזווית אחרת

חוברת תקצירים

מושבי תשס"ב, 2001-2002

פרלמנט נשים

במה חדשית לפוליטיקה מזווית אחרת, לדיון ביקורתי ופמיניסטי על המדיניות השלטת והשיח הציבורי הרווח בישראל

דר' אסתר הרצוג
מרכזת פרלמנט נשים

פרלמנט נשים נולד בהמשך לכנסי תמיכה של תנועת ש.י.ן לשוויון ייצוג נשים במועמדות לראשות ערים ומועצות מקומיות בבחירות המוניציפליות שנערכו בנובמבר 1998. בכנסים שארגנה תנועת ש.י.ן בקיבוץ שריד ובנתניה השתתפו מרבית המועמדות לראשות רשויות, ובהן יעל גרמן ומרים פיירברג, שנבחרו לראשות הערים הרצליה ונתניה. ה'מוטו' של כנסים אלה היה: **נשים חושבות אחרת**. הרעיון שעמד מאחורי מוטו זה הוא, שלנשים יש דעה שונה על המתרחש בחיינו הציבוריים ועל סדרי העדיפויות החברתיים והכלכליים.

'נשים חושבות אחרת' היה גם המוטיב המרכזי של עמותת ה"ן – הרצליה נשים, בראשות עו"ד יונה מרקוביץ, בקמפיין למען בחירת נשים לראשות העיר ולמועצה בבחירות המוניציפליות בהרצליה. מפגשים אלה היו לראשיתה של במה פוליטית לנשים, שהתמסדה וקיבלה את השם – **פרלמנט נשים.**

בולטות לפן הפמיניסטי בשיח הציבורי

במהלך שלוש שנות פעילותו (1999-2002) קיים הפרלמנט 18 מושבים, שנערכו בהרצליה, קריית שמונה, באר־שבע, ירושלים, תל אביב, חיפה, חולון, פקיעין, כפר־סבא, רמת־גן, גבעתיים וראש העין וכן במכללת בית ברל ובית הסוהר לנשים נווה תרצה. מושבי הפרלמנט מימשו במלואם את המטרות המקוריות של המקימות:

- **יצירת בולטות לפן הפמיניסטי בשיח הציבורי** ולעמדות מקוריות וביקורתיות של נשים ממגוון מסגרות השתייכות ועשייה;
- **השגת בולטות לנשים מוכשרות בעלות תרומה ייחודית והישגים חברתיים ומקצועיים** בחיים הציבוריים בישראל;
- **יצירת פורום ציבורי פתוח וייחודי**, המפגיש לדיון והידברות קבוצות נשים שונות ומגוונות, מכל קצות הקשת הפוליטית, בעלות רמות השכלה ועיסוקים שונים, בנות גילאים שונים וכיוצא באלה.

הפרלמנט העלה לראשונה לדיון ציבורי נושאים כמו סחר בנשים, זנות, פורנוגרפיה ופרסום פוגע. בדיונים עלו נקודות ראות שונות, והדוברות תבעו נקיטת צעדים מעשיים לטיפול הרשויות בנושאים אלה. במושבים שונים הובעה ביקורת נוקבת ואמיצה נגד מוקדי ומנגנוני שליטה בישראל והוקעו השחיתות, הדיכוי, האפליה והמדיניות המשמרת מצוקה ופערים חברתיים.

פמיניזם צומח

קיום מושבי הפרלמנט במקומות שונים בארץ, וההצלחה בקיום הפעילות מדי חודש באופן סדיר ועקבי, הפכה את מפגשי הפרלמנט למבוקשים בעיני קבוצות נשים פעילות בכל רחבי הארץ.

בהשפעת דיוני הפרלמנט נערכו דיונים, כנסים ופעילויות נוספות כגון:

- בהמשך לדיוני הפרלמנט בנושאים הקשורים למקומה של הזנות בחברה ולטיפולן של הרשויות בזנות, סחר בנשים ופורנוגרפיה, קיימה תנועת ש.י.ן, בשיתוף עם התנועה לגבריות חדשה, שלושה כנסים;
- בעקבות דיוני הפרלמנט בנושא הפורנוגרפיה הוקמה קואליציה של ארגוני נשים וארגונים חברתיים למאבק בפורנוגרפיה. בזכות פעילות זו עבר בכנסת חוק נגד שידורי פורנוגרפיה בטלוויזיה;
- בעקבות מושב הפרלמנט שהתקיים בפקיעין ועסק במקומן של נשים ביחסים בין העדות והדתות, נערך בחיפה כנס ראשון של נשים מוסלמיות, דרוזיות ונוצריות;

- פעילות נוספת שצמחה במהלך שלוש שנות קיום הפרלמנט היא **פרלמנט על גלגלים**, שלקחו בו חלק בעיקר בוגרות הקורסים למנהיגות נשים בהרצליה, ואשר הפך למסורת ייחודית ומרגשת. פעילות זו היא חלק מהתכנסויות הפרלמנט באזורים המרוחקים ממרכז הארץ – קריית שמונה, באר שבע, ירושלים, חיפה ופקיעין, ובמסגרת כמו בית הכלא לנשים ברמלה. את הפעילות מארגנות חברות עמותת ה"ן, בשיתוף מינהל נשים ופורום נשים בעיריית הרצליה, והיא כוללת סיורים חווייתיים ומפגשים עם פעילות מקומיות;
- דיוני הפרלמנט על יחסי יהודים־ערבים הצמיחו רשת נשים מנהיגות, יהודיות וערביות – 'אנואר' (אורות, בערבית), הפועלת לקידום נשים בישראל ולמען שוויון בין הקבוצות. אנואר ארגנה עד כה סמינרים וכנסים משותפים בשפיים, בפקיעין, בכפר עָרה, בקלנסואה ובהרצליה. הכנסים עסקו בנושא מעמד האשה בקבוצות החברתיות־דתיות השונות, ב'נאקבה', במקומן של נשים בפוליטיקה ועוד;
- במהלך הכנת הכנס האחרון בשנה זו, אשר עסק בהטרדה מינית, הוקם פורום לטיפול בסוגיה. הפורום גיבש תכניות להמשך המאבק בהטרדה המינית, בעבודה, בבית, בבית הספר וברחוב לאחר ההצלחה של פעילות החקיקה נגד הטרדה מינית במקומות עבודה;
- בעקבות דיוני הפרלמנט בראש העין על הוצאת ילדים מרשות הוריהם, מאז פרשת ילדי תימן עד היום, מוקמת בעת כתיבת מאמר זה קואליציה של ארגוני נשים וארגונים חברתיים. הקואליציה תפעל לשינוי המדיניות הממשלתית בסוגיה זו ולהעברת מרכז הכובד של הטיפול ברווחת הילד למשפחה ולקהילה.

ארגונים שותפים

במהלך תש"ס (1999-2000), שנת הפעילות הראשונה של הפרלמנט, התקיימו ששה כינוסים. אל התנועות המייסדות, ש.י.ן וה"ן, הצטרפו ארגונים נוספים ובהם: מכללת בית ברל – החוג למדעי החברה, ל.א. לחימה באלימות נגד נשים, הארגון הארצי היציג להגנת הדייר, ארגוני נשים מקומיים ואנואר – קבוצת נשים יהודיות־ערביות. מימושו של רעיון הפרלמנט התאפשר במידה רבה הודות לנותני החסות העיקריים – קרן פרידריך אברט, עיריית הרצליה ומכללת בית ברל. התרומה של הארגון WOMEN TO WOMEN US היוותה תוספת משמעותית בשנת הפעילות השנייה של הפרלמנט. תרומתן האישית של ראש עיריית הרצליה – יעל גרמן וסגנית מנהל קרן אברט באותה העת – טורקן קארקורט, לתכנים ולרעיונות שעלו ויושמו במסגרת הפרלמנט הייתה בעלת ערך רב. ראשי הרשויות המקומיות השונות בהן נערכו מושבי הפרלמנט היו שותפים מלאים למימון, לתכנון ולביצוע של האירועים, באמצעות מועצות הנשים ויועצות למעמד האשה, הפועלות לצדם.

הוועדה המייעצת

בוועדה המייעצת המלווה את הפרלמנט חברות נשים מתחומי פעילות מגוונים באקדמיה, במישור הציבורי־חברתי ובתחומים מקצועיים:

- יעל גרמן – ראש עיריית הרצליה ויועצת פוליטית;
- דר' לינדה עפרוני – כלכלנית ומשפטנית;
- דר' ורדה גרנות – מנהלת בית ספר;
- טורקאן קארקורט – מנהלת פרויקטים חברתיים;
- רע"ד מסאלחה – עובדת סוציאלית ומרכזת אזורית בחברת המתנ"סים;
- רחל בללי – מדריכת פגועי מוח;
- עו"ד יונה מרקוביץ' – משפטנית ויו"ר ה"ן;
- נדין הולנדר – יועצת ארגונית ויו"ר נ.ו.ר.ה;
- דר' אסתר הרצוג – אנתרופולוגית חברתית ומרכזת פרלמנט נשים;
- רות רזניק – יו"ר ל.א, לחימה באלימות ומנהלת מקלטים לנשים מוכות;
- איבתיסאם מאחמיד – יו"ר שלום מתחיל בפנים;
- דר' צביה ולדן – חוקרת לשון, מרצה בבית ברל;
- ברברה סבירסקי – סוציולוגית ומנהלת מרכז אדוה;
- דבי רובין – פעילה שכונתית;
- יוכי יהל – יו"ר הארגון הארצי היציג להגנת הדייר;
- גולדי קורן – מעצבת פנים ופעילת שכונות;
- מרב מיכאלי – עיתונאית;
- זיוה כהן – יזמית ובעלת 'קדמת עדן';
- פרופ' סמדר לביא – אנתרופולוגית חברתית, חברת הנהלת 'אחותי'.

מושבי הפרלמנט

המושב הראשון של פרלמנט נשים לשנת תשס"ב (ה־13 בסך כל מניין מושבי הפרלמנט) התקיים ברמת־גן בדצמבר 2001 בחסות ראש העיר צבי בר. נושא המושב היה: 'הון, **שלטון ודמוקרטיה — ממבט נשי**'. הנחתה את הדיון דר' מירה פרוינד — סוציולוגית ממכללת בית ברל. הדוברות במושב היו: יעל גרמן — ראש עיריית הרצליה, זיוה כהן — יזמית ובעלת 'קדמת עדן', דר' לינדה עפרוני — כלכלנית ומשפטנית, תמי כהן — יועצת ראש העיר למעמד האשה וראש אגף משאבי אנוש ברכבת ישראל וע"ד יונה מרקוביץ — יו"ר עמותת ה"ן. הדוברות תיארו מערכות קשרים בין אליטות שלטוניות, המטפחות שחיתות והעדפת מקורבים על פני שיקולים של טובת הציבור, ומייצרות דפוסי ניהול ושליטה הכרוכים, לעתים קרובות, בקיפוח נשים.

המושב השני לשנת תשס"ב התקיים בינואר 2002 בגבעתיים, בחסות ראש העיר אפי שטנצלר, ומועצת הנשים בעיר, בראשות איריס אברהם דר' איילה גליקסברג. המושב עסק בנושא 'טרור — **ממבט פמיניסטי**' בהנחיית דפנה לוי — עיתונאית ב'הארץ'. הדוברות במושב היו: רות בקי־קולדני — סופרת ומפקחת ארצית של הרדיו החינוכי בקול ישראל, דר' איילה גליקסברג — רבנית, פילוסופית ומנהלת מועצת הנשים בגבעתיים, דר' רבקה נרדי — סופרת, מנהלת מכון דיאלוג ויו"ר משותפת של תנועת ש.י.ן, יהודית דסברג — פובליציסטית בעיתון 'הצופה' — ודר' נורית פלד־אלחנן — החוג לחינוך באוניברסיטה העברית. בדיון נדונה סוגיית הנשים כטרוריסטיות, תוך ציון דוגמאות מהמהפכה ברוסיה, נבחנה משמעות הטרור מנקודת הראות של היהדות, נעשתה השוואה בין טרור בקונטקסט של יחסים בין המינים לקונטקסט של יחסים בין עמים והוצגו עמדות פוליטיות מקוטבות ביחס לטרור, של אמהות שכולות.

המושב השלישי התקיים במרץ 2002 בראש העין, בחסות ראש העיר יגאל יוסף והיועצת למעמד האשה אילנה הוכברג. המושב עסק בנושא 'אמהות — **מפרשת ילדי תימן עד היום**' בהנחיית דר' יונה ברק — רופאה במרכז הרפואי הרצליה. המושב נפתח בהופעת מקהלת בנות מבית הספר 'אוהל שרה'. אחריה הציגו אמהות עדויות על גזילת ילדיהן בידי רשויות המדינה: שושנה אשואל ונעמי רדעי, אמהות מראש העין ורות רפאלוב מקיבוץ אשדות יעקב הביאו את סיפוריהן, הקשורים לפרשת ילדי תימן משנות ה־50 ואודית רטנר, אם מכרכור, סיפרה על הוצאת ילדיה מחזקתה בימים אלה. בדיון השתתפו: יעל צדוק — עיתונאית בקול ישראל, ח"כ מרינה סולודקין, אימאן חלף — עובדת סוציאלית במרכז לשלום הילד בנצרת ונגיסט מנגשה — מנכ"לית עמותת פידל לחינוך ושילוב חברתי של יוצאי אתיופיה בישראל. העדויות בכנס, כמו הניתוח של הדוברות, העלו תמונה קשה על דרכיה של המדינה מראשית קיומה עד היום בכל הנוגע לאימוץ תינוקות ולטיפול ב'רווחת הקטין'. הדוברות התייחסו לתחומים ולקבוצות שונות — עולים חדשים מתימן בעבר, מאתיופיה וממדינות חבר העמים, ערבים, חד־הוריות ואחרות בהווה, שבהם מעורבותה של המדינה פוגעת בילדים והורים. הדעות היו חלוקות בין מאבק ציבורי, המוקיע את המדיניות הממשלתית לדורותיה, לבין גישה סלחנית, המאפשרת התקרבות בין פקידי השלטון לבין האוכלוסיות הנפגעות, כדי להשיג שינוי תוך הסכמה וריפוי הכאב הקולקטיבי.

המושב הרביעי התקיים באפריל 2002 בכלא הנשים בנוה תרצה, רמלה, בחסות מפקדת שירות בתי הסוהר, אורית אדטו ומפקדת נווה תרצה, דבי שגיא. המושב עסק בנושא '**אשה כקרבן אשה כתוקפן — פשיעה מזוית פמיניסטית**' בהנחיית דליה לירן־אלפר — חוקרת תקשורת ממכללת בית ברל והמכללה למינהל. הדיון נפתח בהצגת סיפורים אישיים של שתי אסירות. הדוברות בפנל היו: דבי שגיא, דר' עפרה גרינברג — אנתרופולוגית חברתית, ענת גור — עובדת סוציאלית־שיקומית, רות רזניק — מנהלת מקלטים לנשים מוכות ויו"ר ל.א ואעידה ראס — עובדת סוציאלית מטירה. בהצגת הנושא הובהר כי מדובר בהיקף מצומצם מאוד של נשים כלואות ושל נשים המעורבות בפשע. נאמר גם, שמרבית האסירות הגיעו לפשע ולכלא בעקבות קשריהן עם גברים עבריינים וכי רצח על רקע של 'כבוד המשפחה' לכאורה קשור לדיכוי על ידי גברים ולמבנה הפטריארכלי של החברה. בדיון הוצגו אפשרויות של טיפול שיקומי בין כותלי בית הסוהר, אותו מאפשרים ומעודדים שלטונות הכלא, בפרט ביחס לנשים. לאחר הדיון התקיים סיור בכלא והתקיים מפגש עם אסירות וסוהרות.

המושב החמישי התקיים בתחילת יולי 2002 בהרצליה, בחסות ראש העיר הרצליה, יעל גרמן. המושב עסק בנושא '**חינוך ושינוי חברתי** – ממבט פמיניסטי' בהנחיית דר' ענת פסטה־שוברט – סוציולוגית חינוכית מאוניברסיטת בן־גוריון ומכללת אחווה). הדוברות במושב זה היו: פרופ' סמדר לביא – חברת הנהלת 'אחותי', נבילה אספניולי –(מנהלת מרכז אל־טופולה בנצרת, אסנת בר־אור – צלמת, בית הספר לצילום קמרה 'אובסקורה', דר' שושנה מאייר – אוניברסיטת חיפה, דניאל לוסקי וליטל פיקר – תלמידות כיתה י' בבית הספר 'היובל' בהרצליה וטובה רפאל – יו"ר ועדת החינוך בעיריית הרצליה. במושב נאמר, כי היקף ורמת ההשקעה בחינוך מושפעים ממאפיינים שונים, שהבולטים בהם הם הפן הלאומי (ערבי לעומת יהודי), הפן הדתי (חילוני או דתי/חרדי) וכמובן המיקום הסוציו־גיאוגרפי (שכונות ופריפריה לעומת המרכז וה'צפון'). טיעונים אלה עלו בדברי מרבית הדוברות וקיבלו חיזוק יתר בהצגת שקופיות בהן נראו בתי ספר ביישובים שונים: ערביים, יהודיים, מבוססים ועניים. הדלות הסביבתית־ארכיטקטונית עלתה כמעט בכולם. שביב התקווה שעלתה בדיון התייחס לכוחם של הורים כאשר הם מתארגנים כדי לפעול למען שיפור סביבת הלימודים של ילדיהם.

המושב הששי התקיים ביולי 2002 בתל אביב, בחסות היועצת למעמד האשה של ראש עיריית תל אביב – רות סופר והיועצת למעמד האשה של מרכז השלטון המקומי – נדיה חילו . המושב עסק בנושא: '**הטרדה מינית – שלב ב**" בהנחיית בילי מוסקונה לרמן – עיתונאית. הדוברות במושב היו: מיכל שוחט – מנכ"לית מרצ', דר' אורית קמיר – משפטנית, האוניברסיטה העברית, רבקה שקד – ממונה על מעמד האשה בנציבות שרות המדינה, שגית ואזן – סגנית מנכ"לית מרצ') דר' רבקה נרדי – סופרת ויועצת לזוגיות. דר' חן נרדי – סופר ויועץ לזוגיות, הציג עדויות של גברים המטרידים מינית את בנות זוגן. ההישגים של המאבק הציבורי נגד הטרדה מינית בחקיקה ובשיח הציבורי ביחס למקום העבודה הביאו את דוברות המושב לבחון את המשך המאבק נגד הטרדה מינית בכיוונים שטרם זכו בהכרה ציבורית ובטיפול הרשויות: ההטרדה המינית ברחוב, בבית הספר וביחסים בין בני זוג. הסיפורים האישיים שהוצגו הדגישו את הצורך לפתוח את הדיון בסוגיה זו גם ביחס למקומות שאין נוהגים לראות בהם זירה של הטרדה מינית.

הקרן הגרמנית פרידריך אברט שותפה ליוזמת פרלמנט נשים

הרמן בנץ
מנהל קרן פרידריך אברט בישראל

לכבוד לי לחוות דעתי על פרלמנט נשים – אחד הפרויקטים החשובים ביותר של קרן פרידריך אברט בישראל. כמי שהחל לכהן כמנהל הקרן בישראל בקיץ זה, אני עדיין בתהליך של למידה. בתקופה זו ראיתי מספר פעילויות מרשימות המופעלות על ידי הקרן ושותפיה מזה זמן רב, ובהן תכניות שאפתניות מאוד וארוכות טווח. רבות מהן קשורות לנושא המגדר, תוך התמקדות בנושא הנשים. אין ספק בכך שהדבר טוב וחיוני. עם זאת, התרשמתי עמוקות כאשר קיבלתי דיווח על העצמה והדינמיות של פרלמנט נשים. דר' אסתר הרצוג ועמיתתי, טורקן קאראקורט, שעברה לפריז ביחד עם בן־זוגה, קודמי בתפקיד, דר' וילפריד וייט, יצרו, בסיוען של נשים רבות אחרות, כלי בעל חשיבות גדולה והשפעה על המודעות הפוליטית של נשים והאמון שלהן בכוחן הפוליטי.

אין ספק, שאי אפשר להמעיט בחשיבות העובדה שנשים זקוקות למרחב חופשי בו הן יכולות לבטא את דעותיהן והמסרים הפוליטיים שלהן. במיוחד נכונים הדברים לגבי נשים שאינן אמונות על ההליכות הפוליטיות, ויש ליצור עבורן את המקום בו הן יכולות לחוש חופשיות לדון בינן לבין עצמן בנוגע לפתרונות פוליטיים, בלא כל הפרעות חיצוניות.

מובן, שקרן פרידריך אברט בישראל תמשיך להעניק תמיכתה בפרויקט זה גם בעתיד.

אין ביכולתי בינתיים לחוות דעה בנוגע לפעילויות אלה או אחרות של הפרלמנט, אולם אוכל לציין, כי יש בעיני חשיבות גדולה לקשירת קשרים בין פרלמנט נשים לפרלמנטים אחרים בעולם, במיוחד הפרלמנט האירופי הידוע ועם פרלמנטים אחרים בעולם המייצגים קבוצות גדולות. כינון קואליציה בין לאומית נראית בעיניי צעד חשוב עבור פרלמנט נשים בישראל. לשם תכנון העתיד עלינו לבחון את מה שנעשה עד כה, ללמוד מטעויות העבר וליצור רעיונות חדשים. משום כך, אני מתייחס בהערכה לפרסום התקצירים של הדברים שנישאו בעבר. אני מאחל שיהיו לדברים אלה קוראים רבים – נשים וגברים כאחד – אשר יוכלו להיווכח בביטוי העצמתי של נשים.

בשם קרן פרידריך אברט אני מבקש להביע תודה מיוחדת לדר' אסתר הרצוג עבור פועלה הרב להצלחת הפרלמנט. אני מקווה שדר' הרצוג תמשיך במחויבות חשובה זו גם תוך שיתוף פעולה עם אוהד גברי צנוע.

הון, שלטון ודמוקרטיה ממבט פמיניסטי

מושב ראשון (13), 13.12.01

בחסות **צבי בר**, ראש העיר רמת גן

ברכות

צבי בר, ראש העיר רמת גן

טורקן קאראקורט, סגנית מנהלת קרן פרידריך אברט

הצגת עמדות

הון, שלטון והאינטרס הציבורי
יעל גרמן, ראש העיר הרצליה

הבנקים והנשים
זיוה כהן, יזמית ובעלת קדמת עדן

מי מושך בחוטים של תקציב המדינה?
דר' לינדה עפרוני, כלכלנית ומשפטנית, מומחית לשוק העבודה

התקשורת בשירות שלטון ההון
יולי חרומצ'נקו, קבוצת התקשורת העצמאית, אינדימדיה ישראל

מי מרוויח ומי מפסיד מצמיחת רכבת ישראל?
תמי כהן, יועצת ראש העיר רמת גן למעמד האשה
וראש אגף משאבי אנוש ברכבת ישראל

פרשת הקראוט, סיפורו של מאבק אזרחי
עו"ד **יונה מרקוביץ**, יו"ר עמותת ה"ן (הרצליה נשים)

מנחה: דר' **מירה פרוינד**, מכללת בית ברל

הון, שלטון והאינטרס הציבורי

יעל גרמן
ראש העיר הרצליה

האינטרס הציבורי והאינטרס הפרטי זקוקים זה לזה. פעולותיהם בתנאים של איזון עשויות להניב רווחים לשני הצדדים גם יחד. אולם, כאשר ההון מאיים על השלטון כדי לקדם את האינטרסים שלו על חשבון האינטרס הציבורי מופר האיזון והמשטר הדמוקרטי נתון בסכנה חמורה

אינטרס ציבורי צריך לראות את טובת הציבור. במקרה של עיר, המבט על אינטרס ציבורי צריך להיות טובת העיר ולא טובת הפרטים שבה. כל שלטון חייב לראות מול עיניו קודם כל את האינטרס הציבורי ובכל תהליך של קבלת החלטה עליו לשאול: האם זה טוב לציבור, למדינה, לעיר – או לא?

ההון הפרטי כמשרת האינטרס הציבורי

ההון, הנמצא בידי יזמים פרטיים, רואה לנגד עיניו את האינטרס הפרטי. מטרתו של כל תאגיד – פרטי, יזם או חברה פרטית – ליצור רווח. האם אינטרסים אלה מנוגדים לאינטרס הציבורי? לא בהכרח. אני סבורה, שלטווח ארוך, יזמים פרטיים, המשכילים להתחשב באינטרס הציבור וברצון הציבור נהנים גם מרווח. יתרה על כך, האינטרס הציבורי אינו יכול ללא יזמה פרטית. שיתוף פעולה בין השניים מביא גם לרווח בצד הציבורי. הדוגמאות הבולטות ביותר הן בתחום הנדל"ן.

מטרתנו, כראשי העיר לתת שירות טוב לאזרח ולשפר את איכות החיים.

שירות טוב עולה כסף: יותר פקחים, יותר עובדי גינון, יותר השקעה בחינוך, רווחה ותרבות, יותר כבישים, פארקים, מבני ציבור ועוד.

אמרתי זאת בעבר ואני חוזרת: כאשר שמים בצד אחד את ההכנסות מארנונה למגורים ובצד האחר את ההוצאות בגין השירותים הניתנים לתושבים – כל עיר נמצאת בגרעון. בעיריית הרצליה ייווצר גרעון בסך של כ־100 מליון ש"ח.

רק ארנונה לעסקים (שאינם צורכים חינוך, תרבות ורווחה, המהווים כ־50% מתקציב עירוני) מכסה את הגרעון. לכן, עידוד העסקים והתעשייה בעיר הוא אינטרס ציבורי מובהק. הבנייה מכניסה גם אגרות והיטלים בעזרתם ניתן לסלול כבישים ומדרכות ולבנות מוסדות ציבור. לכן, האינטרס הציבורי הוא שתהיה בנייה.

הצורך בשיתוף הציבור

אמת המידה היא במאזן בין האינטרסים:

האם יזם הרוצה לבנות בנייה רוויה באזור שאין בו תשתיות מתאימות משרת את האינטרס הציבורי? האם הקמת מפעל מזהם בסמוך לאזור מגורים מצדיק את הארנונה שמקבלים ממנו? האם אישור בניני קומות בשכונת קוטג'ים עונה לצרכי התושבים? – יש לבדוק כל מקרה לגופו וכל בקשה בהתאם לנסיבות ולמקום.

כדי לשמור על טובת הציבור יש גם לשתף אותו ולשמוע דעתו. בתכניות בניין עיר יש להציג בפני הציבור, בעיקר אותו ציבור שהתוכנית נוגעת בו, ולשמוע את ההערות וההתנגדויות. שיתוף הציבור מביא לכך שניתן להטמיע בתוכנית שיפורים והערות שהיזם והעירייה לא חשבו עליהם, וכן לקצר הליך של התנגדויות.

לדוגמה: באחרונה העברנו בוועדה המחוזית תכנית בגני הרצליה (הר195). תוך שיתוף נציגי התושבים הסכים היזם להוריד את מס' היחידות מ־234 ל־158. במקום בניינים של 20 קומות ר' 10 קומות הוחלט על בניית קוטג'ים ובניינים בני 6-7 קומות. לא כל התושבים קיבלו את מבוקשם וחלקם אף מערערים

על ההחלטה, אבל הרוב מרוצה. היזם הפסיד 76 דירות שערך הקרקע שלהן כ־6 מיליון דולר, אך קיצר תהליכים וחסך על כל שנה ריבית בסך של כמיליון דולר. בהנחה שההליך היה מתמשך ארבע עד שש שנים – הוא לא ממש הפסיד.

קיצור הליכי תכנון שווים ויתור מצד יזמים, וכך נמצאים האינטרס הציבורי והעסקי בכפיפה אחת וללא ניגוד. לדאבוני, פעמים רבות רואים היזמים את האינטרס הציבורי ואת הביורוקרטיה, שבאה לשמור על מינהל תקין, כמטרד שיש להסיר מהדרך, ומנסים להשיג את מבוקשם בכל דרך, תוך עקיפת מכשולים אלה וחוסר התחשבות בטובת הציבור.

השלטון כמגן האינטרס הציבורי

המגן העיקרי על אינטרס הציבור צריך להיות השלטון. המערכת השלטונית במהותה נוסדה (עוד מימי הובס) כדי להגן על הציבור ועל טובתו.

אם השלטון, שיש לו כוח ויכולת, נמצא בצד של הציבור – להון אין ברירה, אלא להתפשר.

הסכנה הגדולה לציבור ולכן גם לדמוקרטיה היא כאשר השלטון משתף פעולה עם ההון בניגוד לטובת הציבור או תוך התעלמות ממנו. אם בעל מפעל לשטיחים מעופפים בזימבבווי הוא גם יו"ר ועדת הכספים, והפרלמנט בזימבבווי מחוקק חוק מיוחד האוסר יבוא שטיחים מעופפים, הרי שמחירי השטיחים ממריאים אל על והמפעל הופך למונופול ללא תחרות. מי שסובל הם האזרחים, שאינם יכולים לקנות שטיחים במחירים זולים.

ואם יזם בהרצגובינה מחליט לבנות על האגם היחיד בעיר, והשלטון בהרצגובינה הולך איתו יד ביד, הרי שבסופו של דבר כלל תושבי הרצגובינה לא יוכלו להתרחץ באגם וליהנות ממנו, כי הוא יהיה שייך רק לבעלי הדירות שנמכרו ונבנו על ידי היזם.

לעומת זאת, כאשר השלטון מסרב לתת העדפה למפעל כלשהו ופותח את השוק לתחרות תוך הפעלת אמצעים כנגד קרטלים ומונופולים, כשהוא משתמש בחוק העומד לרשותו – הציבור מוגן.

כאשר ההון מאיים על השלטון

הסכנה היא כאשר ההון מתנהג בבריונות ומאיים על השלטון.

באחרונה, נחשפו נציגי הציבור בהרצליה לתופעה ראשונה מסוגה בארץ. אם לא תרוסן תופעה זו היא עלולה לסכן את היכולת של אנשי ציבור לפעול למען הציבור ולמעשה למוטט את הדמוקרטיה:

לפני כשנה הוצגו בפניי ובפני חברי הדירקטוריון של החברה העירונית לתיירות ממצאים הקשורים לסוגיית הבנייה בשטח המרינה, לפיהם עולה לכאורה חשש כי (עמ' 21 בתביעה):

"...בהתאם לתוכנית הפעולה שהכינו הנתבעים מראש, הפרו הנתבעים חלק נכבד מההתחייבויות שנטלו על עצמם במסגרת המכרז. הם צמצמו בצורה ניכרת את העבודות שעשו בפרוייקט לעומת אלה שתוכננו; הם הוזילו את עלויות העבודות והם סיפקו למזמינות מרינה שרחוקה מרחק רב מהמרינה שהוזמנה במסגרת המכרז. בה בעת, הגדילו הנתבעים את רווחיהם מהפרוייקט בכך שהגדילו את השטחים המיובשים על חשבון שטח המים במעגנה, והצליחו להגדיל, תוך הסתייעות בקשריהם אצל התובעות, ולעתים אף תוך הטעיית הרשויות הרלוונטיות, את הזכויות שנלוו לשטחים המיובשים בצורה ניכרת."

התביעה הוגשה ב־7.11.00.

ב־13.11.00 קיבלתי מכתב ראשון מעו"ד בנקל, המייצג את מרכזי שליטה ומוטי זיסר:

"8. בנסיבות המפורטות לעיל ובמיוחד בהתחשב בשיקולים הזרים שעמדו מאחורי החלטת כבודה על הגשת תביעת הסרק נגד מרשינו מבקשים מרשינו להודיע לכבודה כי הם רואים בה אחראית באופן אישי לכל הוצאה, הפסד ו/או נזק שנגרמו ועוד יגרמו להם בשל הגשתה של תביעת הסרק נגדם אשר באה לשמש אינטרסים פרטיים ופוליטיים של כבודה אשר כאמור לעיל אין מאומה בינם לבין טובת העיר הרצליה.

9. אשר על כן דורשים מרשינו, בשלב ראשון, כי כבודה תורה על ביטולם המיידי של הליכי תביעת הסרק הנ"ל כנגד מרשינו. כמו כן דורשים מרשינו כי כבודה תורה לעיריה לפרסם את דבר ביטולם של ההליכים באופן ובנוסח עליהם יוסכם עם מרשינו."

ב־25.12.00 הוגשה נגדי תביעה אישית על סכום של 15 מליון שקל, בטענה מרכזית כאילו:

"הנתבעת אשר בדרכה למטרה שהציבה לעצמה – ניגוחו של לנדאו וחסימת דרכו חזרה להתמודדות אפשרית על ראשות עירית הרצליה – פגעה ברגל גסה בזכויות, קניניות ואחרות, של התובעות, תוך שהיא רותמת לעזרתה, בדרך פסולה, את מנגנוני

עיריית הרצליה, הוועדה המקומית לתכנון ולבניה (להלן: 'הוועדה המקומית') ואת החברה העירונית לפיתוח תיירות בהרצליה בע"מ (להלן: 'החברה לפיתוח').

ב־18.1.01 הוגשה תביעה של אלמוג התכלת נגד הוועדה המקומית ונגד שבעה חברי מועצת העיר וחברי ועדת תכנון ובנייה. גם תביעה זו הוגשה בטענות סרק.

לא כל הנתבעים צחקו כשקיבלו תביעה על סך 55 מיליון ש"ח, וגם אם כולם ראו את האבסורד וידעו שהם נקיים מכל רבב, הרי שהידיעה שבעלי הון עומדים מולם ותובעים אותם העלתה חשש בלבם. אחרי ככלות הכל, עד היום איננו בטוחים שאו.ג'י. סימפסון אכן לא רצח, ואולי רק עורכי הדין הטובים שלו הצליחו להוציאו זכאי מחמת הספק.

נציגי ציבור אינם יכולים לשכור שירותים של עורכי דין בשכר של 500 – 1000 דולר לשעה. אני נעזרתי בעורך דין שגבה ממני מחיר נמוך במיוחד – 110 דולר לשעה, אבל נאלצתי לקחת הלוואה למימון ההגנה.

הסכנה כתובה על הקיר

אם נצא מהמקרה הפרטי נראה, שהסכנה כתובה בבירור. שערו בנפשכם שחברי ועדת בניין עיר יחשבו לפני הצבעתם אם החלטתם פוגעת ביזם כלשהו או גורמת לו נזק, ואם הוא יתבע אותם באופן אישי.

ברגע שאיש ציבור יכפיף את שיקול דעתו הציבורית הכנה והנכונה לחשש מפני בעל הון העלול לתבוע אותו אם לא יצביע לטובתו – באותו הרגע תחל התמוטטות הדמוקרטיה והציבור יופקר. האינטרס הציבורי צריך להיות מיוצג בנאמנות על ידי השלטון, והשלטון צריך לשמור על איזון אינטרסים עם בעלי ההון.

מצד בעלי ההון אין זה נכון או נבון לפעול כנגד האינטרס הציבורי או תוך התעלמות ממנו.

סיפור המרינה מוכיח כיצד מצאו עצמם בעלי ההון בסיטואציה בלתי אפשרית, וודאי בלתי רווחית, אך ורק משום שפגעו באינטרס הציבורי או התעלמו ממנו.

כאשר ההון אינו מתחשב באינטרס הציבורי, כל צד נפגע – הציבורי והפרטי.

לא בכדי פועלים מפעלים רבים בעולם ובארץ לטובת הקהילה. הם הבינו, שהאינטרס משותף. לנו כאן, בארץ, נותר לעמוד על המשמר ולדאוג לכך שהשלטון ייצג את הציבור, ושההון לא יאיים בכל דרך שהיא על שלטון תקין!

הבנקים והנשים

זיוה כהן
יזמית ובעלת קדמת עדן

זיוה כהן – יזמית ומנהלת פרויקטים בתחום הבנייה בישראל ובחו"ל למעלה מעשרים שנים – נחלה אכזבה רבה בניסיונותיה לקבל מהבנקים מינוף להשקעותיה. העובדה שהיא אשה גברה על הרקורד העשיר שלה – מנכ"לית ובעלת שליטה במניות החברה 'קדמת עדן' ומקימת פרויקט למסחר, משרדים ותעשייה בתלפיות, ירושלים, פרויקט נופש ותיירות על חוף הים בחדרה, יזמת ומפתחת פרויקטים לאוכלוסייה החרדית ועוד. במהלך המושב שיתפה אותנו זיוה כהן בחוויה האישית שלה. מתוך דבריה אנו מביאים את מסקנותיה העקרוניות

אין עוררין על כך שכסף או אשראי זה עצמה וכוח. כוח להשפיע, להוביל ולהכריע. מעצמות נמדדות לא על בסיס העצמה המוסרית שלהן, אלא על בסיס העצמה הכלכלית, ובמלים פשוטות – כסף. אמרו חז"ל – "כסף יעוור עיני צדיקים". עצמת הכסף כל כך גדולה, שגם לצדיקים קשה לעמוד בפניו, שהרי אם אין קמח אין תורה. כלומר – קודם קמח, אחר כך תורה.

שליטה גברית על המערך הפיננסי והכלכלי

למרות שהנשים מהוות יותר ממחצית האוכלוסייה בישראל נמצא המערך הפיננסי־כלכלי בשליטה כמעט מוחלטת של הגברים. מספרן של הנשים במערכת הבנקאות זעיר ביותר, וגם הן חוששות למשרתן, ולכן מעטות בלבד מושיטות יד כדי לסייע לנשים אחרות בקידומן הכלכלי, שמא חס וחלילה ייהפכו לילדות רעות בעיני הגברים.

עובדה:

1. האם מישהו שמע על אשת עסקים שהבנקים נתנו לה אשראי בהקפים כל כך גדולים כמו לגד זאבי או פישמן ואחרים? התשובה היא – לא!
2. האם אשת עסקים העומדת בראש חברה כלשהי בארץ קיבלה מינוף בנקאי בהקפים של עשרות מיליוני שקלים? התשובה היא – לא!
3. האם חתמי בנקים לחברות בורסאיות למיניהן היו אי פעם חתמים של חברה שבראשה עומדת אשה השולטת בחברה? התשובה היא – לא! (ר' פרשת פנינה רחנבלום).
4. האם הציבור יראה בעין יפה פרסום על כך שאשת עסקים מתרועעת עם מנהלים ומנכ"לי בנקים כדי לקבל אשראים עבור עסק שבשליטתה? התשובה היא – לא! הרי היא תיחשב למופקרת.

ובכל זאת – מה כן?

הבנקים חשים אי נוחות בנוגע ליזמיות בהקפים גדולים, ועל כן, הקפי המינוף הפיננסי שמוכנים הבנקים להעמיד לרשות נשות עסקים מזערי ביותר ושואף לאפס ביחס למינוף הפיננסי שהם מעמידים לרשות אנשי עסקים גברים וחברות שבראשן גברים. בשנים האחרונות יש בבנקים 'פתיחות' גדולה יותר למינוף **עסקים קטנים** של נשים. זהו מינוף זעיר ביחס לאשראים הגדולים, במיליוני שקלים, שמעמידים הבנקים לרשות חברות שבראשן עומדים גברים.

מי מושך בחוטים של תקציב המדינה?

דר' לינדה עפרוני
כלכלנית ומשפטנית, מומחית לשוק העבודה

סדרי העדיפויות הבאים לידי ביטוי בתקציב המדינה אינם משקפים את מצב אזרחי ישראל אלא את מצב חברי הממשלה – אומרת דר' לינדה עפרוני. ייתכן, שרק כאשר הקריסה הכלכלית־חברתית תגיע לממדי חירום לאומי יתפנו מקבלי ההחלטות לטפל במה שחשוב באמת. זה עלול להיות מאוחר מדיי

על רקע האבטלה הגוברת והמצוקות החברתיות האחרות, שמענו את ראש הממשלה, אריאל שרון, אומר שאין כסף. שר האוצר, סילבן שלום, הסביר זאת גם לעובדים השובתים. לדבריו, הוא היה רוצה להקצות יותר כספים לנזקקים, אבל אין לו מקורות לכך.

באולפן שישי של הערוץ השני הראתה רינה מצליח שיש דווקא הרבה כסף מבוזבז. היא בדקה את תפקידם ותפקודם של שישה שרים ללא תיק, ומצאה כי עלות לשכותיהם מגיעה לכ־16 מיליון ש"ח בשנה. הם הודו, כי אפשר לוותר על הלשכה, מאחר שחלק מהתפקידים שלהם נמצא באחריות שר ממונה אחר, וחלק נוסף ממילא לא אמור להתבצע. רוב השרים ללא תיק הביעו נכונות להתפטר, ובכך לחסוך כסף רב לאוצר המדינה ולמנוע בושות מעצמם. אולם, חלקם חושב, שהתפטרותם תהיה לשווא, כי ראש הממשלה יאייש את לשכותיהם בפוליטיקאים אחרים. מדובר בממשלת אחדות מאוד רחבה המונה 27 שרים וראש ממשלה. בנוסף, יש סגני שרים רבים ומיותרים, והכל כדי להשביע את תאבונם של פוליטיקאים, שמפלגותיהם כבר לא רלוונטיות, כמו מפלגת המרכז. עשרות מיליוני שקלים יורדים לטמיון בעוד ראש הממשלה ושר האוצר טוענים בלהט שאין כסף.

התקציב – מסמך כלכלי או פוליטי?

הדיון הציבורי כיום נסוב על ההבט הכלכלי, כי תקציב מדינה בראש ובראשונה הוא מסמך כלכלי. זו תעודת הזהות של הממשלה. אם הממשלה מצהירה כי היא מעוניינת לצמצם פערים חברתיים או להשקיע בתשתיות, צריך למצוא כיסוי לאמירה זו בתקציב. אבל מתברר, כי בעיני ראשי ממשלות ושרי אוצר בעשור האחרון התקציב הוא בראש ובראשונה מסמך פוליטי. זהו מקור להקצאת כספים על בסיס של אינטרסים צרים – נותנים כספים למי שמקדם את העניינים שהם בסדר העדיפויות של הממשלה. העדיפות הראשונה היא – קיום הממשלה עצמה. ראש הממשלה רוצה להבטיח את שלטונו ואינו חוסך בכספים כדי להשביע את רצונם של כל שותפיו בקואליציה.

המגזר הפרטי כעוגן ממשלתי

ראש הממשלה קשוב גם לצורכי המגזר העסקי־פרטי, שהוא עוגן כלכלי חשוב לכל ראש ממשלה שנבחר באחרונה בבחירות אישיות. מזה חמש עשרה שנים, מקבל המגזר העסקי מדי שנה, באופן שוטף, הטבות, הנחות ושיפויי מס בסכומים של מילארדי שקלים בשנה. אף שר אוצר לא העז לפגוע בהטבות אלה, או אפילו לשאול מדוע המגזר העסקי לא יצר מקומות עבודה ריאליים, כפי שהבטיח לעשות, בתמורה לכסף שהועבר אליו. אף ראש אגף תקציבים באוצר לא ביקש לערוך מבחן הכנסות, כדי שהנתינה האחידה והלא מוצדקת תיעשה לפחות באופן סלקטיבי. למשל, ענף הבנקאות, המעסיק כ־50 אלף עובדים ומעניק

שכר שנתי של מיליוני שקלים לבכיריו, לא זקוק לשיפוי ממשלתי בגין תשלומיו המופחתים לביטוח לאומי. מערכת הבנקאות היא דוגמה טובה במיוחד לניגוד האינטרסים הקיים בבנקים, שם נמצאים כבר רבים מחבריהם שפרשו מבנק ישראל וממשרד האוצר. מדוע שהם יבטלו את השיפוי בתשלומי הבנקים לביטוח לאומי? לכן, צריך להפסיק לדבר על תקציב המדינה במונחים כלכליים. סדרי העדיפות אינם אלה המשקפים את מצב אזרחי ישראל, אלא את מצב חברי הממשלה עצמה. לציבור בישראל אין סיכוי לעצור את כדור השלג המתגלגל. התקשורת, העוצרת לרגע לטפל בענייני חברה וכלכלה, חוזרת לסדר יומה הרגיל מהר מדיי. שוב מדווחים על המשא ומתן עם הפלשתינאים ועל פיגועים נוספים. ייתכן, שרק כאשר הקריסה הכלכלית־חברתית תגיע לממדי ירום לאומי, יתעוררו מקבלי ההחלטות לטפל במה שחשוב באמת, בתקווה שזה לא יהיה מאוחר מדיי.

התקשורת בשירות שלטון ההון

יולי חרומצ'נקו
אינדימדיה

האינטרסים הכלכליים והבעלויות הצולבות של אמצעי התקשורת יגרמו לכך, שלעולם לא נדע על שאריות הדי.די.טי בתה הירוק, על חלקה של כימיקלים ישראל באסון הקישון ועל מפגעים קשים וחמורים נוספים. המידע עליהם יימצא, אולי, בידיעות קטנות, המוצנעות בעמודים הפנימיים של העיתון. רק אתרי מידע עצמאיים, שאינם תלויי הון, יכולים להעביר לציבור מידע אמיתי, הנקי משיקולים כלכליים – דברים אלה אומרת יולי חרומצ'נקו, עיתונאית שעבדה ב'כל העיר', 'ידיעות אחרונות', תכנית הטלוויזיה 'העין השלישית', תחקירנית ב'אולפן שישי' וכיום היא פרילנסרית ב'הארץ' וחברת מערכת העיתון 'כאן', היוצא לאור מטעם קבוצת התקשורת העצמאית – אינדימדיה

אספקת מידע כבר מזמן אינה נחשבת בעיני אמצעי התקשורת בעולם כתפקידם העיקרי. במערכת הכלכלית המודרנית הופכים כלי התקשורת לחברות 'שובות קהל', המוכרות לחברות המפרסמות ציבור צרכנים במחיר גבוה ככל האפשר. בתהליך, שהחל בתחילת המאה וצבר תאוצה בעשרים השנים האחרונות, הופכים כלי התקשורת לזרועות של תאגידים עסקיים בין לאומיים, שעיקר עניינם להרוויח ולא לספק מידע להמונים. הרווחים הנאים ממניות התקשורת בבורסות בעולם יגרמו לתהליך להימשך, לתאגידי התקשורת החדשים לצמוח ולהתפשט, ולהמשיך להוות חלק אינטגרלי מ'הכלכלה העולמית החדשה', המכונה בפי מתנגדיה – 'שלטון ההון'.

שלטון התאגידים

הכלכלה הגלובלית בנויה היום מכמה אלפי תאגידים טרנס־לאומיים גדולים, המעורבים ברוב השווקים, רוב משאבי הטבע, רוב הפטנטים הנרשמים ורוב כוח העבודה בעולם. לתאגידים אלה השפעה מכרעת על מדינות (בייחוד מדינות מתפתחות, שכלכלתן משוועת להון זר), על אוכלוסיות גדולות, על תנאי שכר ותנאים סוציאליים ועל תנאי סביבה ונוף. ההכנסה השנתית של ג'נרל מוטורס ופורד, למשל, גדולה מהתל"ג של כל מדינות מרכז אפריקה. כוחם של התאגידים מאפשר להם לבנות בעולם השלישי פרויקטים גרנדיוזיים, הגורמים לנזקי סביבה ולנזקים לאוכלוסייה המקומית (כמו הסכר במחוז בגרט בהודו, שחייב פינוי מאות אלפי תושבים מבתיהם וצפוי שיחריב את המערכת האקולוגית המקומית), לשחרור פסולת מזוהמת מבלי שישלמו את המחיר, לשיעבוד שוקי צרכנים חדשים, להעסקת עובדים בתנאים לא תנאים ועוד.

בין תאגידים לאמצעי התקשורת

לרבים מהתאגידים המזהמים, המשעבדים והרווחיים ביותר יש גם קשר כזה או אחר לערוץ תקשורת – בעלות, מניות או שותפות. ואם לא – המזהם בוודאי ירצה לפרסם את מוצריו בערוץ תקשורת כלשהו, וישלם בנדיבות. ערוץ התקשורת יחשיב אותו כלקוח מועדף.

לא ניתן היום לצפות מכלי התקשורת שייצאו בביקורת נגד שלטון ההון או הקפיטליזם הגלובלי והשלכותיו – פשוט משום שהם חלק אינטגרלי מהשיטה ומרוויחים ממנה היטב. כלי התקשורת בעולם כיום הם קודם כל מערכות כלכליות־חברות שתפקידן להציג מאזני רווח שנתיים, ולכן אין שום סיבה שיסרבו להיענות לפניית מפרסם בגלל ההיסטוריה האקולוגית הבעייתית שלו. מתוך תשעה תאגידי התקשורת הגדולים בעולם, רק אחד עוסק

בתקשורת בלבד. רוב אמצעי התקשורת בעולם הם רק זרוע בתוך תאגיד שהחברות האחרות בו הן חברות ביטוח, השקעות או נדל"ן.

ישראל, כמנהגה, מתקדמת בצעדי ענק בעקבות ארצות הברית. חמש 'בריוניות התקשורת' המקומיות תופחות, צוברות בעלויות צולבות ושולחות ידיהן לתחומים עסקיים שונים ומגוונים. לאליעזר פישמן, הבעלים של 'גלובס', יש חברות נדל"ן, צמיגים וסופרמרקטים, לבעלים של 'מעריב' יש חברת ביטוח וקרקעות. חמש ה'בריוניות' גם קשורות באופן כזה או אחר לחמש קבוצות הגרעין בכלכלה הישראלית – אי.די.בי, כלל, כור, עופר ודנקנר. לכל אחת מאלה יש בבעלותה בנק וחברת אשראי, חברת ביטוח גדולה וכמה וכמה מפעלי כימיקליים מזהמי סביבה. אלא, שהציבור כנראה לא ייעד לעולם מה הקשר בין המפעל הרווחי לבין נחל אלכסנדר הכתום משפכים. כלי התקשורת לא יטרח לספר לו. פירוט האינטרסים העסקיים המצטלבים והסבוכים של ברוני התקשורת ובעלי קבוצות הגרעין מזכיר טלנובלה פרועה במיוחד. הבעלויות הצולבות והמעורבויות העסקיות הסבוכות, התלות של בעלי כלי התקשורת במפרסמים והסכמים שקטים בין כלי תקשורת שונים גורמים למצב שבו לביקורת על צורת ההתנהלות של תאגיד לא יהיה איפה להתפרסם. בעולם, מדי שנה מפרסמים ארגוני מתנדבים העוסקים בביקורת התקשורת סיפורים שלא זכו בחשיפה תקשורתית. בין אלה ניתן למצוא, למשל, מחקר על הסכנה שגורמות למערכת ההורמונלית שאריות די.די.טי הנותרות על עלי תה ירוק (בבעלות תאגידי התה), על נסיונות חברת 'גרבר' להשתלט בניגוד לחוק על שוק תחליפי החלב בעולם השלישי ובכך לגרום למאות תינוקות לרעוב, על שפיכת פסולת מסוכנת של מפעלי כימיקלים למערכת הביוב של דנוור ועוד. דוגמאות לאי סיקור וסיקור חלקי של סוגיות הנוגעות לרווחתם של תאגידים ניתן למצוא גם בישראל – הצנעת חלקה של כימיקלים לישראל באסון הקישון, התגייסות לתמיכה בכביש חוצה ישראל, תת הטיפול בנושא אתר הפסולת ברמת חובב, סיקור שביתות העובדים בסוף השנה וכדומה.

דחיקה למדורים נפרדים

מעבר לדוגמאות הפרטניות אפשר לדבר על המדיניות הכלכלית. נושאים כלכליים יופיעו תמיד במדורים נפרדים ובשפה 'מקצועית'. משמעותן הציבורית ונזקיהן של תופעות כמו הפרטה תמיד יוצנעו, ולעולם לא תופיע ביקורת כלפי בעל מפעל המפטר עובדים (אשמה הממשלה, שלא שילמה לו) ועובדים שובתים בגלל שכבר שנים לא נחתם אתם הסכם שכר ייחשבו תמיד ל'חמסנים'. העוני הוא, לפי התקשורת הממוסדת, סוג של מגפה התוקפת רק אנשים בעיירות פיתוח, וגורמת להם לבצע פעולות תמוהות כמו לעמוד בפני מקרר ריק ולייבב. משמעות כלכלית, חברתית ופוליטית ודאי שאין לתופעה משונה זאת. דוגמה אחרת לאינטרסים המעורבים בתקשורת היא חוק הפורנו, שזכה בגינוי מצד מרבית חברי וחברות הכנסת החילונים/יות. איך הפכה זנות מתועדת בסרסורה של המדינה לסמל לליברליזם ולחופש הביטוי? רק בזכות ההון.

כל אלה מבהירים שוב את מה שנאמר בהתחלה – בתנאים אלה אי אפשר לצפות מהתקשורת התאגידית, המתהדרת בתארים 'חופשית' ו'ביקורתית', שבאמת תהיה כזו. האלטרנטיבה המוצעת היא הקמת כלי תקשורת עצמאיים, שבעידן המודרני כבר אינם כרוכים בהשקעה כספית גדולה, ואין סיבה שבגללה תיוותר התקשורת נחלתם של בעלי ההון בלבד. תיאורטית, מחשב עם חיבור לאינטרנט יכול היום להפיץ כל פיסת מידע לכל משתמשי הרשת באשר הם. נסיונות של חברות גדולות להגביל תנועת מידע ברשת לא צלחו עד עתה. באתרי מידע עצמאיים, שאינם תלויי הון, טמונה התקווה להרחבת המודעות הציבורית לנושאים החשובים באמת לאוכלוסיית העולם בעתיד.

מי מרוויח ומי מפסיד מצמיחת רכבת ישראל

תמי כהן
יועצת ראש העיר רמת גן למעמד האשה וראש אגף משאבי אנוש ברכבת ישראל

תמי כהן בחנה שאלות שונות הקשורות לפיתוח רכבת ישראל, כמו למשל: האם פיתוח תשתית הרכבות היא סוגיה כלכלית או חברתית, מי מקבל החלטות בנוגע לפיתוח תשתית הרכבות במדינה ועל איזה בסיס ועוד

בפתח הדברים – מספר נתונים: בשנת 2001 נסעו ברכבת ישראל כ־16 מיליון נוסעים בהשוואה לכ־4.5 מיליון נוסעים בשנת 1995. במהלך שנה זו פעלו מדי יום כ־250 רכבות נוסעים שעצרו ב־32 תחנות – מבאר שבע בדרום עד נהריה בצפון. לעתיד מתוכננת בניית תחנות בכפר סבא, נתב"ג, מודיעין, אשקלון, ירושלים.

פיתוח הרכבת מסייע ביצירת נגישות של האוכלוסייה למקומות תעסוקה, בפיתוח פעילות עסקית, בהידוק קשרים חברתיים, בהעשרת פעילויות תרבות, פנאי ונופש, ובזמינות הקשר עם הפריפריה ומקומות לימוד. כתוצאה מפיתוח הרכבת נוצרים מקומות תעסוקה, המרקם האורבני מתגבש והצמיחה הכלכלית זוכה בזריקת עידוד.

הקמתן של תחנות רכבת גורמת להעלאת ערך הנדל"ן, ממנה נהנים בעלי הנכסים. כך לדוגמה, קרה בבנימינה, בה עוצרות ארבע רכבות בשעה. כתוצאה, שונה ייעוד קרקעות, ערך הנדל"ן קפץ וההשפעה ניכרת עד זכרון יעקב.

פיתוח הרכבת מניב תשואה כלכלית ומיטיב עם תנאי השוק, ועם זאת יש לו השפעות בתחומים חברתיים מובהקים כגון בריאות וחינוך. כל המדינות בעולם רואות בפיתוח הרכבת שירות חברתי, ועל כן הן מסבסדות את השירות, ואילו אצלנו נוטים לתת משקל רב יותר להיבט הכלכלי.

היתרונות והחסרונות שבפיתוח השירות

היתרונות

- הכנסה לבעלי הנכסים כתוצאה מניצול הקרקע לפיתוח אורבני באזורי התחנות ולאורך צדי המסילה והבאת הפריפריה למרכז;
- הפחתת העומס מהכבישים. יתרון זה הוא זמני ונקודתי, משום שלאורך שנים יגרום הפיתוח לשובו של העומס. הניסיון בניו יורק ובפריז מלמד על כך, שהפיתוח אינו פותר את בעיית הצפיפות;
- הפחתת זיהום האוויר;
- צמצום במספר תאונות הדרכים;
- חיסכון בזמן נסיעה.

החסרונות

- תוספת רעש לדיירים הסמוכים למסילה ולאזור התחנות (רעש, חניה, פעילות);
- כל תחנה נוספת מאריכה את זמן הנסיעה.

קביעת המדיניות הנוגעת לפיתוח הרכבת אינה פתוחה לדיון ציבורי, ועל כן אין לציבור הכלים להשפיע ולכוון את מהלך קבלת ההחלטות. הקובעים הם השרים והפקידים. עם זאת, יש פער בין החלטות הממשלה בנוגע לפיתוח הרכבת לבין הביצוע בפועל. למעשה, המחליט האמיתי הוא רפרנט אגף התקציבים בנושא התחבורה במשרד האוצר. לדוגמה, בשנת 1996 אושרה הקמתו של קו כפר סבא, אולם הרפרנט לא תיקצב את ההקמה. לעומת זאת בוצעו קווי ראש העין, באר שבע, זכרון יעקב שלא נכללו בתכניות.

פרשת הקו-אופ: סיפורו של מאבק אזרחי

עו"ד יונה מרקוביץ
יו"ר עמותת ה"ן (הרצליה נשים)

אלפי שעות עבודה בארבע שנות מאבק הסתיימו בפדיון מניה בסך של 40 אלף ש"ח במקום 500 הש"ח המקוריים שרצתה ההנהלה הקודמת של הקו אופ לשלם. עורכת דין יונה מרקוביץ מביאה על קצה המזלג סיפור של איומים והצעת פתיונות, עקשנות והשגים

האגודה השיתופית, קו אופ הריבוע הכחול, מורכבת מאיחוד של אגודות צרכניות שנוסדו בשנות השלושים, כשאחד מבסיסיה הוא רוכשי דירות שיכון, שחויבו לקנות מניה בצרכניה. רבים, וביניהם הח"מ, רכשו מניה באגודה, ושילמו תמורתה סכום נכבד.

לאגודה שיתופית זו כ־20 אלף בעלי מניות ונכסים רבים, שהבולטים שבהם הם רשת הסופרמרקטים המצליחה קו אופ הריבוע הכחול, המשביר לצרכן, איקאה, נכסי נדל"ן, מניות בחברות בנות, ועוד.

שנים רבות שימשה האגודה, שבראשה עמד בני גאון, מקור למשרות וטובות הנאה למקורבים. האגודה קיבלה סכומי עתק כדיבידנדים מהריבוע הכחול, אך בעלי המניות מן השורה, רובם כיום קשישים, לא זכו במשך עשרות שנים ליהנות מהשקעתם ולקבל כל דיבידנד (למעט 2% הנחה בקניות בסופרמרקט).

הח"מ נמנתה עם מקימי ומארגני ועד הפעולה של בעלי המניות באגודה, והיא מייצגת אותו משנת 1999 בכל המאבקים המשפטיים והציבוריים. פעולותיה של הח"מ בשנים האחרונות בנושאים שונים הקשורים בקיפוחים המתמשך והגנה על זכויותיהם של בעלי המניות של האגודה, תרמו לכך שבעל מניה באגודה יהיה זכאי כיום לקבל על חשבון פדיון מנייתו סכום המוערך בכ־40 אלף ש"ח (צפויה חלוקה נוספת של כ־20 אלף ש"ח לכל בעל מניה), במקום סכום של 500 ש"ח שההנהלה הקודמת של האגודה הייתה מוכנה לשלם כפדיון מניה באגודה.

המאבק הציבורי

המאבק הציבורי כלל פעולות כגון:

1. יזמה וסיוע בהתארגנותם של גרעיני פעילים מקרב חברי האגודה בבחירות למורשון האגודה בהרצליה, שהתקיימו באוקטובר 1999. לאחר הסיבוב הראשון של הבחירות - ארגון והקמת ועד פעולה של בעלי המניות בהרצליה, פניות וערעורים על תוצאות הבחירות. בהמשך - הקמת ועד פעולה ארצי שכלל עשרות בעלי מניות שפעלו בהתנדבות במאבק הציבורי;
2. פעולה בשיתוף עם עורכי הדין הרצל כספי, שהגיש הליך לפירוק האגודה, ואליעזר לויט, אשר הגיש בג"ץ למתן ערך פדיון ריאלי למניה;
3. פניות רבות אל רשת האגודות, משרד המשפטים והיועץ המשפטי לממשלה ועוזריו הבכירים, ועדת הכלכלה של הכנסת והתקשורת, בדרישה להביא לחקירת הנסיבות הקשורות בקיום הבחירות הבלתי תקינות והבלתי חוקיות באגודה שהתקיימו בהרצליה. כתוצאה, הוחלט על קיום סיבוב שני של בחירות בנובמבר 1999. בסיבוב השני שוב נקטה ההנהלה דאז פעולות בלתי תקינות ובלתי חוקיות, ונאלצנו לנקוט הליכים לביטול הבחירות, כגון: פנייה לבית המשפט בבקשה לצו מניעה, הגשת ערעורים לרשם האגודות השיתופיות וליועץ המשפטי לממשלה, ודרישה להחלפת ההנהלה הקודמת שקיפחה את בעלי המניות. תחילה, מימנו הח"מ ויתר חברי ועד הפעולה מכיסם הפרטי את המאבק הציבורי ואת

המשלוח בדואר, יזמו משלוח מכתבים ל־20 אלף בעלי המניות באגודה בדרישה לפיטורי בני גאון והחלפת ההנהלה;

עקב הלחץ הציבורי הכבד החליט רשם האגודות, ב־29.12.99 למנות את דר' דורון דינאי כחוקר מיוחד. החוקר דינאי מצא מימצאים חמורים ביותר כנגד בני גאון וכנגד ההנהלה הקודמת של האגודה והדו"ח אומץ על ידי רשם האגודות. הפעילים המריצו את רשם האגודות להחליט על ביטול הבחירות למורשון האגודה שהתקיימו בנובמבר 1999, שהביאה להחלטת הרשם מיום 20.6.00 על ביטול אותן בחירות. רשם האגודות מינה חוקר נוסף – עו"ד חיים אינדיג, לחקור את חלוקת האופציות לבני גאון ולבכירים אחרים באגודה ובחברה בעל הנפקת הריבוע הכחול בבורסה בני יורק. גם אינדיג מצא מימצאים חמורים, וכיום תלויה ועומדת נגד בני גאון תביעה להשבת כספי הרווח שהפיק ממכירת האופציות בסך של 14 מיליון ש"ח.

ראשי האגודה היו מקורבים לצמרת השלטון, תרמו כספים לפוליטיקאים, ואנו נאלצנו לנהל מאבק ציבורי נגד התערבותם של פוליטיקאים בכירים, ובהם שר העבודה, דר' רענן כהן, ולאחריו שר העבודה – שלמה בניזרי, שניסו בדרכים שונות להתערב להגביל את סמכויות הוועד הממונה של האגודה, לגרום לקיום בחירות חדשות ומיותרות באגודה ולמנות ועדה ציבורית לבחינת עתיד האגודה. מטרת גורמים אלה הייתה להחזיר את השליטה באגודה להנהלה הקודמת של האגודה. פנינו אל שר המשפטים, יו"ר ועדת הכלכלה של הכנסת והיועץ המשפטי לממשלה ועוזריו הבכירים.

לחצים רבים הופעלו עליי ועל יתר חברי ועד הפעולה. מצד אחד איימו עלינו (כולל איומים על הח"מ בתביעות משפטיות מצד בא כוחו של בני גאון) ומצד אחר ניסו 'לקנות' אותנו בפיתויים שונים.

יזמנו מסיבות עיתונאים, הפגנות, הודעות לעיתונות, פעילויות שונות שמטרתן הייתה להביא לפיטוריהם של יו"ר האגודה, בנימין גאון, וחברי מזכירות האגודה, שתוצאתן – התפטרותם זמן קצר לפני פיטוריהם הצפויים על ידי הרשם. הפעלנו לחץ ציבורי כדי למנות ועד ממונה לאגודה על ידי רשם האגודות, שהביאו למינוי הוועד הממונה הנוכחי על ידי הרשם ב־15.8.00. מאבקם של בעלי המניות מן השורה כלל גם הופעות בדיונים של ועדת הכלכלה של הכנסת, שעסקה בנושא הקו אופ, פניות שוטפות אל היועץ המשפטי לממשלה ועוזריו הבכירים, וכן קיימנו פניות אל התקשורת, כדי להביא את עמדת בעלי המניות בנושאים שעמדו על סדר היום הציבורי בעניין נושא קיפוח זכויותיהם של בעלי המניות באגודה מקרב הציבור.

יזמנו משלוח אלפי דרישות פדיות לכל בעלי המניות, קיבלנו בחזרה כ־11 אלף דרישות פדיון. אלפי דרישות הפדיון הוצגו בפני שופטי הבג"ץ בבג"ץ 98/8047 שהוגש על ידי עו"ד אליעזר לויט, אליו הצטרפנו כצד. אלפי דרישות הפדיון החתומות הן ששכנעו את בג"ץ להכריע בעד פדיון המניות וההסדר למכירת נכסי האגודה. דרישות פדיון אלה הוכרו על ידי השופט גורן כייפוי כוח לעו"ד הח"מ.

המצב כיום

במהלך המאבק הציבורי הופעלו עליי, ועל יתר הפעילים בוועד הפעולה של בעלי המניות, לחצים רבים ואיומים. המאבק גזל אין סוף משאבים כספיים ונפשיים. הקדשתי למאבק ארבע שנים ובהן אלפי שעות עבודה. הנחישות של הפעילים הביאה בסופו של דבר לתוצאה המקווה – מכירת נכסי האגודה וחלוקת כספים לבעלי המניות.

רשת הסופרמרקטים קו אופ הריבוע הכחול נמכרה במיליארד ושלוש מאות מיליון דולר; המשביר לצרכן נמכר, איקאה ויתר הנכסים נמצאים בהליכי מכירה.

כיום, מתרכז המאבק הציבורי בדרישה לקיים פיקוח וביקורת על הליכי המכירה ועל הוועד הממונה, שמונה על ידי השופט אורי גורן מבית המשפט המחוזי בתל אביב, כנאמן להסדר המכירה, וכולל את עו"ד ליפא מאיר, דויד ברודט ומרים פורת. אנו משמשים ככלבי שמירה ונלחמים לצמצם את תקופת כהונת הוועד הממונה, לצמצם את הוצאות ההנהלה, את שכרם של חברי הוועדה הממונה ואת דמי הניהול הכבדים ויתר ההוצאות המשולמות על חשבון כספי האגודה, כל זאת כדי שבעלי המניות באגודה יקבלו תמורה גבוהה יותר.

הסיפוק שלנו הוא אלפי מכתבי התודה הנרגשים שאנו מקבלים מבעלי המניות הקשישים, אשר זכו סוף סוף ליהנות עוד בחייהם משווי מנייתם.

הדרת נשים ממוקדי הון ושלטון

דר' מירה פרוינד
מכללת בית ברל

לדברי מנחת המושב, הסוציולוגית דר' מירה פרוינד, נובע מספרן הדליל של הנשים באוויר הפסגות של צמרת ההון והשלטון מהדרה סמויה

פתיחת מושבי פרלמנט נשים לשנת תשס"ב בנושא – הון, שלטון ודמוקרטיה ממבט פמיניסטי – אינה מקרית. מספר הנשים בעמדות מפתח בתחומי ההון והשלטון – קטן. קטן ממנו מספרן של הנשים בעמדות המשלבות הון ושלטון. הנשים העושות שימוש בהון כמשאב לשלטון הן מעטות. ההדרה שלהן אינה גלויה ומוצהרת. אמנם, במשרד החינוך מכהנת מנכ"לית, למפעל הפיס מונתה מנכ"לית, ובדירקטוריונים אנו פוגשות, לעתים, נשים. אולם, שיעור הנשים בעמדות מפתח בכלכליות במגזר העסקי – קטן. נשים עדיין נתפסות ומוצגות בזירה הציבורית כ'לא מבינות', כמי שאין להן מה לומר בכל הנוגע לתקציבים, הון וכלכלה.

במחקר שערכתי, באמצעות תצפיות שיטתיות, על התנהגות משקיעים בשוק ניירות הערך, פגשתי במהלך שלוש שנות המחקר עשרות גברים המשתתפים בבורסה באופן פעיל ויומיומי. במשך שלוש שנות התקופה הנחקרת הגיעה לשדה המחקר רק אשה אחת ורק פעם אחת. בתשובה לשאלתי השיבה האשה (כבת שלושים): "אני לא באמת פעילה במניות. אני עושה מה שבעלי אומר לי. כשהוא אומר – תקני, אני קונה את מה שהוא אומר, וכשהוא אומר – תמכרי, אני מוכרת. האמת? זה לא כל כך מעניין אותי, ואני גם לא מבינה בזה כלום."

הידלדלות בדרך לצמרת

שיעור הסטודנטיות בכלל הלומדים באוניברסיטאות – כ־50%. כך גם שיעורן של הנשים בכלל מקבלי התואר השלישי. אולם, מתוך כ־40 הלומדים לקראת תואר דוקטור בכלכלה, רק 25% הן נשים. הנתון מרמז על כך, שאם כל התנאים האחרים יהיו שווים, תאייש אשה רק אחת מתוך ארבע משרות כלכליות בכירות במשק.

נשים מהוות כ־50% מסך המועסקים במשק וכן מכלל השכירים, אולם, בתוך כל אחת מהקבוצות מהווים הגברים המנהלים כ־9% מכלל הגברים המועסקים או השכירים, ואילו הנשים המנהלות מהוות רק כ־3.5% מכלל הנשים המועסקות או השכירות.

נוכחות נשים משנה מדיניות

בשנת 1999 היה שיעור הנשים המועסקות בבנקים הגדולים כ־60% ומעלה מכלל העובדים (ויותר מ־70% מכלל העובדים הזמניים). אולם, בסגל הניהולי היה שיעור הנשים המנהלות כ־30% בלבד. בהנהלה הבכירה של הבנקים (הקבוצה המשתכרת 20-40 אלף ש"ח בחודש) ירד שיעור הנשים לכ־15% בלבד. הנתונים מדהימים במיוחד כאשר בוחנים את קבוצת מנהלי הסניפים – פחות מ־15% מכלל מנהלי הסניפים הן נשים.

מחקרים מלמדים, כי מעורבות של נשים משפיעה הן על ההון והן על השלטון. כך למשל נמצא במחקרי אורך, הבודקים שינויים על פני זמן, כי מאז השתתפותן הפעילה של נשים בהצבעה בארצות הברית ובאנגליה הפכו המוסדות הנבחרים, בהדרגה, לליברליים יותר, הממשלות גדלו ובד בבד גדלו גם תקציבי הממשלה. הגידול התקציבי בהוצאות נבע משינוי במדיניות החברתית תוך הפניית קצבאות ומענקי רווחה וסעד לאוכלוסיות חלשות בחברה. החוקרים מדווחים, כי השתתפותן הפעילה של נשים בהצבעה היא אשר חוללה שינויים תקציביים אלה. כאן, בפרלמנט הנשים, מוצגת קריאת תגר על ההרחקה וההדרה של נשים ממוקדי ההון והשלטון.

טרור ממבט פמיניסטי

מושב שני (14), 20.1.02

בחסות **אפי שטנצלר**, ראש העיר גבעתיים

ברכות

אפי שטנצלר, ראש העיר גבעתיים

איריס אברהם, יו"ר מועצת הנשים, גבעתיים

טורקן קאראקורט, סגנית מנהל קרן פרידריך אברט

הצגת עמדות

טרור ממבט פמיניסטי
דר' **רבקה נרדי**, מכון דיאלוג, יו"ר משותפת של תנועת ש.י.ן

'מים שאל חלב נתנה': נשים, טרור והסיפור של מניה שוחט
רות בקי־קולודני, סופרת, מפקחת ארצית של הרדיו החינוכי, קול ישראל

פגיעה בחפים מפשע ממבט יהודי
דר' **אילה גליקסברג**, רבנית, פילוסופית, מנהלת מועצת הנשים, גבעתיים

איך לנצח את הטרור?
יהודית דסברג, פובליציסטית, 'הצופה'

מקום האמהות
דר' **נורית פלד־אלחנן**, האוניברסיטה העברית

מנחה: **דפנה לוי**, 'הארץ'

טרור מנקודת מבט פמיניסטית

דר' רבקה נרדי
מכון דיאלוג ויו"ר משותפת של תנועת ש.י.ן – שוויון ייצוג נשים

בחינת הטרור זקוקה לנקודת מבט פמיניסטית, המצביעה על הדמיון בין דיכוי נשים בידי גברים לדיכוי עם כבוש בידי כובשיו. הנכונות של ה'שולט' להכיר בדיכוי שלו ובכך ששוויון לאלה שהוא שולט בהם יפעל גם לטובתו, תאפשר חתירה בפועל להשגת השלום

הרעיון, כי גם לטרור הפוליטי 'פנים פמיניסטיות' חלף בראשונה במוחי כאשר צפיתי מהצד, ב'מבט אנתרופולוגי', וכמי שעוסקת בבעיות בזוגיות, בחילופי מהלומות, ממשיות ומילוליות, בין נציגינו בממשלת ישראל לבין נציגי הפלגים השונים בצד הפלסטיני. הרצון 'לקרוא אותם לסדר' ולהזמין את נציגי שני הצדדים ל'טיפול זוגי' הלך וגבר ככל שזיהיתי את דפוסי הפעולה של שני הצדדים: הישראלי – הכובש – כדפוס גברי קלאסי, והפלשתיני – הנכבש – כדפוס נשי קלאסי. במלים אחרות: פירות הבאושים של יחסים היראַרכיים מתמשכים משפיעים לרעה הן על יחסי גבר־אשה במישור הפרטי והן על יחסי כובש־נכבש במישור הציבורי־פוליטי. מנקודה זו הלכה והתבהרה לי הדינמיקה המובילה את לידתו של 'טרור הייאוש' – הטרור של הצד המדוכא, ולידתו של 'התאום' – תגובה מענישה – 'תשובה לטרור', מצדו של הצד המדכא.

ההקשר הפמיניסטי לענייננו אינו בהתייחסות ל'מין הגברי' או ל'מין הנשי', המוכר לנו בשיח הפמיניסטי המקובל, אלא בהתמקדות בדינמיקה ההרסנית של יחסי כוח – כובש-נכבש, שכיעורה זהה לדינמיקת יחסי הכוח ההיסטוריים בין נשים לגברים.

טכניקות לדיכוי פרטי ופוליטי

אבהיר רעיון זה בעזרת הצגת מספר טכניקות עתיקות יומין, המשמשות דורות רבים את הצד המדכא כאמצעים לבלימת רוח החופש והצרכים הלגיטימיים לשוויון וכבוד בקרב הצד המדוכא.[1]

עשרות שנות כיבוש 'תרמו' למימסד השלטוני תהליך של הפנמה הדרגתית של פסיכולוגיית הכובש:

1. **לעולם לא להכיר בסבל שהם גרמו**, בין אם זו בגידה מתמשכת או 'סתם' פלירטים 'סדרתיים', ובין אם זו התעלמות יהירה מצורכי הקשר הזוגי והמשפחה. פצעים ישנים, שאינם מקבלים הכרה, ממשיכים לדמם. הוא הדין ביחסי כובש נכבש: מדינת ישראל, שההיסטוריה שלה, טרם הקמת המדינה, רוויה בחוויות פרטיות וקולקטיביות של דיכוי והשפלה, אינה מגלה אמפתיה לתחושות הדיכוי של הצד הפלשתיני הנכבש.
2. **ביזוי רב ככל האפשר באמצעות הקטנת האישיות של 'הנחות/ה' ממך** – "את יותר ויותר דומה לאמא שלך," "ללכת ללמוד? הצחקת אותי. את לא תחזיקי מעמד יום אחד."
הוא הדין ביחסי כובש נכבש – "הערבים מבינים רק כוח," "ככה זה אצלם," "הם היו פרימיטיבים ויישארו כאלה."
3. **הכחשת העובדות** – "על מה את מדברת?", "זה לא מה שאת חושבת," יאמר הגבר לאשתו שתפסה אותו בפלירטוט. והכובש יצדיק עצמו לאחר פגיעה באזרחים: "צה"ל משתדל לא לפגוע באזרחים חפים מפשע," "צה"ל לא אשם שהורים לא יודעים לשמור על ילדיהם," "אם יש כמה מקרים של חריגות אלה תופעות שוליות."
4. **התעלמות בוטה מבקשות והבטחות** – "אז מה אם הבטחתי לך. לא יכולתי להגיע בזמן וזהו," "המדף הזה יחכה כמה שצריך!". והכובש יאמר: "אי אפשר לפנות את השטח כי גם הם לא קיימו

1. עיבוד על פי קטע מהספר 'זוגיות בעין הסערה' מאת רבקה נרדי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום (יצא לאור בינואר 2003)

את הצד שלהם בהסכם."

5. **יציאה מהכלים על כל רמז של התקוממות ואי הסכמה** – "את לא יודעת להעריך כמה טוב לך" – זו הגרסה ה'מודרנית' ל'אשה מורדת, כפוית טובה', והיא אנלוגית לגרסתו של העם הכובש, המשוכנע ש"הם לא יודעים כמה טוב להם – אנחנו מספקים להם עבודה, אצלנו הם רואים מה זו דמוקרטיה."

6. **אי הבחנה בין הפעלת כוח למטרות ד'כוי לבין הפעלת כוח הנובע מתוך ייאוש** – הצד המדכא אינו מוכן להכיר בייאוש של הצד המדוכא. הוא יעשה הכול כדי לבודד את הטרור של הצד המדוכא, להוציא אותו מהקשר המצוקה או הייאוש. בדיוק כפי שקורה כל כך הרבה פעמים, כשהמורה בכיתה לא רואה מצוקה, אלא רק אלימות, כך גם הגבר המדכא או האלים 'נדהם' כאשר אשתו מרמה אותו, והמנהיגים של הצד הכובש עוסקים תמיד בתוצאות האלימות ולעולם לא בסיבותיה.

7. **יצירת שתי אמות מידה של צדק והוגנות** – האחת ל'בני אנוש' – לגברים, למחזיקי הכוח והשליטה, והשנייה 'להם' – לנשים, לקבוצות החלשות, לצד הנכבש. הגבר יאמר: "אני לא מבין למה את מתלוננת. שעת עבודה שלי שווה פי כמה משלך לכן אני לא אקח את הילד לקופת חולים," והכובש יאמר: "זה לא הזמן להעניק להם זכויות."

על השליט להכיר בצורך בשינוי

האנלוגיה, אם כן ברורה – מי שנמצא בעמדת שליטה יכול 'להרשות לעצמו' לא להבין ולא לחבור לנקודת המבט של מי שנמצא מתחתיו, יכול להרשות לעצמו לא לעשות שינוי. "בשביל מה?", "שהשני ישתנה", "לי אין שום בעיה".

מה צריך לקרות כדי ליצור תשתית לשלום?[2]

שלום הוא מצב נפשי. כאשר אנחנו במצב נפשי של שלום איננו פוחדים שיסדרו אותנו, שיעזבו אותנו, שיזלזלו בנו. אנחנו מכירים בזכויות הדדיות, מסוגלים להיות אמפתיים למצוקת הזולת, לחוות שוויון הלכה למעשה. כדי שכל זה יקרה אנו זקוקים לתנאים בוני שוויון.

בשונה מחוקים שבני אדם יוזמים, מנסחים ומעבירים בשיטות דמוקרטיות, נורמות חברתיות המופנמות על ידי הרוב, אשר בזכותן נאכפים חוקים העוסקים בצדק חברתי, הן משהו חמקמק מהעין, בלתי ממוסגר ומנוסח, ולכן גם לא נתון לשליטתנו. נורמות נוצרות עם הזמן, כתוצאה ממודעות ציבורית, מלחץ של דעת קהל, לפעמים בזכות מיעוט פורצי דרך 'משוגעים' המולין את המחנה, בראשית הדרך, כנגד רצונו. שוויון בין גברים ונשים זקוק לתנאים, לנורמות המגדירות שוויון כעניין לגיטימי יומיומי.

התנאים לשוויון

שוויון זקוק קודם לכל לתנאים אנושיים מתאימים, שכן אלה ישפיעו ממילא על ההתנהלות הפוליטית כלכלית. התנאי ראשון הוא החלת ערכי מוסר אוניברסליים שוויוניים על כולם. התנאי השני הוא יצירת אמון המבוסס על חילופי מידע.

החלת ערכי מוסר אוניברסליים שוויוניים על כולם

אחד מסימניו המכוערים של אי השוויון בין בני אדם הוא קיומן של דעות קדומות עד כדי דה הומניזציה של הצד החלש ביחסים, הצד המדוכא. דה הומניזציה מאפשרת לצד השולט להחיל שתי תפיסות מוסריות מקבילות: האחת עבור השולטים, המבוססת, בדרך כלל, על בסיס ערכי אוניברסלי, והשנייה – מנותקת מהנורמות האוניברסליות וקובעת עבור הצד הנשלט את 'המותר והאסור' – בהתאם לנוחיות השולט. כך היה בין שחורים ולבנים, יהודים וגויים (בגולה), הישראלים הכובשים ותושבי השטחים, וכמובן, לאורך דורות רבים, בין גברים ונשים. ההרגל להחיל שני בסיסים מוסריים כה עמוק, עד שבמקרים רבים הוא נתפס כטבעי, או כרצון אלוהים. כדי להתגבר על הרגל זה, הפוגע ביסודות העמוקים ביותר של צדק ושוויון בין בני אדם, עלינו להכיר, בראש ובראשונה, כי כך אנו נוהגים. החלת נורמות חדשות על חברה היא תהליך מורכב וארוך, הרבה מעבר לחקיקה. יחד עם זאת, חקיקה המביאה לביטוי ערכי צדק ושוויון

2. עיבוד על פי קטע מאמר, "עתיד היחסים בין גברים ונשים", מאת רבקה נרדי וחן נרדי, בעריכת פרופ' עמנואל מרקס (בתהליך הוצאה לאור).

אוניברסליים היא התחלה המעניקה לנו עוגן ראשוני להיאחז בו. אולם, דוגמאות מהשנים האחרונות, כגון התיקון בחוק להשוואת שכרן של נשים, החוק נגד הטרדה מינית והחוק האוסר סחר בנשים, לצד חוקים 'יותיקים', האוסרים הכאת נשים, ממחישות את הפער בין חקיקה צודקת לבין אכיפה 'רשלנית'. 'שומרי החוק' – הפרקליטות והמשטרה – נוטים להתעלם מהחוק ואף לזלזל בו.. הזלזול בחוק אפשרי כל עוד אין לחץ ציבורי מסיבי, המאותת לשומרי החוק, כי יש נורמה חברתית חדשה, המצפה להחלת חוק שווה על נשים וגברים, על הקבוצות השלטות בחברה ועל הקבוצות הנשלטות.

יצירת אמון המבוסס על חילופי מידע

אחת התופעות השכיחות ביחסים היררכיים, המסייעים למחזורו של אי השוויון הוא זרימה חד כיוונית של מידע על עולמו הפנימי של צד אחד בלבד – הצד השולט. מי שנמצא למעלה יודע מעט מאוד על מי שנמצא למטה. לאורך שנים, יודעות נשים הרבה על עולמו של הגבר יותר ממה שגברים יודעים על עולמה של האשה. כך גם היהודים בגולה ידעו הרבה יותר על הגויים מאשר הגויים ידעו עליהם, והישראלי הכובש יודע הרבה פחות על הפלשתינאי הכבוש ממה שהוא יודע עליו. התיקון דורש מאמץ רגשי ומנטאלי – להכיר בעובדה שאין אנו יודעים ויודעות מספיק על עולמם של החלשים מאתנו. כדי שנשים וגברים יעשו את השינוי נדרשת תשתית חברתית שתאפשר זאת. הפרידה מתפיסת יחסי כוח היראכיים קשה, משום שהיא מחייבת ויתור על זכויות יתר ועל הרגלים של שליטה לטובת יחסי שוויון, המבוססים על הדדיות.

התמורה לפרידה מערכי הגבורה והמוות

אנו חווים איום על קיומנו הפיזי לאור זכרונות השמדת המוני בני ובנות העם היהודי, ובד בבד אנו חיים כעם כובש, המדכא זה יותר משלושה עשורים עם אחר, ובכך דן את עצמו לחיים על החרב. מציאות זו של דיכוי נמשך מקבעת את עסקאות ההירכיה בלבנו ובשכלנו – בין גברים לנשים, בין כובשים לנכבשים. גבריות וצבא במדינת ישראל הם כמעט מלים נרדפות. נערים גדלים על המיתוסים הקרביים. החייל הקרבי, הקצין, הגנרל, עדיין 'כובשים את לבן' של נערות ונשים, ומהווים דמות הזדהות מרכזית למרבית הנערים והגברים הישראלים. שלום הוא יעד נכסף לכל שוחרי השוויון משום שהשלום, יותר מכל התפתחות היסטורית אחרת, מאפשר לנשים ולגברים לגדול כבני אדם שלמים. השלום מאפשר לבנים להתפתח כגברים לא רק כמגשימי המיתוסים של 'מקצועות המוות' (שוטרים, חיילים) או של 'מדעי המקלדת', אלא גם כגננים, כמטפלים בגיל הרך, כעובדים סוציאליים, כרקדנים וכמשוררים. נשים בעתות שלום, יכולות לממש את יכולותיהן כבני אדם בטווח הרבה יותר רחב, ואף לזכות בהכרה החברתית ובגמולים הכלכליים בתמורה לתרומתן הייחודית במקצועות המיצגים את ערכי החיים (חינוך, בריאות, טיפוח איכות החיים).

כל זה אפשרי כאשר מוכנה החברה להיפרד מערכי המלחמה, ההרג והמוות.

בקומדיה הפוליטית הידועה, 'ליזיסטרטה', מתאחדות נשות ספרטה ואתונה ומכריזות על 'שביתת מין' כנגד הגברים. התנאי שהן מציבות להפסקת השביתה הוא: הפסקת המלחמה. המחזה מסתיים בסוף טוב: הגברים 'נשברים' ונאלצים לחתום על הסכם שלום. במציאות, שלא כמו במחזה, נמשכה המלחמה עד לחורבנה של אתונה. במציאות, שלא כמו במחזה, נשים אינן מתאחדות כנגד המלחמה, כך שהפנטזיה של אריסטופנס על נשים המצילות את הגברים מפני עצמם, אינה ברת סיכוי. נשים מפצלות את כוחן האלקטורלי בין מפלגות הנשלטות בידי גברים באופן כזה, שמול כל אשה המקדשת את השלום כערך עליון, ניתן למצוא אשה המציבה את סמלי ה'כבוד לאומי' בראש סולם הערכים שלה. גברים רבים היו מוכנים לנשים אילו היו כופות עליהם להניח את נשקם ולפרוש ממלחמות הכבוד והכיבוש האין סופיות, אלמלא היו שבויים במושגי גבריות מעוותים שאינם מרשים להם לעשות זאת. אולם, הציפייה שמישהו אחר יציל גברים מפני עצמם היא פנטזיה ילדותית שיש להתפכח ממנה. כשם שנשים רבות התפכחו מהפנטזיה הרומנטית על האביר הרכוב על הסוס הלבן שיעירן בנשיקה מתרדמת אלף שנים ויביאן אל האושר הנכסף, כך על גברים ליטול אחריות על גורלם. מצוקותיהם של נשים וגברים קשורות אלה באלה, וההתמודדות עמן מצריכה דיאלוג ושילוב כוחות. שיתוף פעולה בין נשים וגברים שקצו בתרבות המצ'ואיסטית וחותרים אל השוויון הוא תנאי הכרחי לבניית עתיד של שלום.

פגיעה בחפים מפשע - מבט יהודי

דר' אילה גליקסברג
מרצה לפילוסופיה, יועצת בכירה לרשות לקידום מעמד האשה
משרד ראש הממשלה

ההתגוננות מפני הטרור מבוססת על כלל, שהוא מיסודות הגנת האדם על חייו: "הבא להורגך, השכם להורגו" – אומרת דר' אילה גליקסברג, הסבורה, כי אם מותר לאדם להגן על עצמו מפני גניבה או שוד, הרי מפני טרור – קל וחומר. את הטרור אין לקבל כמובן מאליו ויש לחפש דרכים למנעו, אולם, גם לגורם ההרתעה יש משקל במניעתו

בגילוי לב אמיתי אומר, שנושא הטרור נראה לי רחב מימדים מכדי שאפשר יהיה לצמצם אותו לדיון ב'פרלמנט הנשים', שזמנו מוגבל. טרור משמעו, לפי הגדרתי, פגיעה בחפים מפשע.

אם מלחמה היא מעשה מוצהר, ויש לו כללים טקטיים, אסטרטגיים, פוליטיים ואף הגדרות מוסריות, הרי שטרור הוא יזמה של הבלתי מאוגדים, לכאורה. למלחמה יש כללי התנהגות ומוסר, המובנים במקרא ובהלכה. המלך אינו יכול לצאת למלחמות בהתאם לגחמות לבו. עליו להיוועץ בסנהדרין – האגף הרוחני של ההנהגה. איש הרוח – הכהן, נושא דברים בטרם יציאה למלחמה:

"כי תצא למלחמה על אויבך... והיה כקרבכם אל המלחמה, וניגש הכהן ודיבר אל העם" (דברים כ' 1, 2).

לאחר מכן באה הקריאה לשלום: "כי תקרב אל עיר להילחם עליה וקראת אליה לשלום, והיה אם שלום תענך ופתחה לך, והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך, ואם לא תשלים עמך ועשת מלחמה – וצרת עליה (דברים כ' 10 – 12).

הלכה היא תמיד אמירה מוסרית; מוסר אינו תמיד הלכה.

פגיעה באוכלוסייה אזרחית

מה דינה של אוכלוסיית אויב אזרחית בעת מלחמה? האם יש מצד הדין היתר לפגוע בה כדי למנוע פגיעה אפשרית בחיילי צה"ל?

כל עוד אין סכנה ממשית לחיילינו, אין היתר לפגוע בנפש ואף לא ברכוש. אולם, כאשר הסכנה מוחשית, יש לזכור, שעל כף המאזנים לא עומדת רק היחידה הלוחמת מול האוכלוסייה האזרחית. אובדנה של יחידה אחת, או חלק ממנה, עלול לפגוע במערכה כולה.

על כן, כאשר נדרש, וכאשר הסכנה גלויה לעין, אין מקום למדוד את מספר החיילים שלנו, העלולים חלילה להיפגע, כנגד מספר אזרחי מדינת האויב משונאי ישראל, העלולים לשלם את מחיר המלחמה.

יש בזה הלכה ברורה של הרמב"ם בהלכות מלחמה של הרמב"ם: "וחייבים להציל את חייו של כל חייל יהודי" (הרב שפירא, הרב הראשי לשעבר, בראיון, תחומין ד' תשמ"ד עמ' 181, 182).

השמירה על חיי אדם, גופו וכבודו מופיעים בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו (תיקון תשנ"ד): "אין פוגעים בחייו, בגופו או בכבודו של כל אדם באשר הוא אדם." נושא החברה האזרחית, הצבא והמלחמה מהווים אצלנו חטיבה אינטראקטיבית, והערכים נושקים ושזורים אלה באלה. השאלה המהותית כיום היא, אם אנחנו כל הזמן במצב של מלחמה, ומה בין מלחמה לטרור.

'פגיעה בחפים מפשע', כהגדרת נושא הרצאה זו, היא חלק מהגדרת הטרור. ההתגוננות מפני הטרור מובנית על העיקרון: "הבא להורגך, השכם להורגו" (ברכות נ"ח ע"א). כלל זה הוא מיסודות הגנת האדם על חייו. מתי מותר להפעיל כלל זה? יש אומרים, שהכלל חל על כל הבא אליך במחתרת, כשהוא מסכן את האחר, וגם במצב כללי מסוכן.

בהלכה מופיעות שתי תפיסות:

השיטה האחת אומרת: אם ברור לך כשמש, שאין לו

שלום עמך – הורגהו, ואם לא – אל תהרגהו (כלומר, רק אם ברור שאין פניו לשלום).
הדעה האחרת אומרת: אם יש לו שלום עמך – אל תהרגהו, אם לאו – הרגהו.
כאן בא דיון מדיני על בעית ההגנה העצמית (הרב חיים דוד הלוי, תחומין א' עמ' 343, תש"ם). הרב הלוי מסתייג מראייה כוללנית של מיליון וחצי ערבים, שרובם המכריע והגדול חי את חייו הפרטיים בשקט ובשלווה, אם כי תוך עוינות לישראלי, אותו הוא רואה ככובש. למרות זאת יש לראות רק מיעוט קטן הפוגע בנו בבחינת "באים להורגנו". לכן אין פסק דין כוללני על האוכלוסייה.

הגנה עצמית

הרמב"ם (בהלכות גניבה פר' ט הל' ז') אומר: "הבא במחתרת... אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם – פטורים. ורשות יש לכל להורגו בכל מיתה שיכולים להמיתו שנאמר: אין לו דמים."
מכאן, שיש רשות להרוג גם גנב או שודד שבא במחתרת, כי יש כאן מצב של הגנה עצמית. אולם, אם הציבור העוין זומם להרוג – מותר להשתמש במכת מנע בתור אמצעי הגנה.
המסקנה הנלמדת מכאן: אם מותר לאדם להגן על עצמו מפני גניבה או שוד, הרי בפני טרור – קל וחומר.

ההלכה היהודית מדברת על הפרט **בלשון של הגנה עצמית** ולא בלשון של **מתקפה**.
תיאורי מתקפה של יהודים על זרים נוכל להביא מתוך המקרא, אם כי התיאורים שבמקרא מתאימים לתקופתם – התרבות שונה והפסיכולוגיה אחרת.
לדוגמה: התנפלות בני יעקב על בני שכם. לאחר שאלה אנסו את דינה אחותם הודיעו בני יעקב לבני שכם שיסכימו להשלים עמם אם יתגיירו. למעשה, ביקשו להחלישם. לאחר משא ומתן נאותו בני שכם למול את עצמם, ומשעשו זאת והיו חלשים תקפו אותם שמעון ולוי – והרגום.
יעקב אביהם ביקר את התנהגותם, ובפרידתו מילדיו טרם מותו אמר: "שמעון ולוי כלי חמס מכרותיהם, בסודם אל תבוא נפשי, בקהלם אל תחד כבודי, כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור, ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה – אחלקם ביעקב, ואפיצם בישראל" (בראשית מ"ט 5 – 7).
שמעון ולוי היו לכאורה נמהרים, ואולי גם סיכנו את חיי יעקב ובניו, אבל למעשה, הביאה התוצאה לכך שהעמים שמסביב החלו לפחוד מהם:
"ויסעו ויהי חיתת אלוקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב" (בראשית ל"ה 5).
את הטרור אין לקבל כמובן מאליו. יש לחפש דרכים למנעו, אולם, גם לגורם ההרתעה יש משמעות במניעת הטרור.

מהומה בכנס נשים בתיאטרון גבעתיים:

"מי שהורג חף מפשע אינו אדם, אלא חיית אדם"

כך החבטאה בכנס הרבנית גליקסברג ועוררה מחאות מצד נשים אחרות. אשה מטירה שהוזמנה לכנס לא הורשתה להשתתף בפאנל ולהשמיע את דבריה. ד"ר נורית פלד־אלחנן, אם שכולה, ביקשה את גורמי השלטון במדינה "חוליות מרצחים"

משה כהן

מהומה גדולה נתעה בסוכות בכנס שאירגן ביום שני האחרון על־ידי פרלמנט הנשים בישראל בתיאטרון גבעתיים בכנס, שעסק בנושא הטרור ממבט נשיני. חלק מהדיבורים ביטויים קיצוניים וביטים – יש משפאה ויש מימין. אחת השערוריות באירוע היתה כאשר מנהלת סניף הדואר בכפר טירה, מתגריד שבוטת, שהוזמנה ברגע האחרון לאירוע, לא הורשתה להשתתף בפאנל הסיוחד שדן בנושא לטעות אחת ממש־ריי תמות הכנס. ד"ר נורית פלד־אלחנן, מעוה רעייתו של הרב הראשי לגבעתיים, הרבנית ד"ר אילה גליקס־ברג, את השתתפותה של האשה הערביה בפאנל.

"בזכות הנשים יצאנו מלבנון". איריס אברהם

הרבנית גליקסברג הכי חישה נטרעות את ההאשי־מות שהושמעו כלפיה מצד משתתפות בכנס: "אלה דב־ריי שקר. לא היתה לי שום בעיה בהופעתה של אשה ערבייה, ולא אני קבעתי מי יופיע בפאנל. הגעתי לאי־רוע בהיבד האקדמי שלי כדוקטור לפילוסופיה. היו מש־תתפים מהימין הקיצוני ומהשמאל הקיצוני. באופן אישי, אני לא שייכת לאף צד קיצוני. הטענות נגדי מו־ביחות שנאה עצמית, מי שיותר יהודי מיהודי – שי־נאים אותו כפליים".

הרבנית גליקסברג, אשר נטלה חלק בין דוברות הפאנל, עלתה לבמה עם ספר תנ"ך והתייחסה לשא־לת הטרור והמלחמה מנקו־דות הראות של ההלכה היהודית. כבר בתחילת דב־ריה נשמעו מחאות קולניות מהקהל, ואחת לאחר שאמ־רה: מי שהורג חף מפשע אי־נו אדם בעיני. הוא חיית אדם". בעקבות המחאות היא הסכימה לחזור בה, אך בהמשך דבריה, כאשר התייחסה לצורך בהגנה מפני הוקמנות, ציטטה הר־בנית גליקסברג את האימי־רה מהגמרא: הבא להורגך – השכם להורגו".

בין הדוברות, היתה גם יהודית יסברג, אם שכולה המתגוררת בגוש עציון היא סיפרה על נטיעת הטרור במשפחתה והדגישה כי הס־חד היגו חולשה. לטענתה, הערבים לא מכתירים להיהרג תוך כדי ביצוע פי־גועי טרור. יוכל לנצח את הטרור רק ברפורמת החינוך שלנו, בכך שנפשיך להחאתי במחוזות בהם אנו יושבים וכחיות את חיינו בבית שלי־נו, אמרה יסברג.

ד"ר נורית פלד־אלחנן, אם שכולה אף היא, תמכי־קמת בקבוצת המנוגד של הק־שת הפוליטית, עוררה סערה קשה בדברים החרי־פים שנשאה היא התבטאה בחריפות נגד גורמי השלטון במדינה, וכינתה אותם, בין היתר, "חוליות מרצחים". יצבא הכיבוש. כמו כן, ה־שי־מיה פלד־אלחנן ביטויי הזדהות עם אחיותיה הפלי־סטיניות.

יו"ר מועצת הנשים בגבע־תיים וחברת מועצת העיר, איריס אברהם, קראה לח־שיבה אחורה, לאו דווקא פוליטית, אלא בעיקר בע־לת אוריינטציה נשית. "לנו־כח המציאות האכזרית, לא רק לבשו מדים ויודעים להי־פטיק מלחמות. לנו יש כבר חוכחה בזכות הנשים ומאי־בקן יצאנו מלבנון על קול הנשים להישמע, במרחב הציבורי נחוצות יותר נשים מעורבות ועשויות".

איך לנצח את הטרור

יהודית דסברג
פובליציסטית בעיתון 'הצופה'

הפחד הוא מצב נפשי, המשתק אותנו ומפריע להגיון לתפקד, אומרת יהודית דסברג, ששכלה בפיגוע את בתה וחתנה. העיסוק האינטנסיבי של התקשורת בדיווחי צער וכאב מזירות הפיגועים והפחד, המשתק את התנועה החופשית של התושבים ברחבי המדינה, משרתים היטב את מטרות התעמולה של המפגעים ומהווים בעבורם עיטור הצלחה

הוזמנתי לכנס בעקבות מאמרי, 'אני ניצחתי את הטרור'. הבנתי, שמטרת הכנס היא למצוא דרכים חדשות, אולי מנקודת מבט נשית, כדי להתמודד עם מכת המדינה הפוקדת אותנו. הרי לא ייתכן, שאזרחים שומרי חוק יחיו את שגרת חייהם, יילכו לקניון, למסיבה, לדיסקוטק או לפיצריה, ופתאום יבוא מישהו ויחליט לפוצץ אותם כדי לקדם רעיון החשוב לו.

הריגה שרירותית של אנשים חפים מפשע, מבלי להתייחס אליהם כאל בני אדם טובים, אוהבים, תומכים או לא תומכים, אלא כאל חומר נפץ פוליטי, מקוממת כל אדם מוסרי.

מדינה אינה יכולה להתקיים כאשר הפקרות אכזרית כזו משתוללת בה, וחברה אינה יכולה להתפתח במקום של חוסר ביטחון ליחיד ולציבור. (לא מקובלת עלי הגישה הפטרונית, המנסה להבין/להסביר/להצדיק את מעשיהם של המרצחים על רקע תסכולם ומצבם. רוצח יצא הרחק מתחומי הלגיטימיות, גם אם הוא מאוד מתוסכל ומדוכא. הצרפתים אמרו: 'להבין פירושו לסלוח'. אינני יכולה להבין יהודים המנסים להבין רוצח בני אדם רק כיוון שהם יהודים – זו אנטישמיות). אם חפצי חיים אנחנו בארץ ישראל, עלינו להילחם בטרור, ולא רק בטרוריסטים המבצעים אותו. לשם כך עלינו להבין מה הם יעדיו של הטרור. לא במקרה התרגום האנגלי ל'פחד' הוא Fear, אך גם Terror. מטרת הטרור היא להפחיד ולאיים. הפיגוע הוא אמצעי להשגת מטרה זו. לכן, תמיד כעסתי על אמצעי התקשורת המעודדים ביטויים של פחד וכאב אחרי האסון. התקוממתי כנגד העובדה, שהתקשורת הישראלית מתגמלת את הטרור בהערכה על 'הצלחתו', ובתעמולת דיכאון חינם בתוספת בונוס של לגיטימציה לפחד ולהיסטריה, והפיכתם לנחלת הכלל.

הפיגוע ככלי תעמולה

כביסוס ליחסי לטרור, נודע לי מפי שלושה מומחים לנושא איראן והטרור, שאיראן תומכת בטרור החמאסי בסכומי כסף העולים מדי שנה, והגיעו השנה עד ל־50 מיליון דולר. כמו כן הם מאמנים מחבלים למקצועיות ולמיומנות בירי מרכב חולף, לחטיפת חיילים ולהרכבת חומרי נפץ. בנוסף, הם מספקים להם נשק בכמויות ובאיכויות העולות מדי שנה. החידוש הוא, שהמשרד האיראני האחראי לקשר עם החמאס הוא משרד ה... **אינפורמציה**. עבורם, הרג יהודים אינו מלחמת הישרדות או הגנה, אלא תעמולה – לוחמה פסיכולוגית. בטרור אין ערך לחיי אדם. הרי הטרוריסט מזלזל גם בערך חייו שלו. הוא אינו יודע, אם כתוצאה מהתאבדותו יצליח להרוג אדם, ארבעה או חמישים, אבל ברור לו, שלאחר הפיגוע יפחדו אנשים להסתובב בחופשיות באזור הפיגוע. הטרוריסטים אינם סופרים גוויות. המתים מעניינים אותם הרבה פחות מהאפקט, ממספר הבוכים, מהתקשורת, מכמות הפעמים שבה הוזכרו בחדשות. אלה 'פיגועי **ראווה**'. שידורי האסון בתקשורת הם חגיגה עבורם, מדליה המאדירה את הצלחתם, ואולי גם הזמנה לרצח הבא. לכן, העובדה, שהקשר עם הטרור החמאסי מסונף למשרד ההסברה והתעמולה, מסבירה לנו את תפקיד הטרור ומטרתו בעיני אויבינו, ואת הדרך להתגונן מפניו, להתמודד עמו ולנצחו.

ניצחתי את הטרור

ביוני 96 נרצחו בתי וחתני בפיגוע טרור, בשובם מחתונה ליד גדרה. מחבלים עקפו את רכבם כשלושה קילומטרים דרומית לכפר מנחם, וירו בהם כ־50 כדורים. אפי וירון אונגר נהרגו במקום, ובנם ישי, שישב מאחורי אמו, ניצל בנס בלא שריטה. במשך כל השבעה השתדלנו לשדר חוסן ואמונה לבאים לנחמנו ולאמצעי התקשורת. והנה, אחרי השבעה שמעתי אדם ממושב סמוך למקום הפיגוע, מספר ברדיו איך הוא וכל חבריו במושב פוחדים לצאת בלילה מביתם, מחשש להיפגש במרצחים המסתובבים בשטח. לא הסתפקתי בכעס ובקיטור השגרתיים. לקחתי זאת אישית. ביררתי את מספר הטלפון שלו והתקשרתי. "שמי יהודית דסברג," אמרתי, "ואני אמא של אפי אונגר שנהרגה בשבוע שעבר עם בעלה ליד מושבכם. אני מאוד מצטערת שמותם שיבש את איכות חייכם, ועכשיו אתם מפחדים. זה לא צריך להיות כך. אני מוכנה לבוא לשוחח אתכם. התוכלו לארגן את אנשי המושב לערב פגישה?" בדרכי למפגש אחזני פיק ברכיים – מי אני שאדבר בציבור? כיצד אציג את הנושא, כותרת, משפט פתיחה... ופתאום ידעתי! "באתי לדבר אתכם על הטרור, וכיצד להילחם בו, כי אני ניצחתי את הטרור!" הטרור הוא כמו חיידק בנפשנו שאויבינו משתדלים להזין ולטפח, כדי להחליש את כושר עמידתנו ואת חוסננו הלאומי. ממש כמו שבב המושתל בתוכנו, שבאמצעותו הם מנסים לתמרן אותנו לחיסול עצמי מתוך פחד, ייאוש ותחושת אין־מוצא. האויב הקשה והמסוכן ביותר עבורנו הוא הפחד השוכן בתוכנו. הוא משבש את הרציונאליות של תגובותינו ומצמצם את הרדיוס אליו אנחנו מעזים להגיע, ואינו נותן לנו לישון בלילה וליהנות ביום. יש לנו אינטרס לאומי ואישי להילחם בפחד. "טוב, מה נעשה? מפחדים!" במקום אחר יאמרו לי: "הפחד לגיטימי, טבעי." אכן, הפחד הוא תגובה טבעית, הוא חולשה של הנפש. אם נתייחס אליו כחולשה, נתמודד אתו באמצעים של הגיון, סטטיסטיקה ואימון. המתייחס אל הפחד כאל תכונה לגיטימית, מקבל עליו את קיומו ומתאים את חייו לשליטת הכוח הלא־רציונלי המחליש את שיקול דעתו בקבלת החלטות. תאמרו: "אבל לפחד יש תפקיד חשוב; הוא מרחיק אותנו מסכנה, ומעורר אותנו לזהירות." לא בדיוק. הפחד הוא מצב נפשי, המשתק אותנו ומפריע להגיון לתפקד. בהשפעתו התגובות הן היסטריות ופחות יעילות.

יש הפוחדים להגיע לירושלים או לחברון, או נמנעים מלהיכנס לקניון שהיה בו פיגוע, אך יילכו למקום אחר, שלא היה בו עדיין פיגוע. אין בכך הגיון רב. שהרי בירושלים, בחברון או בחדרה גרים אנשים, יום יום, שעה שעה, דקה דקה, ולרובם הגדול מאוד לא קורה כלום. למה דווקא לך יקרה מה שלא קורה לאחרים רוב הזמן? במקום שאליו אנו רגילים, בו אנו בטוחים יותר. מי שמוטרד מהיותו נפחד במקומות שונים בארץ, מוזמן לתרגל ביקורים באותם המקומות, כדי להרגיש בבית בכל מקום בארץ ישראל. מי שמרגיש שארץ ישראל היא ביתו, אסור לו שיפחד באף אחד מחדריו. ויש מי שמרגיש כאן זר ומנוכר, נפחד וחסר אונים. גם זו בחירה.

שניים מניסים רבבה

בספר דברים, בפרשת האזינו, נאמר פסוק שאינו יכול להתקבל, אפילו לא בדמיון – "איכה ירדוף אחד אלף, ושניים יניסו רבבה." הבנתי פסוק זה אחרי הפיגועים באוטובוס 18 בירושלים, לפני שש שנים. אחרי הפיגוע הראשון אמרו רבים, שלא יסעו יותר באוטובוס ציבורי. אחרי שבועיים פוצץ שוב אוטובוס בקו 18, ואנשים רבים נוספים אמרו שלא יסעו בתחבורה ציבורית. הנה שמעתי, שבני הנוער שהגיעו לארץ ל'מצעד החיים' קיבלו הוראות מפורשות האוסרות עליהם להשתמש בתחבורה ציבורית, או ללכת לרחוב בן־יהודה בירושלים וברחוב דיזנגוף בתל־אביב. מספר הבאים באותה השנה למצעד החיים היה 8,000. אם נוסיף להם את הישראלים שנמנעו מנסיעה בתחבורה ציבורית, נקבל... שניים הניסו רבבה.

מדינת ישראל נבנתה מכוח החוסן, האומץ והאמונה בצדקת הדרך ובזכותנו על ארץ ישראל. אם לא נתעשת ונחזור אל תכונות היסוד הבונות את מדינתנו, אנו מסכנים את קיומה. הטרור מנסה להרוס את המדינה היהודית באמצעות הרס החוסן של העם היהודי. מי שאוהב את המדינה ואת העם, יילחם בטרור במישור הפסיכולוגי. בידינו – האזרחיות והאזרחים, האמהות והמחנכות – לבנות את החוסן, ולהבטיח את המשך קיומנו הפיזי והרוחני בארץ מתוך חירות וריבונות.

מקום האמהות

דר' נורית פלדאלחנן
האוניברסיטה העברית

רק האמהות, מתוך עמדת הסירוב והחתרנות, שאין עתיקה ממנה, מתוך זכות וחובה, שאין עליהן עוררין, יכולות לזעוק – אין לנו עוד ילדים למלחמת הבריונים המיותרת המשתוללת כאן

ברצוני להקדיש את דבריי לכל האמהות החיות כאן יום יום ולילה לילה במשטר טרור אכזרי וגזעני, כבר קרוב ל־54 שנים:

- לאמהות המגדלות את ילדיהן ביישובים שהמדינה לא מכירה בקיומם, ועל כן אינם זוכים במה שזוכה כל רפת וכל לול תרנגולות ישראלי;
- לאמהות בדוויות, הנאלצות לגדל ילדים בתוך אשפה תעשייתית, בתנאים מחפירים, פיזיים ותרבותיים, במצב מתמיד של עושק, זלזול ודריסת צלם אנוש;
- לאמהות דרוזיות, שילדיהן מתים למען מדינה המזלזלת בתרבותם ובזכויותיהם בגסות שאין שנייה לה;
- לאמהות פלסטיניות, המגדלות את ילדיהן על עיי חורבות בקור וברעב, משום שילדיהן של אמהות יהודיות מחריבים את בתיהן ללא סיבה ורוצחים את אבותיהם ללא משפט, ממקשים את דרכם לבית הספר, ומפקירים אותם לכל הסכנות הצפויות למי שחי תחת אש בתנאי עוני מחפיר וללא תקווה;
- אני מקדישה את דבריי לשתי האמהות השכולות מן הכפר יומאן שעל יד ג'נין, שבניהן של אמהות יהודיות מנעו את הגעתן לבית היולדות ומנעו מן האמבולנסים להגיע אליהן ולהושיט להן עזרה כשנתקפו בצירי לידה. ילדים טובים, צייתנים, של אמהות יהודיות מסורות הביאו בקור רוח, באדישות ובגסות, למותם של שני תינוקות, שנוספו מייד עם לידתם לממלכת הילדים התת קרקעית, שצבא הכיבוש האכזר שוקד לאכלס ולהרחיב ולעבות מתחת לרגלינו יום יום ושעה שעה, כבר 35 שנים.

מי הן האמהות שילדיהן מסוגלים לנהוג כך בילדים אחרים? האמהות האלה הן אנחנו. אנחנו, שלאחר 18 שנים של חינוך מסור ושקול, מוסרות את ילדינו לידי שלטונות צבא הכיבוש, המעוותים בגסות את רוחם ושוברים את גופם. אנחנו האמהות, שלאחר שמסרנו את ילדינו לידי שלטונות הכיבוש, מקוות שלא יהפכו אותם לרוצחים ומקוות עוד יותר, שמעטה הסודיות של צה"ל יציל אותנו מן המידע על מעשיהם של בנינו.

יש לתמוה על התמיהה

לפני כשבועיים התבשרנו בחדשות, ששיעור האלימות בקרב הנוער בישראל הוא מן הגבוהים בעולם. הידיעה הובאה, כמו כל הידיעות הקשורות במציאות שיצר כאן הכיבוש, כמו הידיעות על פיגועי התאבדות, מנותקת מכל הקשר, מכל סיפור ומכל סיבה ובנימה של הפתעה ושל תמיהה. אולם התמיהה היחידה שידיעה כזאת צריכה לעורר היא התמיהה על התמיהה. כדי להבין את הסיבות לאלימות בקרב הנוער לא צריך להקים ועדות ולא להשוות את צעירי ישראל עם צעירי פינלנד והולנד. כדי להבין את הסיבות לאלימות בקרב הנוער צריך לשאול: איזה מקום תופסת ישראל באלימות מבוגרים? באלימות ממלכתית? באלימות דתית? בפשעי מלחמה? בחיסולים ללא דין, בהריסת בתים והשמדת רכוש? בהרג ילדים? במאסר קטינים ללא משפט ובהחזקתם בתנאים מחפירים? בהמתת תינוקות במחסומי ההשפלה? בסולם הגזענות, הפרת זכויות האדם, אי ציות לחוקים בינלאומיים ואי ציות לחשובים שבעשרת הדברות?

כבר שמעתי ילד בן שמונה שאמר, לאחר הרצאה

מלומדת על האלימות בבתי הספר: "בארץ אלימה גדלים ילדים אלימים". אבל, מחברי חוזר המנכ"ל של משרד החינוך טרם שמעו על כך, שכן בחוזר המנכ"ל בנושא האלימות בבתי הספר כתוב, שיש לחנך את ילדי ישראל, "באקלים של סובלנות, של שמירה על חוקים, של שמירה על כבוד האדם באשר הוא יציר הקדוש ברוך הוא, של חופש הדעה והדיבור, של אחריות אזרחית ושל כיבוד השונות." מי ילמד את ילדינו על סובלנות, על שמירת החוק, על כבוד האדם ועל כיבוד השונות? אבא שחזר ממילואים של הרס בתים בשטחים הכבושים? האח שעומד במחסום ומונע מיולדת להגיע לבית החולים ומאם להציל חייו של תינוק? מי ילמד אותם על האדם שהוא יציר הקדוש ברוך הוא? מי שהטמין את הפצצה שהרגה חמישה ילדים בעזה? המורה שגרה בהתנחלות מבוצרת על אדמה גזולה ומחנכת את ילדיה שלא לראות את השכן ולא להכיר בו כאדם?

סיסמאות ריקות מתוכן

כל בוקר, כשמגיעים ילדי ישראל לבית הספר, מקדמים את פניהם כתליו בכל מיני סיסמאות, שאחת מהן היא: הזכות לכבוד והחובה לכבד והאחרת היא, כל ילד שווה, כל ילדה שווה. השאלה היחידה היא, כמה זמן לוקח לילדים הללו ללמוד שמרמים אותם, שאף ילד לא שווה ואף ילדה לא שווה במקום הזה? כמה זמן לוקח להם להבין שהם חיים בחברה שבה את מקום הסובלנות תופסת הגזענות בביטויה הבוטה והנמוך ביותר – הפרדה בין דם לדם והתרת דמו של כל מי שאיננו אנחנו, חברה שבה השונה נתפס כמאיים וכמסוכן אם הוא איננו יהודי וכחסר עניין וראוי לביטול, לזלזול ולעוני מרוד אם הוא כן יהודי. חברה, שמנהיגיה לא מדברים עם היריב, אלא שולחים אליו את עוזריהם חסרי הערך לנהל שיחות התראה ואיום, מעמידים לו תנאים בלתי אפשריים ולעולם אינם מעמידים סייגים להרג ואינם קוצבים זמן לטרור שהם מפעילים על אוכלוסייה שלמה שחיה תחת שלטונם האכזר. זוהי חברה, שבה דיאלוג פירושו התנצחות שנועדה להכריע, להכניע, לנצח, לתחמן ולהרוויח, אבל לעולם לא לשנות עמדות ולא להתפשר. זוהי חברה, שבה המלה שלום פירושה בגידה, חוסר ברירה וויתור במקום הישגים ורווח. חברה שמתנאה ב'דמוקרטיה', שהביטוי החזק ביותר שלה הוא ההרשאה שנותנים אזרחיה כל ארבע שנים לרב טבחים אחר לשלוח את ילדינו אל מותם.

חברה, המחנכת את ילדיה להתכונן למוות ולא לחיים, משתיקה ומחניקה את הקול האמהי, שהוא קול החיים, ההקשבה, הפשרה, ההתחשבות, הדיאלוג. על כן כיום, תפקידן של האמהות למען קיומה של האנושות גדול מתמיד. כי רק אמהות יודעות, משום שהן נוהגות לקיים דיאלוגים בלתי פוסקים עם ילדים, שכדי לקיים דיאלוג יש להיפרד מן ה'אמיתות' שהבאנו לדיון ולפנות מקום לאמיתות חדשות, שאולי תיווצרנה במהלך הדיאלוג. רק אמהות יודעות, שללא דיאלוג כזה שום יחסי קרבה, רעות או שיתוף פעולה אינם יכולים להיווצר.

הצווי האמהי - ללמד את הילדים לרדוף שלום

מי שעוסק כמוני בהתפתחות השפה ובהוראה יודע, שכיום הולכים כל החוקרים אל האמהות כדי ללמוד כיצד ללמד. אין אמא אחת בעולם שאינה מצליחה ללמד את ילדיה כל מה שהיא רוצה. אמהות הרוצות ללמד את ילדיהן לרדוף שלום ולסרב להרוג יצליחו, אם כי לשם כך עליהן לחתור תחת השיח החינוכי והפוליטי.

אמהות אמיתיות מעולם לא הסכימו שחזון הנצח יקבע את ההווה של ילדיהן ואת עתידם. אמהות אמיתיות מעולם לא הסכימו שמיתוסים, עתיקים ככל שיהיו, יכתיבו את אהבותיהם ושנאותיהם של ילדיהן כלפי בני אדם אחרים.

אמהות אמיתיות מבינות, שההתנצחויות הבלתי פוסקות על הזהות, על היישות, על המהות, על הזכות ההיסטורית או המיתולוגית, על השליטה ועל הנקמה גורמות רק לדבר אחד: עוד ועוד חללים. הן יודעות, שההתבצרות המתנשאת וחוסר הויתור הם החרבות שאתן אנו שוחטים את בנינו על מנת להקריבם למולך המגלומניה של רבי הטבחים השולטים באזור.

אמהות אמיתיות יודעות, ששום 'ערך', פוליטי או דתי, לא שווה את טיפת דמה של ילדה קטנה אחת. שרק ערכים אנושיים יוכלו להציל את המקום הזה ואת העולם כולו. "אל תשלח ידך אל הנער". כל נער.

השאלה העומדת לפנינו היא: מה עושים כדי לחיות במקום הזה, כאנשים שנולדו פה ובתוקף כך הפכו לבני הארץ הזאת, ואין להם מקום אחר. השאלה: מי נגדי ומי בעדי, מי בצד שלי ומי בצד האויב צריכה להיות מוכרעת לא באמצעות המיתוסים וחלוקות

פוליטיות, אלא באמצעות הקביעה הפשוטה – מי מוכן להעלות את ילדיו ואת ילדיי שלי על המזבח, ומי רוצה שהם יחיו ככל הילדים בעולם.

האמהות היא חתרנות מתמדת

אמהות במובן זה פירושה סירוב מתמיד, חתרנות מתמדת, אי הסכמה מתמדת. זה מנהגן של האמהות מאז יוכבד, אמו של משה, והמיילדות העבריות שהמרו את פי פרעה. האמהות במלחמת טרויה, בזוועות דרום אפריקה וארגנטינה, בכל שנות המלחמה המיותרת באירלנד ובכל שנות המלחמה המיותרת בישראל ובפלסטין. לא בכדי כתוב בתלמוד ארבע פעמים, "אמהות היו נביאות", כי גם הנבואה היא עמדה של חתרנות, של סירוב להיגרר אחר שלטון מושחת ושל סירוב לשתוק נוכח פשעיה של חברה שסרחה. אולי משום כך מעולם לא קיבלו האמהות את זכות הדיבור, רק את זכות הבכי. כי מאז ומעולם דוכא והוחנק הקול המסרב הזה בידי החניבעלים והנפוליאונים למיניהם.

ואצלנו, היום, עדיין מחניקים ומדכאים את הקול הזה בשם ערכים המקרבים אותנו יותר ויותר לפשיזם נבער מדעת. אחד הערכים האלה הוא ה'אנחנו' הישראלי, החייב להיות מגובש.

אין בהיסטוריה של הדיבור האנושי מילה יותר מחייבת ויותר גזענית מן המילה 'אנחנו'. הפחד לאבד את האנחנו משתיק לעתים את הקול האמהי גם בקרב האמהות. אמהות רבות פוחדות לעודד את בניהן לסרב לשרת בצבא הכיבוש, כדי שלא יאבדו את מקומם ואת זהותם בחברה. אך כדאי לזכור, שאת ה'אנחנו' אפשר להחליף, להכפיל ולשלש. את הילדים לא. אני כבר מזמן הוספתי בלבי את האנחנו האמהי, שנראה לי היום חשוב הרבה יותר מן האנחנו הישראליהודי. בתוקף בחירתי זו אני שייכת לקבוצה שהגדרותיה חוצות גבולות, חוצות לאומים וחוצות שפה: קבוצת האמהות הרוצות לשמור על ילדיהן מפני הטרור שמנהלת ממשלת גברית צמאת דם.

עד שיחריש קול האמהות את כל הקולות

אם אנחנו רוצות לגדל כאן דור של שוחרי שלום, של אנשים שלא יעלו על דעתם לפתור בעיות חברתיות או פוליטיות או דתיות באמצעות שפיכות דמים, עלינו להכניס את קול האמהות אל התזמורת הכללית, ולהרים אותו עד שיחריש את כל יתר הקולות. עלינו להתעקש על זכותנו האמהית ועל חובתנו כלפי אלה שהבאנו לעולם, ולא להתיר לאף אחד לקבוע את גורל ילדינו בלעדינו. הרשות, הניתנת במקום הזה לאם שכולה לקבוע את עתיד ילדיה בצבא, צריכה להינתן לכל אם שהשלטונות לוקחים את ילדיה כדי להופכם לרוצחים או לפגרים, כביכול למען טובת המדינה.

לפני כחודש, כשקיבלתי בפרלמנט האירופי את פרס סחרוב לזכויות האדם ולחופש המחשבה, שאלו אותי חברי פרלמנט רבים כיצד הם יכולים לעזור לנו. השבתי להם, וברצוני לחזור ולומר זאת כאן, כי נציגי העולם הנאור צריכים לעזור לאמהות להביא לחקיקת חוק בין לאומי מחייב, שכל מי שהורג ילד יועמד לדין פלילי, בבית משפט בין לאומי, בין אם הוא במדים ובין אם לא, שמי שהורג ילדים לא יוכל למצוא לעצמו עיר מקלט בשום פינה בתבל. תפקידן של האמהות הוא להילחם על כך, שאין מחילה על הריגת ילד, ואין נקמה שתיקום את דמו. אפילו השטן יודע זאת. רק צבא הכיבוש אינו יודע זאת, אף על פי שהוא מתנאה בהיותו הצבא המוסרי ביותר בעולם. על כן סיגל לעצמו צבא הכיבוש מנהג חדש בחודשים האחרונים, לפטור את הרוצחים מאחריות ומן הצורך לתת דין וחשבון על הרג ילדים. הצבא מתנצל כל אימת שחייליו הורגים ילדים בגין מחדליו של המודיעין המשוכלל ביותר בעולם, שאינו משכיל לגלות את קיומם של הילדים בזירות הקטל.

עלינו, האמהות, לקרוא לאנשי הצבא המוסרי ביותר בעולם, ולומר להם: רבותי, על עבירה במשחק פינג פונג מתנצלים, לא על עבירת לא תרצח. מי שמתנצל על הרג ילדים מן הסתם לא רואה בהם יותר מאשר כדורי פינג פונג שעפו למקום אחר מן המתוכנן. אם לא נשכיל להביא את העולם לחקיקת חוק כזה, שירתיע כל מי שלוחץ על ההדק, תשתלט ממשלת המוות לא רק על עולם הילדות במקום הזה, אלא על האמהות, כפי שכבר קרה במשטרים טוטליטריים מושחתים אחרים.

רק האמהות, מתוך עמדת הסירוב והחתרנות שאין עתיקה ממנה, מתוך זכות וחובה שאין עליה עוררין, יכולות לשוב ולזעוק, כפי שזעקו ארבע האמהות – אין לנו עוד ילדים למלחמת הבריונים המיותרת המשתוללת כאן.

הטרור כעניין גברי / אסתר הרצוג

אם יתאחדו הנשים בעולם סביב ערך שמירת החיים, ייעלם הטרור מאליו

ביום ראשון האחרון קיים פרלמנט נשים, בשיתוף מוצעת הנשים בגבעתיים, דיון על "טרור ממבט פמיניסטי". הקיטוב בקרב הדוברות כמו בקרב הקהל שיקף בצורה מבהילה את הקיטוב המובנה, הצפוי והמדכא בציבור הישראלי. הדוברות מהימין, כמו הימין הגברי שאליו הן שייכות, כינה, כצפוי, את הטרוריסטים "חיות אדם". הדוברות מהשמאל, כמו השמאל הגברי שאליו הן שייכות, כינו את ראשי הממשלות "רבי טבחים". וכך, גם כן כצפוי, הנשים בקהל הגיבו בשנאה עמוקה, כל אחת כלפי ה"מחנה" ה"נגדי". השמאלניות, חלקן קמו והלכו תוך שאמרו "אי אפשר לסבול את זה יותר", והנשים בימין צעקו בזעם "איזו שנאה עצמית". במקום להקים את הקואליציה ההומנית של כל הנשים נגד הטרור והאלימות הגברית, הן הפכו לאויבות המשמשות את משטר האלימות על כל גווניו שמנהיגים הגברים פה ובעולם בכלל.

טרור הוא רצח של בני אדם, מכל הסוגים: מכל הגילים, מכל הדתות, מכל הצבעים, מכל המינים, מכל העמים, על ידי גברים. במציאות המקומית והעולמית, ההולכת ומתמזגת להחריד עם עולם האימה של סרטי האלימות, אנחנו שומעים הרבה מאוד על "רצח חפים מפשע", ילדים זקנים וטף. אך אין מדברים כלל על הזהות המינית של הרוצחים, על כך שכולם גברים. מהבחינה הזו בצד השני בתמונת המציאות הגלובלית והלוקלית של רצח "חפים מפשע" חסר מקומן של הנשים. כלומר, מאחר שטרור פירושו גברים שרוצחים בני אדם, הפסקת הטרור (ולא חיסולו או מיגורו), מושגים בשיח הגברי-לוחמני) פירושה מנהיגות של נשים, והנהגת תרבות של נשים בעולם הנשלט על ידי גברים.

זהו עולם שבו גברים מכריזים מלחמות, והופכים בני אדם בהכללה ל"אויב" מושגים כמו "עם" ו"דת" משמשים כסמלים וכאמצעים לדיכוי ורצח, לצורך האינטרסים של הגברים השולטים בכולנו. גברים מטפחים תרבות של אלימות, שנאה ורצחנות. הם מייצרים סרטי אלימות שמוחם המעוות ממציא, והופכים אותם ל"תרבות" לגיטימית ומקובלת, שעליה מתחנכים הגברים לעתיד. באותה עיסקת חבילה תרבותית הם מתגמלים ומאלפים את ממשיכיהם להיות מדכאי ומנצלי נשים, בעזרת תעשיית הפורנו שהם בונים. הם מייצרים אמונות ופרקטיקות דתיות חשוכות, הבנויות על שקרים ותגמולים שבהם מיניות האישה תמיד תופשת חלק מרכזי. הם מטפחים תעשיות נשק, סמים ופורנוגרפיה, שממנה הם מתעשרים והתגמול האולטימטיבי להם ולשותפיהם הוא תמיד נשים כשפחות מין.

הארכיאולוגית הנודעת מריג'ה גימבוטס, שחקרה 95% מכל הפסלונים שנוצרו בתקופת האבן באירופה העתיקה, טוענה שתרבות נשים של שלום וקירבה לטבע, התקיימה באירופה עד לפני כ-7000 שנה. שבטים הינדו אירופים הביאו את קיצה של ממלכת השלום והשוויון, והנחילו לאנושות את התרבות הגברית הלוחמנית. אם יש ממש בתיאוריה הזו ואם לאו, הסיכוי האמיתי של האנושות להינצל מהטרור של גברים בעולם הוא להביא את הנשים ואת התרבות הנשית לעולם. נשים חייבות להפוך את אמהותן למהות הקיום האנושי, והבסיס לקיומנו ולניהול חיים בעולם. האחריות המוחלטת לחיי בני האדם שאנחנו מביאות לעולם, צריכה לחבר בין כל הנשים, והיא שתעמוד מול ההרס, הדיכוי, השנאה והרצחנות שמנהיגים התרבות והשלטון של גברים.

כפי שהנשים באירלנד חברו מעבר לגדרות התיל הפיזיים, המעמדיים והדתיים, שהקימו הגברים בין פרוטסטנטים לקתולים כדי לתת הכשר לרצח בני אדם, כך צריכות הנשים באזורנו, יהודיות ופלשתיניות, דתיות וחילוניות, ימניות ושמאלניות, לחבור להפלת הגדרות שהקימו הגברים בין בני אדם. הטרור ייעלם אז מעצמו.

פורסם בעתון "מעריב" (ינואר, 2002)

אמהות – מפרשת ילדי תימן עד היום

מושב שלישי (15), 17.3.02

בחסות **יגאל יוסף**, ראש העיר ראש העין

ברכות

יגאל יוסף, ראש העיר ראש העין

אילנה הוכברג, יועצת ראש העיר למעמד האשה

ערבית מוסיקלית עם מקהלת הבנות מבית הספר 'אוהל שרה'

של מי הילד/ה הזה? אמהות מול רשויות

הצגת עדויות

שושנה אשאול, אם מראש העין

נעמי רדעי, אם מראש העין

רות רפאלוב, אם מקיבוץ אשדות יעקב

אודית רטנר (ים), אם מכרכור

הצגת עמדות

האמהות המושתקות של ילדי תימן הנעדרים

יעל צדוק, עיתונאית, קול ישראל

מפרשת ילדי תימן עד חטיפת ילדים מאמהות עולות חד הוריות

ח"כ דר' **מרינה סולודקין**, סוציולוגית, מפלגת ישראל בעלייה

מה בין טובת האם לטובת הילד

אימאן חלף, עובדת סוציאלית במרכז לשלום המשפחה, נצרת

שלילת זכות האמהות בקהילה האתיופית

נגיס מגנשה, מנכ"לית עמותת פידל לחינוך ושילוב חברתי של יוצאי אתיופיה בישראל

מנחה: דר' **יונה ברק**, מרכז רפואי הרצליה, אוניברסיטת בר אילן

עדות

שושנה אשוואל

עדות שושנה אשוואל על העלמותו של ישראל, בנה, בשנת 1949 ממחנה ראש־העין

הגעתי לראש־העין בשנת 1949 עם ילד בגיל שנה. החבאתי אותו כשבוע ימים באוהל, שלא יקחו לי אותו. הם באו ואני ברחתי. בסוף תפסו אותי ולקחו את הילד לבית התינוקות במחנה. הוא היה שם בערך שבועיים, שלושה. הייתי הולכת ומאכילה אותו, מחליפה לו. הילד טוב ויפה, אין לו כלום. לא חלה בדרך ולא באוהל ולא התקרר, אפילו שירדו הרבה גשמים. בסוף אמרו לי – תשמעי, אנחנו לוקחים את ישראל לבית חולים הדסה בראש־העין. שאלתי – למה? אמרו: יש לו פצעים על השפתיים. אנחנו חייבים לקחת אותו. שאלתי אם אני יכולה ללכת אתו. אמרו כן. הלכנו, נשאר כמה ימים שמה. יום אחד הלכתי מוקדם בבוקר. נכנסתי לבית החולים, החלפתי לו, האכלתי אותו, שיחקתי אתו, עד שבע וחצי. הייתי חייבת ללכת להביא אוכל לגדולים. אז שאלתי מתי לבוא לתת לו שוב אוכל. האחות אמרה תבואי בשעה תשע. באתי בתשע פתאום מגן־דוד על יד הבית־חולים. פתחתי את הדלת. שאלתי את האחות – לאן את לוקחת את הילד שלי? אמרה תיכנסי לרופא, הוא יגיד לך. אמרתי – אני לא רוצה לתת לך לזוז. אני רוצה את הילד. אמרה – לא, לא, הרופא יסביר לך. בדיוק עמד הרופא בכניסה לחדר שלו. נכנסתי אליו, אני בוכה, הוא שואל אותי – מה קרה? שאלתי – למה היא לקחה את הילד שלי? אני מסתכלת – כבר אין מגן־דוד. אמר – יש לו פצעים על השפתיים, אנחנו לוקחים אותו לבית חולים תל־השומר, לשלושה ימים, אבל אם את לא שקטה, תקחי את המכתב הזה ותלכי למשרד. לקחתי את המכתב, הלכתי למשרד, אמרתי שעכשיו לקחו את הילד שלי לתל־השומר, ואני רוצה ללכת לבקר אותו. אמרו – תבואי מחר, יום שלישי בבוקר, יש לכם הסעה לבית חולים, תלכו ותבקרו אותו. כל הלילה לא ישנתי. הלכתי בבוקר, ישבתי על יד המשרד, עד שכולם התאספו, ונסענו לתל־השומר. שם אמרו – הילד הזה לא נמצא אצלנו. אמרתי – מה לא נמצא, הוא נשלח אתמול ואמרו לי שהוא נשלח לכאן? אמרו – אנחנו לא ראינו ילד כזה, אנחנו לא יודעים, תיסעו לבית חולים דג'אני, תסעו לצריפין, אולי הוא שם. המשכנו בנסיעה לדג'אני, שם אמרו אותו דבר – לא היה לנו ילד כזה. נסענו לצריפין – אותו דבר. חזרנו למחנה בשעה תשע בלילה, סוערים, בוכים. שאלתי שם – מה עם הילד? אמרו – אם לא מצאת אותו היום, תיסעי ביום חמישי. נסעתי ביום חמישי, אותו סיפור, לא מצאתי את הילד. אמרו לי – לא ראו אותו. חזרתי למחנה, הלכתי לבית התינוקות, אמרתי – הילד שלי היה פה, אני רוצה אותו. היו גם תימניות שמה, דיברנו אתן. שאלו אותי – למי הבאת את הילד? אמרתי – אחות לקחה אותו, לא יודעת. אמרו – גברת, אנחנו לא יודעות. אמרתי – אני מסרתי אותו לפה, אני רוצה לקחת אותו. תמצאו לי אותו, תביאו לי אותו. אמרו – האחות שלקחה אותו תתבעי אותה, אנחנו לא יודעות. הלכתי לבית התינוקות עוד הפעם, שוב אמרו – אנחנו לא יודעות. בסוף אמרו לי ללכת לסעד. הלכתי לסעד, זו הייתה יהודית ז"ל, אמרתי לה – הבן שלי נחטף, אני מבקשת שתעזרי לי למצוא אותו. אמרה לי – תבואי ביום שלישי, יש לי חברה שעובדת עם הילדים של העולים, אני אבקש אותה. באתי. צלצלה אליה. אמרה – אני מבקשת ממך להגיד לי – בזמן שעבדת, מה קרה עם הילד הזה, אשואל ישראל, בגיל שנה? אמרה – אני אגיד לך את האמת, הילד הזה נחטף לנו, אבל תלכו לצריפין, שם אולי יגידו לכם. הלכנו לצריפין, אמרו – יכול להיות שהוא מת, תלכו לירושלים לחברה קדישא. הגענו לירושלים, הילד שלי לא היה שם, מה אני אעשה? אמרו – תלכי למגן־דוד. הלכתי למגן־דוד, אמרו לי – אנחנו לא יודעים. הלכתי לחברה קדישא פתח־תקוה, אמרו – אנחנו לא יודעים, תלכי למשרד הרישום. הלכתי למשרד הרישום, אמרו – זה לא העניין שלנו, אנחנו לא בעניין הזה. חיפשנו. עבדתי והרווחתי כסף וגם לקחתי

הלוואה, והמשכתי לחפש. הלכתי למשרד בראש־העין. היו שם אברהם יוען ובדיחי. אמרתי להם – תנו לי פתק שיתנו לי רשות לחפש אותו. אמרו לי – תיקחי את המכתב הזה, כתבנו שיתנו לך חלוק ללבוש ולחפש בכל המחלקות איפה הילד שלך. עשיתי את זה. אין קול ואין עונה. חזרתי אליהם, אמרתי – לא עזר כלום. אמרו – תלכי עוד פעם. הלכתי עוד הפעם, לא היה הילד. אבל, כשהגיע זמן גיוס, שלחו לו צו גיוס. לא ענינו להם. שלחו עוד פעם. הלכתי עם בעלי. אמרנו להם שהילד הזה נחטף בזמן העלייה, אין לנו אותו, אנחנו בוכים עליו יומם ולילה, ואתם שופכים על הפצע עוד מלח? מה אתם שלחתם, מה אתם לא יודעים? אמרו – באמת לא ידענו, תלכו לקריה. הלכנו לקריה, עשו לנו חקירה במשטרה, אמרו – תלכו לקריית שאול, יכול להיות שהוא נפטר ואתם לא ידעתם. הלכנו לשם. אמרו – לא היה לנו ילד בשם כזה. שאלנו – מה יהיה? אמרו – תלכו למשרד הרישום. אמרנו שהלכנו כבר לשם, ואמרו לנו שזה לא העניין שלהם. אז בסוף הלכנו לירושלים כמה פעמים, חקרו אותנו, לא עזר החקירה, לא עזר שום דבר, לא עזר להתאסף, לא עזר לנו לדבר.

הילדים שלנו חטפו אותם, ואנחנו נתנו בהם אמון. חשבנו שיהודים לא עושים דבר כזה. איזה יהודי יכול לחטוף ילד של יהודי? אם אלה שלקחו אותם יגלו את האמת, ונדע מה קרה לילדים שלנו, זה יעזור לנו . אם לא, זה רע מאוד.

האמהות המושתקות של ילדי תימן הנעדרים

יעל צדוק
עיתונאית, קול ישראל

אילו חיינו בתנאי ההשתקה והדיכוי, שהיו מנת חלקן של האמהות שעלו מתימן וחיו במעברות בשנות החמישים, ספק רב אם היינו מצליחות להתמודד טוב יותר עם הממסד הקולט. במובן זה, כולנו אמהות של הילדים הנעדרים – אומרת יעל צדוק, המתייחסת ל'פרשת ילדי תימן' כאל החלק המוכחש והמושתק ביותר בהיסטוריה הישראלית. הרבה אומץ נדרש כדי לנקות פרשה זו, ולא תהיה סליחה עד שכל האמת תיאמר

פרשת ילדי תימן מושתקת על ידי המדינה, ורוב הציבור הישראלי נותן ידו להשתקה זו. היא מושתקת על ידי השותפים לפרשה עצמם, רבים מהם – נשים. הנשים השותפות לפרשה נחלקות לשתי קבוצות מרכזיות: האחת – הנשים שעסקו בקליטת עלייה – אחיות, מטפלות ועובדות סוציאליות, והשנייה – האמהות של הילדים שנעלמו.

קבוצת הקולטות

מובן, שהנשים שעסקו בקליטת העלייה לא היו עשויות מקשה אחת. אולם, העמדה הרווחת שאפיינה את גישתן הייתה, שהעולות מתימן הן אמהות שאינן ראויות. בראיונות שהתפרסמו בעיתונות של אותה התקופה נטען, שלעולות מתימן אין כל ידע בהגיינה ובתזונה, שהן אינן מטפלות כראוי בילדים שלהן, ושהן אינן נותנות להם לאכול. הלוך הרוח של גורמי הקליטה באותם הימים היה, שלתימנים יש הרבה ילדים, אבל לא אכפת להם מהם.

על כן אין פלא, שכאשר האחיות והמטפלות הפרידו בין התינוקות לאמהות שלהן בנימוק שבבית התינוקות או בבית החולים יקבלו הילדים טיפול טוב יותר, לא הייתה זו רק הפרדה פיזית לצורך טיפול, אלא הפקעת הילדים מרשות הוריהם. האחות לקחה לעצמה את הזכות לקבוע כמה פעמים ביום תיניק האם את בנה, באילו זמנים, אם בכלל, תהיה רשאית להיות אתו, מתי יישלח לבדיקות, אילו בדיקות ייעשו לו וכדומה. האמהות התימניות הורחקו והושתקו.

התינוקות, לעומת זאת, נתפסו כבעלי ערך, משום שניתן היה 'לעצבם מחדש' ואפשר היה באמצעותם להיטיב עם נשים שאין להן ילדים. אנחנו יודעים, שבאותה העת היה ביקוש רב לתינוקות לאימוץ. מאירופה הגיעו זוגות ללא ילדים שהשתוקקו לילד, והם נחשבו 'ראויים יותר' לגדל ילדים. אגב, במדינות אחרות בעולם התרחשו פרשות דומות, שבכולן נטלה לעצמה קבוצה בעלת כוח את הסמכות לקבוע מי ראוי להורות ומי לא. ברור, שלא כל האחיות, לא כל המטפלות ולא כל העובדות הסוציאליות היו שותפות להיעלמם של הילדים. אבל כולן היו חלק מהמנגנון הכוחני, שלקח לעצמו את השליטה על חייהן של נשים אחרות.

רמז להלוך הרוח של הנשים שטיפלו במשפחות העולים אפשר ללמוד מדברים שאמרו שתיים מהן בשנים האחרונות. סנטה יוספטל, שהייתה חברת כנסת, העידה בוועדת החקירה (ועדת כהן־קדמי) בזו הלשון: "עולי תימן היו רגילים לתמותת תינוקות... מות תינוק לא היה איזה הלם גדול במשפחה; זה היה כל כך רגיל."

ומאשה קפלן, שהייתה האחות הראשית במחנה חאשד, והייתה מעורבת, כנראה, בהיעלמות בתה התינוקת של חמאמה חוברה, אמרה לה לפני כמה שנים: "לא נורא, היא בטח גדלה במשפחה טובה."

למרות שהעדויות האלה נשמעות קשוחות מאוד, מתנשאות וחסרות חמלה, אני סבורה שהאחיות והמטפלות האלה נמצאות היום במצוקה. קודם כל, מפני שהן, בלי ספק, חוששות שתישפטנה – לא על ידי בית משפט, אלא על ידי הציבור. ושנית – משום שהן מאוימות, כפי שדיווחו אחדות מהן לוועדת החקירה.

אם כן, הנשים האלה – בעלות הכוח והשררה לשעבר – הן היום נשים מושתקות – השתקה פנימית והשתקה חיצונית.

קבוצת האמהות

האמהות של הילדים הנעדרים משתייכות לקבוצה שגורלה היה טרגי ביותר. עוד בטרם נלקחו ילדיהן עברו אמהות אלה תהליך, ששלל מהן את כוחן וזהותן. לקיחת הילדים הייתה שיא של תהליך דיכוי מתמשך בכל התחומים. מייד כשהגיעו האמהות למחנות העולים הן הושמו במסגרות של שליטה ושל פיקוח של המערכת. מחנות העולים היו ברובם מגודרים, וחשוב לציין זאת, משום שהגדר הייתה ממשית וסמלית כאחת. משמעות הגדר הייתה: מעכשיו אינכם אדונים לגורלכם. אנחנו קובעים איך יתנהלו חייכם. וכך אמנם היה. מרגע שנכנסו למחנות העלייה קבעו גורמי הקליטה עבור הנשים מה תאכלנה, מה תלבשנה, איך תגדלנה את הילדים. בין אם הסכימו לכך ובין אם לאו נלקחו ילדיהן לבתי ילדים. מי שסירבה לציית – הופעלו עליה לחצים. אם זה לא עזר – איימו עליה שישללו מבני משפחתה את תלושי המזון, ואם גם זה לא עזר – לקחו ממנה את התינוק בכוח. כשהתינוקות שלהן היו כבר בבית התינוקות, הורו להן מתי להניק אותם, קבעו בשבילן מתי יוכלו להיות אתם ומתי לא ולקחו אותם לטיפולים בלי לשאול אותן.

כלומר, הן הוכנסו לתוך מערכת שפעלה כלפיהן באלימות מילולית, שכללה לחצים ואיומים ובאלימות פיזית. בנוסף, צריך לזכור שהן לא ידעו עברית (בניגוד לגברים שידעו עברית). היעדר האפשרות לתקשר ולבטא את עצמן מול מקורות הסמכות החליש את מעמדן עוד יותר. אם כך, אפשר לראות שכל כוחן ניטל מהן, כולל סמכותן ההורית. מערכת הקליטה השתיקה אותן ואילצה אותן לציית להוראות. הן היו המומות, מותשות, חסרות יכולת להגן על עצמן.

הכוח היה בידי מנהלי המחנה, הרופאים, האחיות, המטפלות, העובדות הסוציאליות, וכמובן – גורמים פוליטיים בדרגים גבוהים יותר. גיורא יוספטל, למשל, שהיה מנהל מחלקת הקליטה בסוכנות, הוא שנתן את ההוראה לקחת ילדים חולים בכוח מאמהותיהן.

אחת הנשים ילדה תאומים בבית החולים רוטשילד בחיפה. היא ראתה אותם כשנולדו, ואז הם נלקחו ממנה בטענה שהם חולים. עם זאת, היא התבקשה לחלוב מעצמה חלב בעבורם. הדבר נמשך כחודש ימים, עד שאמרו לה שהם מתים ושתלך הביתה. גוף האם היה, במקרה זה, מכשיר לאספקת חלב לתינוקות.

המדינה ממשיכה להכחיש

"היינו תמימות" אומרות עכשיו האמהות שילדיהן נעלמו. אני לא חושבת שהתמימות היא העניין, אלא היעדר כוח מול גורמים רבי כוח. עד היום נשים אלה אינן מודעות לכך שנמחצו בידי המערכת שהשליטה עצמה עליהן. כשאני חושבת איך היינו אנו נוהגות במקומן, באותם תנאים של השתקה ושל דיכוי, אני בספק אם אנחנו היינו נוהגות אחרת. במובן זה – כולנו האמהות של הילדים הנעדרים.

האמהות של הילדים הנעדרים כואבות את אבדן הילדים עד עצם היום הזה. האבל שלהן הוא אבל מיוחד במינו. זהו אבל על ילד נעדר. לכן, לכאב על היעדרו נוספת אי הוודאות ונוסף הכאב המענה שיש בידיעה, שהוא או היא גדלים במשפחה אחרת, שיש אשה אחרת שהם קוראים לה אמא.

החברה הישראלית אינה מכירה בכאב האמהות. להיפך, המדינה ממשיכה להכחיש שהפרשה הזאת התרחשה בכלל. כלומר, לא זו בלבד שהן חוו את היעלמות ילדיהן, אלא שהחוויה הזאת מוכחשת. כלומר, הן ממשיכות להיות מושתקות גם היום, וזה, כך נראה לי, הקשה מכל.

מדוע המדינה אינה אומרת את האמת? לדעתי, משום שיש כאן פחד רב מפני מה שיתגלה. פחד שכל מה שחשבנו שאנחנו יתרסק לעינינו. הרבה אומץ נדרש כאן כדי לנקות את הפרשה הזאת ולעבור תהליך לא פשוט של סליחה. אבל לא תהיה סליחה עד שכל האמת תיאמר. זה מה שהמשפחות צריכות לדרוש עכשיו.

זו איננה פרשה של 'תימנים'. זו פרשה ישראלית. היא חלק מן ההיסטוריה של מדינת ישראל – החלק המוכחש והמושתק ביותר בהיסטוריה שלנו.

מפרשת ילדי תימן עד חטיפת ילדים מאמהות עולות חד-הוריות

ח"כ דר' מרינה סולודקין
סוציולוגית וכלכלנית, סיעת הליכוד

פרשת ילדי תימן מלמדת על מערכת לא תקינה, הפוגעת עד עצם היום הזה בשכבות חלשות בחברה

במהלך שבע שנות עבודתי כחברת כנסת נתקלתי בעשרות מקרים שבהם החליטו רשויות הרווחה, באופן שרירותי וחד צדדי, להוציא ילדים מבתיהם, להרחיקם ממשפחתם ובשלב מאוחר יותר – להעבירם לאימוץ או למוסדות.

בתחילת הדרך, חשבתי לתומי שמדובר במקרים בודדים, הקשורים בעיקר למשפחות של עולים חדשים ממדינות חבר העמים. כשלמדתי מעט את הנושא, גילית לתדהמתי שהתופעה ותיקה ומוכרת היטב במדינת ישראל. ראשיתה, עוד בתחילת שנות החמישים, בפרשת 'חטיפת ילדי תימן ובלקן'. הכוונה למאות ילדים, שנעלמו בדרכים שונות ומשונות ממשפחותיהם, כשקבריהם נמצאו ריקים. רבים מהם גדלו, ככל הנראה, במשפחות מאמצות, ללא ידיעתם והסכמתם של ההורים הביולוגיים. גם אז עמדו מאחורי מקרים אלה רשויות רווחה, שהיו משוכנעות שהן דואגות לעתיד טוב יותר לילדים ונותנות דעתן רק על 'טובת הילד'.

פרשת חטיפת ילדי תימן אינה עניין פנימי של קהילת יוצאי תימן בלבד. היעדר חקירה מקיפה של הפרשה בחמישים השנים האחרונות מהווה פצע פתוח ומדמם עבור החברה הישראלית כולה. זוהי דוגמה נוספת להתנהגות הבלתי נסבלת של המערכת, המאפשרת לפגוע בחלשים ביותר ובאלה שזה מקרוב באו, ולקחת להם את הקדוש ביותר – הילדים. גם אם מדובר במוות טבעי של אותם מאות ילדים ולא בחטיפה מכוונת, מדוע נקברו בלי נוכחות ההורים, בלי שיידעו את ההורים על כך וגרוע מכל – מדוע אין קברים מסודרים?

הפרשה היא שלד בארון של החברה הישראלית, המוצא ביטוי גם היום בקרב עולים חדשים, אמהות חד הוריות ומי שאין ידו משגת למנות לעצמו עורך דין טוב. טיפול שורש יסודי ומקיף בפרשת ילדי תימן יאפשר התייחסות המערכת גם לליקויים הקיימים בה כיום כלפי החלשים.

המצב כיום

דפוס הוצאת הילדים ממשפחות של עולים חדשים ממדינות חבר העמים הוא תופעה הרווחת דווקא בשנים האחרונות. הוא שונה מן 'הטיפול' לו זכו משפחות עולי תימן ובלקן. מדובר במספר קטיגוריות בהן נוח לשירותי הרווחה להיטפל למשפחות בטיעונים מופרכים של רשלנות או הזנחה וחוסר תפקוד של הקרובים של הילד. כך למשל, ילדים נלקחים מהאם כבר בחדר היולדות בנימוק שהיא אינה יכולה לפרנס; ילדים נלקחים מבית הספר בנימוק של הזנחה או רשלנות מצד ההורה המטפל (בדרך־כלל במשפחות חד־הוריות); כשהאם אינה מתפקדת לא מאפשרים לסבתא לטפל בנכד, ועוד ועוד.

משנות החמישים עד היום מפירות רשויות הרווחה את הזכויות הבסיסיות של אזרחי ישראל, כהורים וכבני אדם. פעולות אלה ננקטות על פי רוב כנגד אוכלוסיות של עולים חדשים, תושבי השכונות (לרוב יוצאי צפון אפריקה) וחרדים.

באחרונה, עקב פרסום מסקנות ועדת גילת, התברר שמדובר גם בהפרה של חוקי מדינת ישראל, תוך

שימוש ציני במנגנון דרקוני של 'ועדות החלטה', המהוות למעשה, חותמת גומי להחלטות של עובד/ת סוציאלי/ת, שגזר/ה מראש את דינה של המשפחה. בעקבות העובדה, שאותם אנשי מקצוע מטפלים הן בהוצאת ילדים מהבית והן בהעברתם למשפחות מאמצות עולה חשש יותר מסביר, שבחלק מהמקרים יש קשר בין שתי ההחלטות. לאור העבדה, שאימוץ בישראל הוא היום עסק יקר, המגלגל עשרות אלפי דולרים עבור תינוק, מתעורר חשש כבד מפני חוסר תום לב בהחלטה להוציא ילד מהבית, ולהעבירו לאימוץ.

כחברת כנסת, שמתי לי למטרה לחשוף ולהוקיע עוול זה שנגרם למאות ילדים ובני משפחותיהם. בכוונתי לפעול במסגרת ועדות הכנסת השונות ובאמצעות הצעות חוק קונקרטיות ליישום מלא של החלטות ועדת גילת ולהפסקת תופעה איומה ומבישה זאת.

מאמרים

פרשת חטיפת ילדי תימן – למה נמשכת השתיקה?! ?! ?!

מאת ד"ר אסתר הרצוג

עכשיו, כאשר ברור כבר אפילו לבולטים שבין הלועגים לעוזי משולם ולאנשיו שמדובר בפרשה אפילה, למה עדיין לא מתפרסם שום רבר רציני מדוע ממשיכות ועדות החקירה להתקיים במשך שנים ארוכות? ועדת שלגי שפועה שנים והוועדה הנוכחית ידעי ארבע שנים כיצחק! ושום מסקנה לא מתפרסמת? האם חברי הוועדות פשוט מתפרנסים טוב מעצם חברותם בוועדות? ואינם מעוניינים לחפש לעצמם עבודה חדשה? מדוע התקשורת משתכת בלב חפץ כמעט לא- ממצאים של חבדיסות הענטית, ואינה תובעת פרסום לאלתר של מסקנות הוועדה? מדוע הסרינה את ההורים הזקנים והנואשים של הילדים העדדים לדיוני הוועדה. אם לא היתה כוונה לאפשר להם לבני כל העדות שגולו מתן ילדים ולכל תובעי צדק חברתי בישראל לדעת מה קרה?

אפשר להעלות השערות בכיוונים שונים. כך, למשל, אפשר לתהות האם מצפים חברי הוועדות לדורותיהן שיחלפו שנים רבות מעת שהונחשו הדברים ואז יזדעק הנושא? ואולי כוונתם שעם חלוף השנים אפשר יהיה לטעון שקשה מאוד להוכיח את הטענות הנוראות של ההורים? כיוון שזה לא יכול, כך נראה, להיעצר אצל חברי הוועדות עצמם, אלא תוא מוביל בהכרח לאלו שמינו אותם. האם אפשר שהללו נתנו לחברי הוועדה הוראות "להרדים" את הפרשה, ולשם כך מינו אנשים הנאמנים עליהם, המבלאים את הוראותיהם בנאמנות? כך הולכות ונחשפות התשובות לשאלות הנוראות: האם הייתה קונספירציה? האם נלקחו ילדים מן העולים באופן מאורגן, בחסות גורמים שלטוניים בשעת המצוקה במעברות. ונפכרו לאימוץ על ידי אנשים מבוססים יותר בארץ ובחו"ל? האם נעשו בילדים ניסויים רפואיים?

ככל שמתרבות ועדות החקירה, וככל שתולפות השנים שאין חושפים בהן בפני הציבור את הממצאים שלהן, הולכת ומתחזקת האפשרות שאמנם היו הדברים קשים, כפי שטענו אנשי עמותת "משכן אהלים". נראה שעדיין יש לגורמים שונים צורך לחפות על כל המעיך השלטוני שהיה קשור אל הפרשה. ייתכן אף שאנשים הקשורים בדרך זו או אחרת אל עמדות הכוח של פעם, עדיין חזקים מספיק כדי למנע כל פרסום אמת על הפרשה המזעזעת. השלטון בישראל הוא במידה רבה בחזקתן של משפחות מאוד מסוימות.

ואם אמנם הייתה קונספירציה שלטונית כ"פרשת ילדי תימן", מתבררת התנהגותה של מרבית התקשורת בפרשה לזו של עבד נרצע. הדיווח בתקשורת על שחרורו ה"מוקדם" של עוזי משולם מהכלא הוא ההוכחה הניצחת להשתעבדות התקשורת לשקרי השלטון, בנוסח "חצי הנחמה" של אחד העם. הפובליציסט הנודע (אחד העם) טען שאם מאשימים יהודים בטענה כל כך אבסורדית, בטענה שהם שותים דם גויים, אז זו ההוכחה המוחלטת כנגד כל האשמה גזענית נגדם. כך גם הסקרים האכזוריים על נסיבות שחרורו ה"מוקדם" של עוזי משולם. למרות שהוא שוחרר על אלונקה כשהוא חסר אונים, כמעט כצמח, עדיין המשיכו עיתונאים, שאת מניעיהם רק הם עצמם ושולחיהם בשלטון יודעים, לזעוק ולהתריע כנגד השחרור של האיש "המסוכן" הזה, שמצבו הבריאותי "תקין". מכאן, שיותר מכל מהבקשת המסקנה שהתקשורת בישראל תמכה וממשיכה לתמוך בגורמי שלטון בעבר ובהווה, בהסתרת האמת על גנבת הילדים, בהצנת לוחמי הפרשה כמסוכנים וכמטורפים ואת מאבקם נסכנה למדינה ולדמוקרטיה. את עוזי משולם היא הפכה למטורף, ואת תומכיו לחסידים נטולי דעת של ראש כת מסוכנת. היא נתנה את ידה לעיוות המגמתי של השלטון במאבק על חשיפת הפרשה, והתעלמה מרדיפת האנשים שפעלו במסירות יוצאת דופן למען חשיפת עוולות השלטון: במסירות טוטלית של התקשורת למשלות המתחלפות בישראל, היא אפשרה להסתיר פשע מתועב של גזלת תינוקות מהמוני הורים, בחשוטו.

על רקע זה, של תקשורת מגמתית, הייתה מעילותם של הנשיא, עזר וייצמן, וראש לשכתו, אריה שומר, למען שחרורו המוקדם של עוזי משולם, בחזקת אומץ לב מרשים. הם סיכנו את שמם הטוב והשפוי. אך מבחן האומץ האמתי, שלהם ושל כל איש ציבור או אשת ציבור והאקדמיה והתקשורת, הוא בהצטרפות לתביעה לחשיפת "פרשת ילדי תימן" במלוא אפתותה ולהסקת מסקנות אישיות וסוליטיות ממה שקרה. ■

מתוך כתב העת "אפיקים" – מארס 2000

מה בין טובת האם לטובת הילד

אימאן חלף
עובדת סוציאלית במרכז לשלום המשפחה בנצרת

רק התייחסות להוצאת ילד מהבית כחלק מתכנית טיפולית, שמטרתה להחזיר את האיזון במשולש הקשר אם־אב־ילד, עשויה ללמד על תהליך מבוקר ומחושב, זאת בניגוד להכנסת גורם חיצוני למערכת המשפחתית כמטרה בפני עצמה

אין בחוק הגדרה חד משמעית וממצה למושג 'טובת הקטין'. ההתייחסות לטובת הילד וטובת ההורה היא התייחסות למשולש הקשר אם־אב־ילד. כל גורם רביעי הנכנס למשולש הופך לאחד מקודקודיו – הורים-ילד-גורם חיצוני (שירותי הרווחה או בית המשפט באמצעות שירותי הרווחה).

סוגי ההתערבות של שירותי הרווחה

1. העובד/ת הסוציאלי/ת המטפל/ת או כל גורם אחר (בית הספר, שכנים או אחרים) מערבים פקיד/ת סעד לפי חוק הנוער.
   אם פקיד/ת הסעד מתרשם/ת שנשקפת סכנה כלשהי – פיזית או נפשית – לחיי הילד/ה, הוא או היא פועלים בשתי דרכים:
   - אזהרת ההורים בצל החוק;
   - פנייה למשטרה והגשת תלונה נגד ההורים.
   המשטרה חוקרת את הקטין באמצעות חוקר ילדים.

   בטענה של מניעת שיבוש החקירה מנוע/ה העובד/ת הסוציאלי/ת מיצירת קשר טיפולי עם הקטין/ה עד לסיום תהליך החקירה. עובדה זו סותרת את טובת הקטין/ה ופועלת לטובת החוקרים. התערבות זו יכולה להוביל להעברת הילד/ה ממשמורת ההורים למשמורת שירותי הרווחה.
2. בית הדין או בית המשפט מבקשים משירותי הרווחה להגיש תסקיר בעניין טובת הילדים. העבודה נמסרת לפקיד/ת סעד החייב/ת לספק את התסקיר תוך חודש ימים. השופט/ת נוהג/ת לאמץ את המלצות התסקיר וההתערבות יכולה להוביל להעברת הקטין/ה מהורה אחד לאחר.

הסיבות למעורבות חיצונית

גורמים חיצוניים מתערבים כאשר נראה להם שההורה אינו מוצא את האיזון בין טובת הקטין/ה וצרכיו/ה לבין צורכי ההורה עצמו. במקום טיפול במשולש אם־אב־ילד, מפרקים את המשולש ומפסיקים את ההורות עד להודעה חדשה. אי עמידת ההורים בציפיות של אנשי ונשות המקצוע גורמת לשלילת זכותם הטבעית. המטפל/ת, שופט את ההורה במקום להזדהות עם הכאב של ההורה והקטין כאחד. ההורה, שברוב המקרים פנה בעצמו וביקש עזרה להשבת האיזון, יצטרך להתמודד עם כשלונו כהורה, דבר המגדיל את הפער בין הילד להוריו.

חלק מתכנית או מטרה בפני עצמה

הגורמים החשובים בתהליך ההוצאה ממשמורת ההורים הם פקידי ופקידות הסעד, העובדים והעובדות הסוציאליים ותהליכי קבלת ההחלטות בלשכת הרווחה בנושא הוצאת הילדים. שלושה גורמים אלה חייבים להתייחס לשאלה החשובה – האם הוצאת הקטין או הקטינה מאחזקת ההורים היא חלק מתכנית טיפולית שמטרתה לשנות את הקשר במשפחה או שהיא מטרה בפני עצמה. אם התשובה היא שההוצאה מהבית היא אמצעי והיא כפופה לתכנית טיפולית ואינה מטרה כשלעצמה, הרי שמדובר בתהליך מבוקר ומחושב, שיביא לאיזון מחודש במשולש הקשר.

לאחר דו"ח ועדת החקירה הממלכתית בענין פרשת היעלמותם של ילדים מעולי תימן: הפרשה עדיין משוועת לפתרון!

מתוך העיתון "אפיקים", גיליון 123–124

רק בעקבות לחץ ציבורי כבד הוקמה בשנת 1994 ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת פרשת היעלמותם של ילדים מעולי תימן. שבע שנים לאחר הקמתה, הגישה הוועדה מסקנותיה, ועדיין לא ניתן לראות בהן קץ לפרשה העגומה

עשרות שנים דחו ממשלות ישראל את הדרישה לחקור את פרשת ילדי תימן ומזרח הנעדרים בערכאה הגבוהה ביותר – ועדת חקירה ממלכתית. תחת זאת הוקמו שתי ועדות חקירה חסרות שיניים: ועדת בהלול-מינקובסקי (1967-1967) וועדת שלגי (1988-1994). ועדות אלה, שבפניהן הוצגו כ-630 מקרי היעדרות, קבעו שרוב הילדים נפטרו, וכי שיעור הנעדרים עומד על כמה עשרות 'בלבד'.

אולם, מסקנות אלה לא הניחו את דעתם של רבים מבני המשפחות ואחרים, שטענו כי הילדים נחטפו בדפוסים דומים מעשרות מוסדות רפואה וסעד, במסגרת קנוניה של כלל זרועות השלטון, החל במטפלות, אחיות ורופאים, שמסרו למשפחות בעל פה שהילדים נפטרו, דרך רופאים, אנשי חברה קדישא ופקידי משרד הפנים, שניפקו תעודות פטירה, קבורה ורישום כוזבות, וכלה בעובדות סוציאליות ושופטים, שטיפלו בהעברת/מכירת הילדים לאימוץ.

רק בעקבות הלחץ הציבורי שהתעורר במהלך אירועי יהוד ולאחריהם, באביב-קיץ 1994, נאלץ לבסוף המימסד להקים ועדת חקירה ממלכתית. לראשות הוועדה מונה השופט יהודה כהן, שהוחלף בהמשך בשופט יעקב קדמי. בנובמבר 2001, הגישה הועדה דו"ח מסכם, אולם קשה מאוד לראות בדו"ח קץ לפרשה עגומה זאת!

לפי דו"ח ועדת החקירה הממלכתית הוצגו בפניה 765 תלונות, מהן 406 'חדשות', שלא הוצגו בפני שתי הוועדות הקודמות. גם ועדה זאת, כקודמותיה, טענה שרוב הילדים, 718 במספר, נפטרו, וכי 'רק' כמה עשרות נותרו בחזקת נעדרים. גם הפעם טענה הוועדה, שקביעת הפטירה התבססה על ניירת מהעבר. אולם, כפי שבעבר לא האמינו לניירת הרשמית של מוסדות המדינה, בה ראו מכשיר הונאה נוסף בקנוניה המימסדית נגדם, כך גם היום אין בכוחה של ניירת לשכנעם! המשפחות דורשות הוכחה חותכת ומובהקת. לטענתן, הוכחה כזו תימצא רק בפתיחת תיקי אימוץ, בדיקות רקמות ופתיחת קברים. לאחר שמיעת שורה ארוכה של עדויות מצד אנשי מערך הקליטה באותם הימים נאלצה הוועדה להודות במסקנה חשובה אחת: בשעה ששתי הוועדות הקודמות השתמשו בתירוץ הבלגן וחוסר הרישום הנאות כגורם מרכזי בהיעלמות הילדים, קבעה הוועדה הנוכחית כי באופן כללי הילדים הועברו ממחנות העולים לבתי החולים "כשהם מזוהים בשמם המלא ולרוב גם תוך ציון המקום שממנו נשלחו, כאשר קבלת תינוק לאישפוז ללא שם היתה נדירה ביותר" (עמ' 178 בדו"ח הועדה).

הטיעון השני בו השתמש המימסד עד היום, לצד הסבר ה'בלגן', היה שיעור התמותה הגדול עקב המצב הרפואי הקשה שבו הגיעו לארץ ילדי העולים מתימן. בדומה לקודמותיה אימצה הוועדה טיעון זה. אולם, בפועל, הטיעון אינו יכול עוד לעמוד במבחן מאות העדויות שהוצגו בפניה. לא זו בלבד שרוב משפחות הנעדרים מעידות שילדיהם היו בריאים ושלמים קודם שנעלמו, אלא שאף לא מעט מקרב העדים ממערך הקליטה, ובעיקר הצוות הרפואי הזוטר שטיפל בילדים בבתי התינוקות, מאשרים שאכן הילדים היו בריאים. יצוין, כי בתי התינוקות היו תחנות המוצא בהיעלמותם של עשרות אחוזים מהילדים, ועל כן גם הטיעון בדבר תחלואה גדולה כהסבר לפרשה מתעורר.

סך הכל הוצגו בפני שלוש הוועדות גם יחד 1,033 תלונות. אלא שמספר זה עדיין רחוק ממיצוי היקף הפרשה: ב־1998 פרסמו אנשים שעסקו בחקר הפרשה רשימה שמית של 1,500 מקרים, שבחלקם חופפים למקרים שהוצגו בוועדות, וכן מאות מקרים נוספים. סביר להניח שגם מספר זה עדיין אינו סוף פסוק. הרי כי כן, התעלומה אינה מוגבלת רק לעניין גורל הילדים, אלא גם להיקפה של פרשה קשה זו, המעלה סימני שאלה נוקבים על תפקודה של המדינה כלפי 'האזרח הקטן' מאז ראשית ימיה עד ימינו אלה.

אשה כקרבן, אשה כתוקפן – פשיעה מזווית פמיניסטית

מושב רביעי (16), 26.6.02

בחסות רב גונדר **אורית אדטו,** נציבת שירות בתי הסוהר

ברכות

רב גונדר **אורית אדטו,** נציבת שירות בתי הסוהר

טורקן קאראקורט, סגנית מנהל קרן פרידריך אברט

סיפורים אישיים של אסירות

הצגת עמדות

הדיכוי השוביניסטי מאחורי התנהגות עבריינית של נשים
גונדר משנה **דבי שגיא,** מפקדת כלא נוה תרצה

נשים בכלא
דר' **עפרה גרינברג,** אנתרופולוגית, מכללה אקדמית גליל מערבי

פרופיל של אשה עבריינית
ענת גור, אחראית לשיקום אסירות ברשות לשיקום האסיר

כאשר נשים רוצחות במשפחה
רות רזניק, יו"ר ל.א., לחימה באלימות נגד נשים

נשים ערביות – קרבנות של אלימות גברית
עאידה ראס, עובדת סוציאלית, מחלקת הרווחה, קלנסואה

מנחה: **דליה לירן־אלפר,** חוקרת תקשורת, מכללה אקדמית, בית ברל

כלא נוה תרצה

מיקי וולקן
סגנית מפקדת כלא נוה תרצה

בכלא נוה תרצה 225 עצורות ואסירות (לעומת כ־12,000 אסירים גברים בבתי הסוהר בארץ)

מאפייני האוכלוסייה

אוכלוסיית הנשים מורכבת, ומחייבת התייחסות ייחודית מצד כל הגורמים.

לכ־50% מהאסירות הפליליות רקע רב שנים של שימוש בסמים, והן סובלות מהזנחה רפואית ונפשית, דבר המחייב טיפול והשגחה. רבות מהאסירות לוקות בבעיות נפשיות ואף במחלות נפש.

כ־50% מהאסירות הפליליות 'נקיות מלידה' ושפוטות על עבירות אלימות כמו: רצח, הריגה, ניסיון לרצח וכדומה, ועל עבירות מרמה וגניבה. 72 אסירות עצורות או שפוטות על עבירות נגד בטחון המדינה.

אמהות

כ־60% מהאסירות אמהות לילדים. עד שהילדים מגיעים לגיל שנתיים רשאיות האמהות לגדל אותם בין כותלי בית הסוהר. על פי החוק, בהגיע הילד/ה לגיל שנתיים הוא/היא מועבר/ת לסידור שנקבע על ידי שירותי הרווחה, במגמה לאפשר ל/לה התפתחות תקינה בסביבה רגילה. באין משפחה תומכת ילדיהן נמסרים לאימוץ.

הניתוק מהילדים, והאמהות ב'שלט רחוק', מקשים ביותר על האסירות.

לעתים, מגיעות לבית הסוהר אסירות בהיריון. הן יולדות במהלך המאסר ומטפלות בתינוקות בכלא.

מערך הטיפול והחינוך

צוות רב־מקצועי, האמון על הקניית כלים מתקנים לאסירות, פועל בו זמנית בכמה מישורים:

- חינוך פורמלי בשעות הבוקר ברמות שונות ומדרשיה לבנות בנושא יהדות;
- חינוך בלתי פורמלי בשעות אחר הצהריים, המציע לאסירות התנסות במגוון של 13 חוגים:
  - חוג תקשורת – אחת לארבעה חודשים מוציאות המשתתפות בחוג לאור כל עיתון בשם "נוה־תקוה";
  - חוג תיאטרון קהילתי הפועל מזה כחמש שנים. אחת לשנה מעלות המשתתפות בחוג הצגה;
  - חוג ספורט;
  - חוג דרבוקות;
  - מקהלה;
  - הרצאות חד פעמיות;

  ועוד.

העשייה החינוכית הענפה מהווה קרקע פורייה לקידום ופיתוח האסירות, ותורמת להעלאת הדימוי העצמי כבסיס לחיים מחוץ לכלא;

- טיפול סוציאלי – ניתן ברמה פרטנית וקבוצתית, תוך התמקדות בנושאים הרלוונטיים: תמיכה רגשית, אמהות, ניקיון מסמים ועוד;
- שירותי רפואה – האסירות מקבלות שירותי רפואה כללית, רפואת שיניים, רפואת נשים, רפואת ילדים, תברואה ורפואה מונעת;
- שירותי תעסוקה – בכלא פועלים יזמים פרטיים המציעים לאסירות עבודה בשכר. כמו כן עובדות האסירות תמורת שכר בכלא עצמו, בעבודות ניקיון ומטבח.

הסגל

סגל בית הסוהר מונה כ־100 איש, רובן נשים. הסגל עוסק בביטחון, מנהלה וטיפול. שיתוף הפעולה מאפשר מתן ענה הולם לצורכי האסירות לצד שמירה על ביטחונן. הצוות עובד במסירות ועם נשמה רבה ומטפל באסירות בחום, רגישות ואסרטיביות.

סיפור אישי

האסירה ס.

נולדתי ב־1966 למשפחה ממוצעת בשכונה בתל אביב. הוריי ומשפחתי המורחבת הם אנשים שומרי חוק, ואינם קשורים בשום דרך לעולם הפשע, למרות שהשכונה בה נולדו וגדלו נחשבה בשנות השישים עד השמונים למקום בה גדלו בכירי הפשע המאורגן דאז. כתלמידה, נחשבתי למצטיינת, נטולת בעיות משמעת ומקובלת בחברה. כילדה קטנה לא הבנתי, מדוע איני זוכה בתשומת לבם של הוריי, שהיו עסוקים כל הזמן בפרנסת הבית.

אהבה עיוורת

כשהגעתי לחטיבת הביניים כבר לא נחשבתי כלל לתלמידה, משום שהפסקתי ללמוד ונעדרתי המון מבית הספר, מבלי שהוריי הרגישו בכך. כשהרגישו, כבר היה מאוחר מדיי. כשרצו להבין מה קרה ולנסות להחזיר אותי למסלול, כבר לא הייתי זקוקה לתשומת לבם, משום שמצאתי את האדם שאהב אותי ועטף אותי בהמון תשומת לב.

כשהייתי בת חמש עשרה בלבד התעוורו עיניי מגודל האהבה ותשומת הלב בה זכיתי. לא עזרו האזהרות שבאו, לא רק ממשפחתי, שאני מסכנת את עצמי, שהאדם שהתאהבתי בו רע מיסודו, מכור לסמים ולאלכוהול, ובעבר היה גם רועה זונות וריצה מאסרים בבית הסוהר בגין עבירות אלימות קשות.

כשהגיע זמני להתגייס לצה"ל, פחדתי מאוד שאפסיד את אהובי. אבי ז"ל, שהיה אדם מאוד חכם, החליט לשנות את עמדתו וקיבל את אהובי, בחירתי הכל כך שנואה עליו, הכל כדי שאתגייס לצה"ל בתקווה, שבצבא אשכח את הצרה והגזירה שנפלה על משפחתנו.

ב־1985 התגייסתי לצה"ל. שירתתי שנתיים מלאות, ושום חייל לא הצליח להשכיח ממני את אהובי. כחצי שנה לפני שהשתחררתי מצה"ל נפטר אבי מדום לב. אבי, שכל כך אהבתי והערצתי מהיום שבו אני זוכרת את עצמי – הלך לעולמו. אבל כבד ירד על משפחתנו. כדרכו של עולם, כל אחד מאחיי הגדולים שהיו כבר נשואים מצא ניחומים במשפחתו הקטנה, ואני, כמובן, חיפשתי ניחומים בזרועות אהובי, אותן זרועות שכבר אחרי מות אבי הכו אותי קשות הרבה פעמים ללא סיבה.

החיים במלכודת

כשהשתחררתי מצה"ל עברתי לגור אתו בדירה שקיבל במתנה מאביו. מתנה שקיבל לא בזכות היותו בן נפלא וראוי. אביו ז"ל, שהיה גם הוא אדם מאוד חכם, ראה את האוצר שנפל בידיו. בחורה כמוני, מבית טוב, עם מוסר עבודה גבוה, האוהבת כל כך את בנו הסדיסט והנרקומן, שכל חייו רק פרנסו אותו. באמצעותי הצליח אביו להרחיק אותו מדרכו ומביתו, להיפטר ממנו לתמיד.

עברתי לגור אתו למורת רוחם של אמי ואחיי, שהיו שבורים גם כך ממות אבי. כבר בימים הראשונים כשגרנו יחד הרגשתי שנכנסתי למלכודת שפחדתי לצאת ממנה, כי אהבתי אותו מאוד, והאמנתי, שרק הסמים והאלכוהול הם שפוגעים בי, ולא הוא. מצאתי את עצמי בהריון. לא נישאנו, וטוב שכך.

בתי הבכורה, כיום בת חמש עשרה, נולדה לבית אלים מאוד. את עיניי, שהיו עוורות מאהבה, לא יכולתי לעצום לילות שלמים. פעמים רבות לא יכולתי לפקוח אותן בימים מנחת אגרופיו שניפחו את פרצופי עד כדי כך שאני עצמי לא זיהיתי אותי.

במשך היום הייתי חייבת להיות ערנית ומלאת כוחות, כדי לפרנס את בתי הקטנה ולדאוג לכלכלת הבית ולבן זוגי, שהיה רגיל לרמת חיים מאוד גבוהה.

האשמה עצמית

כשהרגשתי שהמכות האלה לא ייגמרו ב'פנסים' בעיניים ואף שבור, ובנוסף לכל, כאשר בתי החלה לסבול מהתקפי אסטמה קשים, שהיו כרוכים באשפוזים, עקב האווירה הקשה ששררה בבית, עזבתי את הבית לבית אמי.

ביקשתי עזרה מלשכת הרווחה.
פניתי למי שהייתה אז יו"ר נעמת, גברת בן ארי, והיא עזרה לי דרך 'סיוע משפטי' להשיג צו הרחקה לבן זוגי מבית אמי. אפילו הצלחתי באותה התקופה להתקבל לקיבוץ לתקופת ניסיון עם בתי. אבל חזרתי אליו. מדוע? כי עוד אהבתי אותו, והאמנתי שאולי ישתנה. בנוסף האמנתי, שאולי מגיעות לי המכות שאני מקבלת, שאני אשמה.
על התקופה הזו יש עוד הרבה לספר, אבל אני מעדיפה לשכוח ככל האפשר. מה שלא אשכח לעולם זה את לידת בני הקטן, דור, כיום בן תשע – ילד מקסים ועדין נפש, מנומס וממושמע, שלא זכה לכך שאגדל אותו.

האומנם רצחתי?

מאשימים אותי שרצחתי את אבי ילדיי יחד עם עוד בחור שהכרתי רק שלושה חודשים לפני הרצח. הבחור, עובד זר, הודה בתחילה שהרג אותו כהגנה עצמית, ואחר כך טען שההודאה נגבתה ממנו בכוח. לבסוף החליט בית המשפט המחוזי, במשפט זוטא, על קבילות הודאתו הראשונה. בהודאתו, הוא לא מערב אותי ברצח, אבל מספר שביקשתי ממנו.
בית המשפט החליט שאני שותפה, וגזר עליי מאסר עולם.
בית המשפט טעה, ולא בפעם הראשונה. אני לא רצחתי, ובטח שלא ביקשתי שירצחו. בית המשפט טעה אולי בגלל שלא ביקשתי את רחמיו, בגלל שלא גוללתי את סבלי וחיי הקשים, בגלל שלא סיפרתי על ההתעללות הקשה שהתעלל בי הנרצח, בגלל שאזרתי את שארית כוחותיי כדי להיראות חזקה ויציבה מול בני משפחתי שישבו יום יום באולם בית המשפט, מרוסקים מהגזירה הקשה שנפלה עליהם.
בית המשפט ראה בחוזק שהפגנתי קור רוח. הוא כינה אותי מניפולטיבית בעקבות השקרים ששיקרתי במשטרה, למרות שהודיתי בבית המשפט ששיקרתי מפחד. חשבתי, שהשקרים יעזרו לי להיחלץ מהאשמה הכבדה ולהגשים את רצוני – לחזור לילדיי כמה שיותר מהר.
בית המשפט כתב בגזר הדין, ש'כמעט בצער' הם גוזרים עליי מאסר עולם. כנראה, שכמעט הצליחו לרחם עליי ועל ילדיי. מעניין, אם בית המשפט, שמזכה רוצחים מחמת הספק, כותב גם בגזר דינם, ש'כמעט בצער' הוא משחרר רוצחים מחמת הספק, או בכלל לא עוצר אותם עד תום ההליכים.
כאן, בבית הסוהר, מזה כשש שנים, אני משתדלת להמשיך להיות אמא לילדיי. כוח ואמצעים להוכיח את חפותי אין לי. בית המשפט העליון דחה את ערעורי על הסף.
אהבתם של ילדיי ומשפחתי מחזקת אותי. בסיוע חם ואוהב של צוות העובדות הסוציאליות בבית הסוהר אני שומר אתם על קשר, ולומדת איך להתמודד עם מציאות כל כך קשה.

נשים בכלא

ד"ר עפרה גרינברג
אנתרופולוגית, מכללה אקדמית, גליל מערבי

בשנות השבעים ערכה ד"ר עפרה גרינברג עבודת שדה במשך שנה בבית סוהר לנשים בישראל, ומצאה, כי למרות הקיטוב ההירארכי נוצרים בין הסוהרות לאסירות יחסים מורכבים של תלות הדדית, אמפתיה ולחלופין – עוינות על בסיס אישי

במשך למעלה משנה חקרה המחברת את בית הסוהר. היא ישבה בחברת הסוהרות והאסירות, התבוננה בהתנהגות הנשים, השתתפה בחיי היומיום שלהן ושוחחה אתן על המתרחש בעולמן.

הממצא העיקרי מתייחס לטענה הרווחת בספרות העוסקת במוסדות כוללניים בכלל, ובתי סוהר בפרט, על קיום מרחק חברתי שבין אנשי סגל וחוסים. ממצאי המחקר הזה חשפו מציאות אחרת, מורכבת בהרבה ומגוונת. אמנם, בידי הסוהרות נתונים הסמכות והכללים הקובעים כפיפות של אסירות, אך בפועל נמצא שיתוף פעולה בין אסירות וסוהרות לא רק בשל יחסי כוח, אלא מתוך תלות הדדית. אסירה 'טובה', שלא 'עשתה בעיות', כלומר, צייתה לכללים, זכתה במתנות קטנות. אסירה בעלת כישורים מיוחדים, כמו סריגה, בישול, כתיבת שירים – זכתה בתמורה בטובות הנאה לא מעטות. לדוגמה, שחקנית ראשית בהצגה שהועלתה לפני ציבור חיצוני (שהוזמן במיוחד לאירוע), קיבלה ימי חופשה מיוחדים, מזון מיוחד וכדומה.

לשם קיום סביר בכלא צריך היה להשיג הקלות שהיוו פריצות בכללים. הסוהרות סיפקו הקלות אלה בידיעה שהדבר יקל גם על ביצוע תפקידן. מעבר לשיתוף הפעולה, נמצאו גם יחסים אנושיים אחרים כמו ידידות, עוינות אישית וביוצא באלה. היחסים בין אסירות לנשות סגל התפתחו והשתנו בהתאם לכללים אוניברסליים של יחסי אנוש. נשים מצאו נושאים משותפים, חיבה הדדית, אינטרסים משותפים, למרות השיוך הקטגוריאלי השונה של אסירה־סוהרת.

אחד הביטויים המרגשים של קשר זה הוא היותן אמהות: אסירות אמהות, סוהרות אמהות. הקשר האמהי בא לידי ביטוי בהתעניינות, בהעברת מידע, וביטויי אהדה בין אמהות. בת של אסירה שנידונה לתקופת מאסר ארוכה שיחקה בכלא עם ילדים של נשות סגל בכיר, שהובאו במיוחד לצורך זה. היבט אחרון זה מצביע גם על הכאב המיוחד הנגזר ממאסר של נשים אמהות, כאב הנאסרות וילדיהן כאחד.

פרופיל של אשה עבריינית

ענת גור

אחראית על שיקום אסירות ברשות לשיקום האסיר

עד לשנים האחרונות התבססו רוב תכניות הטיפול בנשים אסירות על ההבנה הקיימת לגבי גברים עבריינים ומכורים לסמים. הנשים האסירות לא הוכרו כקבוצה בעלת גורמי מצוקה ייחודיים, המחייבים התייחסות שונה. הדרך נפרצה בזכותם של מחקרים פמיניסטיים, שהכשירו את הקרקע ליצירת תכניות שיקום ייחודיות לנשים אסירות. ענת גור, אחראית על שיקום אסירות ברשות לשיקום האסיר, מנתחת את הסוגיה ומתארת תכניות להוצאת נשים מהמעגל הסגור של זנות, סמים, פשע וכלא וחזרתן לתפקוד בריא ויצרני בקהילה

נשים אסירות הן קבוצה קטנה וייחודית, הנמצאת בצומת של מספר גורמי מצוקה קשים. עד לשנים האחרונות לא הוכרה קבוצה זו בספרות המקצועית ובקרב אנשי טיפול, וסבלה מהזנחה והתעלמות, שנבעו, בין היתר, מחוסר הבנה של גורמי מצוקה ייחודיים של אוכלוסייה זאת. בתי הכלא לנשים מהווים, עקב כך, 'דלת מסתובבת' לנשים במצוקה שלא נמצאו להן פתרונות טיפול מותאמים בקהילה. רוב תכניות הטיפול הקיימות מתבססות על ההבנה הקיימת לגבי גברים עבריינים ומכורים לסמים, ואינן מציעות פתרונות הולמים לנשים. כיום יש הסכמה בספרות המקצועית, כי דרכי הכליאה והענישה של נשים, המתבססות על המודל הקיים להתמודדות עם פשיעת גברים, אינן מתאימות לנשים, מזיקות להן, ואינן מתאימות עצמן להבדלים בין נשים וגברים עבריינים.

קבוצה זו נחשבה כחסרת סיכוי לשיקום, ואף סבלה מהסטיגמה לפיה אשה עבריינית היא 'קשה' או 'רעה' יותר מכל גבר עבריין. נוצר מעגל סגור: עקב הסטיגמה לא נוצרו תכניות טיפול לנשים. חוסר ההצלחה שלהן בתכניות השיקום, שלא התאימו לצורכיהן, תרם להנצחת הסטיגמה.

עם עליית הפמיניזם בשנות ה־60 וה־70, נכנסו נשים מומחיות לתחום של נשים עברייניות – חוקרות באוניברסיטאות ועובדות טיפול. יחד פרצנו את המעגל הסגור והגענו להישגים טיפוליים בתחום שנחשב עד לאחרונה לחסר סיכוי.

הקמת ההוסטל הראשון בישראל

בשנת 1983 התחלתי לעבוד כעובדת סוציאלית בכלא נוה תרצה. שמעתי מהנשים שם על התעללות קשה בילדותן ובבגרותן. רוב הנשים בכלא עברו התעללות פיסית, מינית ונפשית, התעללות הקשורה לעצם היותן בנות או נערות בחברה המשמרת את שליטת הגברים באמצעות אונס, גילוי עריות, זנות, סחר בנשים וכדומה. כעובדות טיפול בכלא הנשים היחיד בישראל הבנו, כי סיפוריהן של הנשים בכלא משקפים כבמראה את מצבנו כנשים בחברה פטריאכלית.

לפני 13 שנים הקמנו את ההוסטל הראשון לשיקום אסירות בישראל. הקמת ההוסטל לוותה בידע התיאורטי הפמיניסטי העכשווי על נשים עבריניות ובניסיון המקצועי שנצבר בעבודה עם נשים אסירות בכלא. התכנית הטיפולית בהוסטל התבססה על הבנת צורכיהן הייחודיים של נשים אסירות וניסיון לתת מענים טיפוליים מותאמים.

מהר מאוד הבנו, כי ההוסטל במתכונת הקיימת, הדומה להוסטלים מקבילים לגברים, אינו מסוגל לספק את המענים המורכבים הנדרשים כדי לשקם אוכלוסייה ברמת סיכון כל כך גבוהה. בזיהוי הצרכים המיוחדים של הנשים עלו שני כיוונים מרכזיים: האחד היה הצורך בהערכות טיפולית־שיקומית ייחודית בתחום התעסוקה, והשני – הצורך לתת מענה לצורכי האמהות וגידול הילדים. לאור זאת הוקם ההוסטל לאמהות אסירות וילדיהן כצעד ראשון למתן מענים לאסירות האמהות. כמו כן הוקם מרכז תל"ם

– מרכז יום המספק הכשרה מקצועית וליווי תעסוקתי.

פרופיל האשה האסירה:

מאפיינים ייחודיים וצרכים ייחודיים

לאוכלוסיית הנשים האסירות מאפיינים ייחודיים וצרכים ייחודיים. נשים אסירות, בשונה מגברים אסירים, נמצאות בצומת של מספר גורמי סיכון אופייניים לנשים: היסטוריה של קרבנות מינית ופיסית בילדותן ורה־ויקטימיזציה בבגרותן, בעיות קשות של בריאות נפשית, התמכרות לסמים ולאלכוהול, עיסוק בזנות, קשיים בתעסוקה והכשרה מקצועית, עוני, אמהות חד הורית, בעיות בריאות, לידות והפלות חוזרות ונשנות, מחלות מין ועוד. בנוסף, האשה העבריינית סובלת מסטיגמה קשה יותר מגבר עבריין.

גורמים אלה הופכים אוכלוסייה זו למורכבת וקשה לטיפול ולשיקום. כל תכנית טיפולית חייבת להתאים לאופי הייחודי של האוכלוסייה. בישראל כלא נשים יחיד – נווה תרצה – ובו כ־180 אסירות לעומת כ־8,000 אסירים גברים במספר בתי כלא. הנשים האסירות מהוות בסך הכל כ־2% מכלל אוכלוסיית האסירים. נשים עבריניות שונות מגברים עבריינים באופי העבירות ובחומרתן. רוב הנשים אינן מבצעות עבירות חמורות, וכמעט שאינן מבצעות פשעים אלימים. על רקע זה נכנסות רוב הנשים לכלא לתקופות מאסר קצרות, וקיימת תחלופה גבוהה בכלא.

נשים בכלא

בעולם כולו קיימת כיום ביקורת נוקבת כנגד כליאת נשים בבתי סוהר הדומים במתכונתם לבתי הסוהר שמשמשים לכליאת גברים. פט קרלן, אחת החוקרות הידועות בתחום עבריינות נשים, קוראת לספרה, Sledgehammer (הקורנס), שמשמעותו, לדבריה, "מכשיר ענישה המוחץ את אלה שכבר נמחצו, ושעקב הענישה האכזרית שבו הוא חרפה לחברה התרבותית." בספרה, הדן בכליאת נשים בתקופת המילניום, כותבת פט קרלן: "כליאת נשים בסוף המאה העשרים מאחדת בתוכה ומעצימה את כל הצורות האנטי סוציאליות של פיקוח המדכא נשים גם מחוץ לכלא. זה קורה משום שמעולם לא פותחה מדיניות הוליסטית ומותאמת לצרכים של נשים אסירות. מדיניות מותאמת ואפקטיבית כלפי נשים במערכת השפיטה והענישה תפותח רק לאחר שהמערכת תכיר בכך, שפשיעת נשים מתרחשת בנסיבות שונות מפשיעת גברים, שכקבוצה, נשים העוברות על החוק הן שונות באופן מהותי מגברים העוברים על החוק, ולכן התגובה לגברים ולנשים העוברים על החוק צריכה להיות שונה, ומותאמת להבדלים המגדריים בין גברים לנשים. נשים סובלות יותר מכאבי המאסר, או שהן סובלות בדרכים שונות. שלטונות הכלא צריכים להתאים את המשטר בכלא לאופי המיוחד של הנשים."

בהצהירה זאת מצטרפת פט קרלן לשורה ארוכה של מחקרים וועדות חקירה שבדקו את נושא כליאת הנשים במדינות שונות בעולם. חוקרים רבים מדגישים את העובדה, שרוב הנשים בכלא נמצאות שם עקב ביצוע 'פשעים' שהם בעצם בעיות חברתיות לא פתורות כמו שימוש בסמים, מרידה כנגד גברים מתעללים, זנות וכדומה. כליאת הנשים נראית כפתרון, משום שהן נתפסות כעבריניות המשלמות את חובן לחברה, ומתוך מחשבה כי ילמדו לקח מהמאסר ויחזרו לחיים נורמטיביים ויצרניים. לאור הבנת ההיסטוריה הטראומטית של הנשים, ברור כי כליאתן, ללא מתן אמצעים לשבור את מעגל הסמים, הזנות והעבריינות, תחזיר אותן שוב ושוב לכלא.

המתכונת הקיימת של כליאת נשים, המקבילה לכליאת גברים, אינה מתאימה לנשים, ואף מזיקה להן ולילדיהן. למעלה מ־90% מהנשים הכלואות הן בעלות היסטוריה של התעללות מינית בילדות, וסובלות מקשת של הפרעות נפשיות פוסט טראומטיות. המעגל הסגור אליו נקלעו – התמכרות לסמים, עיסוק בזנות ועבריינות – הוא תוצאה ישירה של ההתעללות בילדות. כליאת הנשים מהווה רה־אקטיביזציה של טראומות הילדות מעצם כך שהחיים בכלא משחזרים את ההתעללות בילדות: אין פרטיות, המשטר נוקשה ושרירותי, קיימת חוויה של חוסר אונים, חוסר שליטה על החיים, סטיגמה, חיפושי עירום חודרניים וכדומה. פעמים רבות מתמודדות הנשים באמצעות מנגנונים שסיגלו לעצמן כילדות כשעברו את ההתעללות בבית: ניתוק, אדישות, קהות ריגשית, רה־ויקטימיזציה ביחסים עם אסירות אחרות ועם הסגל וכדומה.

אמהות – מפרשת ילדי תימן עד היום – מושב הפרלמנט בראש־העין (17.3.02)

ערבית מוסיקלית עם מקהלת הבנות מבית הספר 'אוהל שרה'

אמהות מעידות

נעמי רדעי מראש העין ורות רפאלוב מקיבוץ אשדות יעקב מוסרות עדות

ראש העיר ראש־העין, יגאל יוסף, נושא דברים

קהל במושב השלישי, שהתקיים בראש־העין

חינוך ושינוי חברתי ממבט פמיניסטי – מושב הפרלמנט בהרצליה (4.7.02)

פרופ׳ סמדר לביא, אנתרופולוגית חברתית, מרצה על: תמורה למסים – חינוך, שוויון הזדמנויות ורב תרבותיות

דר׳ שושנה מאייר, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה מרצה בנושא: מה עושה הוראת מגדר לסטודנטים לחינוך?

המנחה - דר' ענת פסטה־שוברט, החוג לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון ומכללת אחווה

רינת גימפל מקרן אברט מברכת

נותנת החסות למושב, יעל גרמן, ראש העיר הרצליה

מנהלת מרכז אל־טפולה, נצרת, נבילה אספניולי, מרצה בנושא: האמנם מערכת החינוך מעצימה?

דניאל לוסקי וליטל פיקר, תלמידות כיתה י' מבית הספר היובל,
הרצליה, מדברות על חינוך למנהיגות: נערות מובילות שינוי

אסנת בר אור, צלמת, בית ספר מנדל למנהיגות חינוכית, מרצה על ארכיטקטורה של בתי ספר -
איך משמר החינוך מנגנוני שליטה?

תמונות מספרה של אסנת בר־אור – בית, ספר

בדו"ח של הקונגרס השמיני של האו"ם בנושא 'מניעת פשע וטיפול בעבריינים' משנת 1990 נכתב: "השימוש במאסר לקטיגוריות מסוימות של עבריינים, כגון נשים בהריון או אמהות לתינוקות, או לילדים צעירים, חייב להיות מוגבל. מאמץ מיוחד צריך להיעשות כדי למנוע את השימוש המתרחב בכליאה כסנקציה עבור קטיגוריות אלה."

אנשי מקצוע וארגונים הפועלים למען זכויות אדם, ממליצים לבטל את בתי הכלא לנשים, ולכלוא את הנשים בקהילות טיפוליות קטנות, הקרובות למקום מגוריהן, בהן יינתנו מענים טיפוליים הולמים לנשים. כליאה זו תהיה אפקטיבית הרבה יותר הן כלפי הנשים, שתוכלנה להשתקם ולצאת ממעגל הסמים, הזנות והפשע, הן כלפי משפחותיהן, בעיקר הילדים, והן כלפי החברה, שכן עלות אחזקת אשה בכלא ואחזקת הילדים בסידורים חלופיים גבוהה יותר מעלות שיקום האם עם הילדים, וחזרתה למעגל יצרני הן בעבודה והן בתפקודה כאם.

אמהות בכלא

אחד ההבדלים החשובים בין הנשים האסירות לעומת גברים אסירים הוא המרכזיות של הילדים בחיי הנשים בכלא. למעלה מ־70% מהאסירות הן אמהות לילדים. רובן אמהות חד־הוריות, לרוב ליותר מילד אחד. באחרונה החל להצטבר בעולם גוף ידע מחקרי על אמהות בכלא ועל ילדים של נשים שיושבות בכלא.

כשאשה נשפטת למאסר, יחסיה עם ילדיה הופכים למוקד מרכזי של צער, כאב, אשמה ובושה. בו בזמן הם מהווים גם מקור של תקווה, ומוטיווציה לשינוי חייה. משבר זה מכיל בתוכו את הפוטנציאל לצמיחה והתפתחות אישית שלה ושל הקשר עם ילדיה. בזמן המאסר יש לרוב האמהות יחסים מורכבים עם הילדים. למרות שחלק מהאמהות לא טיפלו בילדים לפני המאסר, הילדים מאוד חשובים להן במהלך המאסר. פעמים רבות המאסר מהווה מעין התפכחות מחיי הסמים, הזנות והכאוס שאפיינו את חייהן בחוץ, והן מתפנות לעשות חשבון נפש נוקב ומכאיב לגבי היותן אמהות 'רעות', והסבל שהן גורמות לילדיהן. לעתים קרובות גורם הדבר לדיכאון ותחושות חוסר אונים בכלא ותורם לפנטזיות, לעיתים לא ריאליות, על החיים בחוץ לאחר השחרור.

תכניות טיפול ושיקום לנשים אסירות

בשנים האחרונות פותחו צורות חדשות של טיפול בתגובה לכישלון של נשים במערכות הטיפול המסורתיות. תכניות אלה משקפות דרך מחשבה המתמקדת בכוח של האשה ומשתמשות בניסיונה בעבר ובהווה כמקור של כוח, ולא רק של בושה ואשמה. פילוסופיה זו מתבססת על התיאוריה הפמיניסטית המכירה בכך, שהעלאת המודעות של נשים לדיכוי של נשים בחברה משיגה אפקט תרפויטי. מודלים אלה תופסים את ההתמכרות לסמים ואת חיי העבריינות והזנות כמנגנון התמודדות. נשים בטיפול לומדות לזהות את מרכיבי הדיכוי בסביבתן שדחפו אותן להתמכרות לסמים ולעבריינות, ולומדות דרכי התמודדות חלופיות שיהיו בטוחות ולא הרסניות.

ההיערכות הטיפולית למניעה, לטיפול ושיקום של נשים ונערות שהדרדרו לשימוש בסמים, זנות ועבריינות, מורכבת, ויש צורך בהקמת מערכות טיפוליות מורכבות כדי לתת מענה בו זמני למספר סוגי בעיות כמו גמילה מסמים, הפרעות נפשיות, טיפול בטראומה של התעללות מינית בילדות, הריון לידה ואמהות, שיקום מקצועי ועוד.

כדי להביא את הנשים לטיפול יש חשיבות רבה ל־out reach. הן אינן פונות, בדרך כלל, לטיפול מיוזמתן, עקב קשיים כלכליים, דימוי עצמי נמוך, ייאוש וחוסר אמון. אולם, ביכולתן לפרוץ את מחסומי הבידוד והבדידות, חוסר האמון במערכות הפטריאכליות, ואת היעדר התמיכה המשפחתית.

יש לפתח מודעות בקרב גורמים מטפלים בקהילה הנמצאים בקשר עם נשים עברייניות כדי להכיר בחשיבות הטיפול בנשים, וכדי שיוכלו לקשר בין האשה למשאבים הנדרשים ולהפנותה לטיפול.

פעמים רבות מהווה בית הסוהר נקודת זמן שבה ניתן להגיע לנשים ולהתחיל תהליך של טיפול ושיקום. לרוע המזל, בתי הסוהר לנשים אינם ערוכים לאתגר הטיפולי הייחודי שנוצר בזמן שהנשים כלואות בתוך מסגרת.

נקודת זמן נוספת שבה מתעוררת מוטיבציה לשיקום היא במהלך הריון. כיום, לאור המדיניות שלא ניתן לגמול נשים בזמן הריון עקב הסיכון העלול להיגרם לעובר, אשה הפונה לטיפול וגמילה מסמים במהלך ההריון אינה מקבלת מענה מתאים. אין כיום שום מסגרת טיפולית הנותנת מענה לאשה עבריינית הרה מכורה לסמים, כך שהנשים נאלצות לקבל תחליפי סם וללדת תינוק מכור, שרב הסיכון שהוא יילקח לאימוץ,

דבר המרחיק את הנשים משירותי הרווחה.

עקב הקשר הבולט שנמצא במחקרים בין התעללות מינית בילדות והתמכרויות בקרב נשים, קוראים חוקרים רבים כיום לשלב טיפול בהתעללות מינית בילדות בו זמנית עם הטיפול בגמילה מסמים. במהלך תהליך ההחלמה והגמילה מסמים, יכול הניקיון מסמים לגרום להתעוררות הזכרונות הקשים של ההתעללות המינית בילדות, זכרונות שההתמכרות טשטשה. חשיפת זכרונות הילדות עלולה להוביל לסיכון גבוה של מעידות, או חזרה לשימוש בסמים. לכן, מתן מענה לבעיית האינסטו חיוני למניעת השיעור הגבוה של חזרה לשימוש בסמים בקרב נשים בטיפול. בנייה של סביבה בטוחה ותומכת מאפשרת לנשים לשוחח על בעיות של ניצול מיני, בזמן, בעצמה ובאינטנסיביות הנכונים לכל אשה. הכרה ביכולתן של הנשים לשרוד לאחר התנסויות מחרידות, נותנת להן את היכולת להתקדם מעבר להתעללות, וליצור סביבה שבה לא ינוצלו שוב.

מרכיב נוסף חשוב בגישה הטיפולית לשיקום נשים עברייניות הוא ההבנה, כי הסימפטומים של עבריינות, זנות, התמכרות לסמים, אגרסיביות, פגיעות עצמיות ועוד, המאפיינים אוכלוסייה זו הן אסטרטגיות הישרדות של קרבנות התעללות מינית בילדות. בתוך הסביבה הטיפולית יש שימוש בטכניקה של דה־פתלוגיזציה של הסימפטומים באמצעות הסברה למטופלות ולצוות, כי ההתמכרות לסמים, כמו גם הרבה סימפטומים פסיכופתלוגיים אחרים, שימשו כאסטרטגיה של התמודדות עם טראומות קשות של אלימות ולחצים נפשיים וחברתיים. הדגש בטיפול הוא על ההעצמה של המטופלת וסיוע בלמידת אסטרטגיות הישרדות חדשות ויעילות יותר בדרך להגשמה עצמית.

טיפול אלטרנטיבי משתמש בגישה של עבודת צוות רב מקצועי עם מגוון של גישות, כולל בריאות הנפש, שירותים חברתיים, רפואה ותזונה. יחסי הצוות מתבססים על מודל לא הירארכי של קומוניקציה ישירה ופתוחה ושיתוף באחריות. הדבר מספק מודל חיובי של יחסים הדדיים ושוויוניים. נוכחות נשים חזקה בצוות ובהנהלה מעודדת מודל נשי של קומפוטנטיות.

חינוך לאוטונומיה מינית מאפשר לנשים לזהות ולבטא את הרצונות שלהן, ודיון על העדפות מיניות, כל אלה הם אמצעים לנתב ולרפא את ההשפעות של ההתעללות המינית.

מתן שירותי טיפול בילדים במקום, או הפנייה לשירותי טיפול בילדים, הם אמצעים חיוניים, המאפשרים לנשים להקדיש זמן ותשומת לב להחלמתן. חינוך להורות בתוך הטיפול מסייע להעלות את תחושת היכולת של האמהות. קיימת חשיבות רבה בעידוד קשר בריא בין האמהות לילדים, והדבר מסייע להעלאת ההערכה העצמית של האם.

שירותי טיפול ושיקום המיוחדים לנשים מכורות צריכים לכלול:

1. יכולת לתת ברזמנית מענה למספר בעיות. הדבר מחייב עבודת צוות רב־מקצועי, המיומן לתת מענה למכלול הבעיות;
2. ידע בנושאי פסיכותרפיה עם נשים;
3. ידע ומיומנות בטיפול בקרבנות התעללות מינית ופיסית;
4. שילוב של ילדים בתוכניות, וידע בתחום טיפול בקשר אם־ילד;
5. מתן מענים למצוקות הקיומיות של הנשים: פתרונות דיור מוגן, סיוע כלכלי לאמהות עם ילדיהן;
6. מומחיות בנושא תעסוקת נשים — הכשרת מקצועית לנשים.
7. טיפול וחינוך לבעיות בריאות, בריאות האשה, מניעת הריון ומחלות מין ואמצעי מניעה;

הרשות לשיקום האסיר הקימה מגוון של שרותי שיקום לנשים לאחר המאסר הכוללים: הוסטל לאסירות משוחררות, מסגרת יום לשיקום אסירות משוחררות בתעסוקה, ותכניות טיפולית לשיקום אמהות אסירות וילדיהן בשיתוף עמותת 'אשלים' של הג'וינט. תכניות טיפול אלה הביאו לפריצת דרך בשיקום אסירות. כיום נפרץ המעגל הסגור של זנות, סמים, פשע וכלא להרבה נשים שעברו שיקום במסגרות אלה, והן מתפקדות באופן בריא ויצרני בקהילה.

כאשר נשים רוצחות במשפחה

רות רניק
יו"ר ל.א. לחימה באלימות נגד נשים

בהשוואה בין תוצאות המשפטים של גברים שרצחו את נשותיהם לנשים שרצחו את בעליהן נמצא, כי הנשים זוכות בייצוג פחות טוב, דרגת הרצח הנקבעת בבתי המשפט חמורה יותר כאשר הנדונה היא אשה ותקופות המאסר הנגזרות ארוכות יותר

בבואי להכין את ההרצאה סקרתי חומרים, ולמרבה הפתעתי מצאתי, שחלק גדול מהמאמרים עוסק ברציחתן של נשים בידי גברים ואין כמעט התייחסות לרצח בידי נשים. הדבר מעורר תהיות רבות.

יש להפריד בין סוגים שונים של נשים רוצחות:

1. נשים הרוצחות מטעמים אידיאולוגיים: לוחמות, טרוריסטיות, חברות מחתרות;
2. נשים הרוצחות מטעמים עבריינים: בצע כסף, השתתפות בכנופיות פשע וכדומה;
3. נשים הרוצחות מטעמי קנאה;
4. נשים הרוצחות בעת התקפים פסיכוטיים (בעיקר את ילדיהן).

בעשורים האחרונים מתגלה תופעה מדהימה: מספר הולך וגדל של נשים הרוצחות את בני זוגם המתעללים.

בעקבות הגידול העצום במספר נשים הרוצחות במשפחה, החלו חוקרות וחוקרים, משפטניות ומחוקקים, לבחון את ההתייחסות לנושא, להשוות את יחס הרשות השיפוטית לרוצחות ואת משך גזרי הדין, ובעיקר לבדוק אם אין להכיר במקרים אלה כהריגה או כהגנה עצמית.

הסטטיסטיקה של ה־FBI מצביעה על כך, שברוב המקרים, קביעת דרגת הרצח והענישה חמורות יותר כאשר האשה רוצחת את בן זוגה בהשוואה למקרים בהם גבר רוצח את בת זוגו. כמו כן, משך תקופות המאסר הנגזרות על נשים ארוכות יותר מתקופות המאסר הנגזרות על גברים.

בעת ביקורי בכלא 'בדפורד הילס' שבמדינת ניו יורק, שוחחתי עם נשים שרצחו בני משפחה. האחת, אשה חרדית, שרצחה את בתה התינוקת היה ברור לכל כי היא חולת נפש קשה ומקומה בבית חולים. אחרות היו נשים שסבלו במשך תקופות שונות מהתעללות קשה של בן זוגן. אחת מהן, ששהתה 13 שנים במאסר, נידונה על רצח הבעל, אותו מצאה מבצע מעשה סדום בילדם בן השלוש. בעת ביקורי נדחתה בקשתה לערעור. בנה בן ה־16 לא ידע על קיומה. לבקשתה, גידלה אותו אחותה כשהיא מספרת לו שהיא אמו הביולוגית.

מחקרים שונים שנערכו בארצות הברית מצביעים על העובדה, כי נשים שהרגו את המתעללים בהן עשו זאת כהגנה על חייהן או חיי ילדיהם, וכי רבות נשארו במערכת האלימה בגלל שכאשר אמרו שברצונן לעזוב אותה או כשניסו לעזבה היו נתונות לאיומים ואלימות קשה.

בכלא נווה תרצה שוהה אשה שסיפורה ידוע. בעת שהגנה על עצמה מפני החותן והחותנת שלה, הכתה בראשו של התוקף בקרש והוא צנח ומת. האשה, עולה חדשה שלא דיברה עברית, 'זכתה' בייצוג משפטי גרוע ביותר. שלא כמו במקרה הידוע של כרמלה בוחבוט, שזכתה בתהודה ציבורית ששינתה את גזר הדין מרצח להריגה ואת תקופת המאסר לשלוש שנים בלבד, יושבת אבגניה על רצח, ועד היום טרם זכתה בחנינה, למרות פניות חוזרות ונשנות לנשיאי ישראל ושדולה של חברות וחברי כנסת, ארגוני נשים ואנשי ציבור.

מתברר, שבניגוד לגברים רבים הרוצחים את נשותיהן, ייצוגן של נשים, שבדרך כלל אין בידיהן אמצעים כספיים, אינו נתון בידי משפטנים מהשורה הראשונה. בשנים 1992 – 2000 נרצחו בישראל 169 נשים על ידי בני זוג ובני משפחה. בתקופה זו רצחו שלוש נשים את בני הזוג.

ידוע לנו מעדויות אישיות, כי נשים נוספות נרצחו על

הרקע המכונה 'חילול כבוד המשפחה' במגזר הערבי, אך אף לא אחד הורשע, משום שהרציחות דווחו כתאונות, אסונות או התאבדויות. דבר זה מוביל לקבוצה נוספת של רוצחות בתוך המשפחה – נשים השותפות לרצח אחיותיהן או בנותיהן, מרצון או בניגוד לרצונן.

על פי מחקרים שנעשו בחו"ל מתברר, שחלק ניכר מן הנשים הרוצחות הן אמהות לילדים. כאשר הן נאסרות, נשלחים ילדיהן למוסדות ולפנימיות, המשפחה מתפרקת, בדרך כלל, והעלויות לחברה מדהימות. הילדים סובלים באופן נפשי ומחוסר יכולת להשתלבות חברתית, וזקוקים לטיפול רפואי ונפשי מתמשך.

טיפול מוקדם ומניעתי של נושא אלימות במשפחה יכול היה למנוע חלק מהרציחות בידי נשים וגברים כאחד, על כל הסבל והטראומה הכרוכים בנושא לפרט ולחברה.

אסיים בסיפור שלא הסתיים ברצח:

למקלט לנשים בהרצליה הגיעה פנייה של פרקליטת מחוז, שביקשה שנקבל אשה שפצעה אנושות את בעלה בסכין. לאחר שמצאנו כי היה זה מקרה של הגנה עצמית, הסכמנו לקבלה לניסיון. כאשר הגיעה האשה התברר כי היא עולה חדשה מחבר העמים, אקדמאית, הנשואה לאלכוהוליסט אלים המתעלל בה קשות. לאחר זמן קצר הצטרפו אליה שני ילדיה. האשה שהתה אצלנו למעלה משמונה חודשים, למדה עברית, התאקלמה היטב, ילדיה השתלבו בבתי ספר בעיר והם קשורים מאוד לאמם.

לאחר שנים קבע בית המשפט שעליה לבצע חצי שנה עבודת שירות. בתום תקופה זו עברה קורס מתנדבות, וכיום היא מתנדבת בקו החירום שלנו ועוזרת לנשים אחרות במצוקה. האב נפטר לאחר שנים כתוצאה מאלכוהוליזם.

נשים ערביות - קרבנות של אלימות גברית

עאידה ראס
עובדת סוציאלית, מחלקת הרווחה, קלנסואה

יותר ויותר נשים ערביות פונות כיום לגורמים העשויים לסייע להן להתמודד עם אלימות הבעל ועם עול השתיקה שמטילות על צווארן דרישות החברה והמשפחה, המצפות מהאשה להיות כנועה וצייתנית לבעל שמצפים ממנו לשלוט ביד רמה

היום, אפילו עוד יותר מתמיד, נוהגים הגברים במגזר הערבי באלימות כנגד הנשים. הנשים הערביות נוטות לשמור בסוד את קיומה של האלימות כלפיהן, והן אינן מחפשות הגנה, מחסה ותמיכה מחוץ למשפחה הגרעינית.

כנועה ורודן

האלימות נגד נשים במשפחה השתרשה בחברה הערבית כתוצאה ממעמדה הנחות של האשה, הלומדת מגיל צעיר שעליה להיות חלשה, כנועה ובת בלי קול, ובמקביל – כתוצאה ממעמדו הדומיננטי של הגבר, הלומד מגיל צעיר להיות חזק, דומיננטי ולשלוט. האלימות – כך מלמדים את הגברים, היא דרך נאותה לפתרון בעיות.
תפיסה זו עדיין רווחת בחברה הערבית, למרות השינויים שחלו בתפיסת המשפחה, ובאפשרויות החדשות שנפתחו לפני נשים, היכולות כיום לצאת לעבודה ולסייע בכלכלת הבית.

פנייה לסיוע

על פי הנוהג שומרת האשה את סבלה לעצמה, ורק במקרים קשים, ולאחר שצברה היסטוריה של סבל וחיה לאורך זמן באווירת טרור קשה, פונה האשה המוכה למשפחתה בבקשת עזרה ותמיכה. לעתים, מפעילה עליה המשפחה לחץ לחזור לבעל, כדי לשמור על הילדים ועל התא המשפחתי. המסר שמעבירה לה המשפחה הוא – היכנעי לבעלך, ואל תוציאי לנו שם רע.
ככלל, גברים ונשים בחברה הערבית נוטים להצדיק אלימות. גישה זו גורמת לנשים הערביות לשמור את הסבל בלבן ומונעת מהן פנייה לבקשת סיוע. האשה הערבייה מאמינה, שהאלימות היא הבעיה הפרטית שלה, והיא פוחדת מנקמת הבעל ומשפחתו ומתגובות חברתיות שליליות כגון נידוי חברתי. אשה מתלוננת תיתפס כאשמה ברצון לפרק את התא המשפחתי ותתויג כאם ורעיה נכשלת ומתמרדת.
המעודד הוא, שכיום, בעקבות העלייה במודעות, חלה עלייה במספר הנשים המוכנות לשבור את מעגל השתיקה ולפנות לגורמים מסייעים חיצוניים, לרבות המשטרה.

חינוך ושינוי חברתי ממבט פמיניסטי

מושב חמישי (17), 4.7.02

בחסות **יעל גרמן**, ראש העיר הרצליה

ברכות

יעל גרמן, ראש העיר הרצליה

טורקן קאראקורט, סגנית מנהל קרן פרידריך אברט

הצגת עמדות

תמורה למסים: חינוך, שוויון הזדמנויות ורב תרבותיות
פרופ' **סמדר לביא**, אנתרופולוגית חברתית

האמנם מערכת החינוך מעצימה?
נבילה אספניולי, מנהלת מרכז אל־טפולה, נצרת

ארכיטקטורה של בתי ספר – איך משמר החינוך מנגנוני שליטה?
אסנת בר אור, צלמת, בית ספר מנדל למנהיגות חינוכית

מה עושה הוראת מגדר לסטונדטים לחינוך?
דר' **שושנה מאייר**, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

חינוך למנהיגות: נערות מובילות שינוי
דניאל לוסקי, ליטל פיקר, תלמידות כיתה י', בית הספר היובל, הרצליה

מקומם של ועדי הורים במאבק על שינוי במערכת החינוך
טובה רפאל, יו"ר ועדת החינוך, עיריית הרצליה

מנחה: דר' **ענת פסטה־שוברט**, החוג לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון ומכללת אחווה

תמורה למסים: חינוך, שוויון הזדמנויות ורב תרבותיות

פרופ' סמדר לביא, אנתרופולוגית חברתית

תהליך החינוך מקבע אצל התלמידים היראַרכיות חברתיות בנושאי רוב ומיעוט לאומי, גברים ונשים, הטרוסקסואליות מול הומו־לס־בי־טראנסיות, מוצא אתני, מבטא מקומי או זר, היסטוריה שלטת או מוכפפת, גודל חשבון הבנק של ההורים, מגבלות הנובעות משמירה על קוד התנהגות דתי, מול חילוניות, יחסי מרכז ופריפריה, וגורמים אחרים, המממיינים את האזרחים במדינה לשווים ושווים־יותר. דברים אלה אומרת פרופ' סמדר לביא, אנתרופולוגית חברתית, שחקרה את החברה הבדואית ועוסקת בסוגיות אתניות

מרבית החברות בעולם הן עדיין חברות חקלאיות, או חברות המייצאות מהגרי/ות עבודה עקב התמוטטות כלכלתן, שהייתה מושתתת על חקלאות, אשר אינה רווחית כיום. בחברות אלה, רמת ההשכלה הכללית מוגבלת, וחינוך, הנוטה להיות זר (כמו בית ספר בריטי במלזיה או בית ספר אמריקאי בפיליפינים) הוא פריווילגיה של המעמד העליון בלבד, במיוחד של בניו. לכן, חינוך המעמדות העליונים בחברות אלה הוא, לעתים, גם עסק כלכלי מופרט, שהקניין האינטלקטואלי שלו, ולפרקים גם כוח ההוראה, מיובא מהמערב אל העולם השלישי.

הקשר בין איכות החינוך לגובה תשלום הארנונה

בחברות תעשייתיות ופוסט־תעשייתיות, מנגנוני גביית המסים מהווים חלק מן החובות האזרחיות. בהרבה מקרים איכות החינוך נקבעת לפי גודל תשלום הארנונה. במקומות בהם תשלומי הארנונה נמוכים, יזכו התלמידים לחינוך נחות יותר מאלה בהם תשלומי הארנונה גבוהים.

בחברות (פוסט) תעשייתיות, ההשכלה הפורמאלית לכאורה אמורה להיות זמינה לכל ילדיהם של משלמי המסים, ולכן אמורה להוות אלמנט היוצר שוויון חברתי. אך לא כך הדבר. כיום, ברוב המדינות המתועשות, מושתתת מערכת החינוך הציבורי על עולם המושגים הניאו־ליברלי שמרני, המצדד בביקורת על מדינת הרווחה, הנובעת מעולם המושגים של הניאו־ליבראלים־שמרנים, שהתגבש החל בשנות השמונים בארצות הברית ובבריטניה. עולם זה מנסח את היחסים הכלכליים בין המשפחה למדינה, ומשקף את העמדה המוסרית של הימין החברתי כלכלי בנוגע למשפחה הנורמטיבית: זוג הטרו סקסואלי חילוני, נשוי, לָבָן, דל צאצאים, מן המעמד הבינוני ומעלה. מטרת החינוך בחברות אלה היא לגרום להשתלבות האזרחים/יות בתהליכי הייצור והצריכה, על הדיפרנציאציה שבתהליכים אלה. לשם כך נדרשים האזרחים לרמה מסויימת של שליטה בקריאה, כתיבה ומתמטיקה. שליטתם באנגלית יוצרת גם היא דיפרנציאציה במידת הנגישות שלהם להון כלכלי ותרבותי.

קיבוע היראַרכיה חברתית ועידוד הקונפורמיות

תוך כדי תהליך החינוך הפורמאלי של האזרחים, עקב הפיקציה של השוויון אותו יוצר התהליך, אמורה גם מערכת החינוך לגבש אצלם תודעה אזרחית. למעשה, תוך כדי תהליך החינוך מתקבעות אצל התלמידים ההיראַרכיות החברתיות בנושאי רוב ומיעוט לאומי,

גברים ונשים, הטרוסקסואליות מול הומו־לסבי טראנסיות, מוצא אתני, מבטא מקומי או זר, היסטוריה שלטת או מוכפפת, גודל חשבון הבנק של ההורים, מגבלות הנובעות משמירה על קוד התנהגות דתי, מול חילוניות, יחסי מרכז ופריפריה, וגורמים אחרים הממיינים את האזרחים במדינה לשווים ושווים־יותר.

מה מרויחה המדינה הפוסט־תעשייתית ממערכת חינוך המונים בעלת עלויות נמוכות, שלצדה מערכת חינוך מופרטת, הממומנת על ידי הורים בני המעמד העליון?

בתי הספר במדינות פוסט־תעשייתיות מתיימרים לערוך אינטגרציה חברתית בין אוכלוסיות של מהגרים ואוכלוסיות של מקומיים. למעשה, בתי הספר מהווים מסגרת יעילה למשמוע ושיטור אוכלוסיות מהגרים אלה, על ידי ריכוזן במקום ספציפי, וחשיפתן החד־צדדית לנאראטיב הלאומי של הארץ אליה היגרו, הנכפה עליהן הר כגיגית.

עקב רצונם של תלמידים, ובמיוחד תלמידות, להיות 'מקובלים' בכיתה ועל המורים, בתי הספר, במיוחד בגיל ההתבגרות, מעודדים קונפורמיות חברתית, במקום לעודד יצירה אינדיווידואליסטית. לכן, מהוים בתי הספר אמצעי לפיקוח חברתי, ובמיוחד להשלמה עם הסטטוס קוו הפטריארכלי של תפקידי מגדר מסורתיים.

בתי הספר מספקים שירותי שמרטפות. לכלכלת המדינה. זול יותר לדחוס 40 ילדים בכיתה, ולשחרר את האם לעבוד בעלויות נמוכות, מאשר לשלם לאם עבור העבודה של הטיפול בילדיה. זול יותר לכלכלת המדינה להעסיק נשים מאשר גברים בתור מורים/ות, בהתחשב בפערי השכר הקיימים במדינת הלאום ה(פוסט) מודרנית בין גברים לנשים.

בתי הספר מעודדים את ההיעדרות של חשיבה ביקורתית. התלמידים הפאסיביים מתוגמלים על ידי המורה, אלא אם כן עולה היצירתיות שלהם בקנה אחד עם הנאראטיב הלאומי ההגמוני.

המבנה הביורוקרטי־היראכי של בית הספר מהווה שיקוף של המבנה הביורוקרטי־היראכי של מדינת הלאום, בה האזרחים ממעטים להשתתף בתהליך הפוליטי. לכן, באופן פרדוקסלי מעודד בית הספר את התלמידים לקחת אחריות אישית מועטה על ידי תהליך החיברות שלהם אל האזרחות במדינת הלאום המודרנית.

ניתוב ההסללה על פי המצב הכלכלי

החברה הפוסט־תעשייתית מאופיינת בהתמחות מקצועית. במסווה זה עוברים התלמידים, לכאורה לטובתם, 'הסללה'. למעשה, ההסללה מנותבת לפי המצב הכלכלי של הוריהם, המאפשר או שולל מהם גישה לחינוך פרטי. כמו כן מנותבת ההסללה לפי מיקומם הגיאוגרפי במרכז או בשולי מדינת הלאום. פקטורים כמו מוצא אתני או מגדר מהוים גם הם כלי למיון התלמידים למסלולים השונים.

ההסללה פותחת את הדלת להפרטת החינוך. החינוך הפרטי יוקרתי יותר, ובו נחשפים התלמידים לרשתות של כוח והשפעה של הורי חבריהם, או לרשתות מנוחשלות כוח והשפעה, ולומדים גם הם איך להתרשת או מהו מיצובם בנוף החברתי של מדינת הלאום. עם זאת, גם בבתי ספר פרטיים או פרטיים־למחצה, מתועלת היצירתיות והביקורתיות של התלמידים אל קונפורמיות של השלמה עם המבנה התרבותי־מעמדי־מגדרי של מדינת הלאום. המיצוב של התלמיד/ה בבית הספר מופרט ומתוקצב, וקובע במידה רבה את אפשרות גישתו לחינוך אוניברסיטאי יוקרתי, המהווה מקפצה נוחה לעולם היזמות והניהול בדרגים העליונים, לעיצוב הסביבה החוקית והחוקתית של החברה, או לעיצוב השיח האינטלקטואלי הציבורי של המדינה.

ארכיטקטורה של בתי ספר: איך משמר החינוך מנגנוני שליטה?

אסנת בר אור
ראש המחלקה לצילום בקמרה אובסקורה,
בוגרת בית הספר למנהיגות חינוכית

הצלמת, אסנת בר אור, לכדה בעדשת המצלמה את האופן שבו מבטאים בתי הספר היעדר שוויון ופערים משמעותיים בתנאי למידה להם זוכים בני קהילות שונות בארץ. הפרויקט – 'בית, ספר' – יצא לאור כספר בהוצאת 'קו אדום' (הקיבוץ המאוחד, 2002) והוצג בשנים 2001 – 2002 בתערוכות שהתקיימו במוזיאון הרצליה, המשכן לאמנות בעין חרוד, רידינג בתל אביב וכפר קרע

היעדר דיאלוג

הספר, 'בית, ספר', מביא את עבודת הצילום שצילמתי במשך שנתיים (2000 – 2002) בבתי ספר ממלכתיים, יחד עם מאמרים של כותבים שונים, העוסקים בקשר שבין חינוך, סביבה, קהילה, תרבות, אזרחות ודמוקרטיה. הפרויקט מציע נקודות מבט וקריאה של המרחב הבית ספרי, ומסמן כיוונים אלטרנטיביים, שמגמתם – חתירה לחברה אזרחית, שוויונית והומאנית יותר.

הצילומים מבטאים היעדר שוויון ופערים משמעותיים בתנאי למידה להם זוכים בני קהילות שונות בארץ. לדוגמה, בית הספר התיכון ג'ת, המופיע במספר תמונות בפרויקט: בניין ישן, ששימש כפי הנראה בעבר כבניין משטרה או צבא, חצר חשופה לשמש, מסדרונות מקפיאים בכיעורם ובדמיונם למרתפי שב"כ. כל אלה משקפים את מצב תשתיות החינוך במגזר הערבי במדינת ישראל. פערים אלה, הבאים לידי ביטוי במשאבים ובעצמה חברתית, מקרינים בבירור על סיכויי ההשתלבות של תלמידים מקהילות מוחלשות במארג החיים האזרחי בחברה הישראלית. הצילומים מתרכזים בתמונת הנוף הפיסי ובארגון המרחב והסביבה האופייניים לבתי ספר. בית הספר מהווה טקסט חזותי ומודל ארכיטקטוני, המבטא יחסים חברתיים ותרבותיים. מהצילומים עולה דימיונם הרב של בתי ספר לבסיסי צבא, בתי כלא, בתי חרושת ותחנות משטרה. מוסדות אלה, כמו גם בתי־ספר, שייכים לקבוצה של מוסדות אותם מכנה מישל פוקו 'בשם מתקני משמעת'. כולם פועלים על פי אותו היגיון של היררכיה וכוח, כך שהארכיטקטורה שלהם מבטאת את מנגנון השליטה מהסוג המופעל על אסירים, פועלי תעשייה, חיילים או שוטרים, באופן המשרת את מנגנון הכוח. אסתטיקת הכוח באה לידי ביטוי בשערי הברזל, בסורגים, במסדרונות, באופן הישיבה בכיתה כך שכולם נראים ורואים את המורה, אך לא מתאפשרים שיחה או שיתוף פעולה בין התלמידים ועוד.

הצילומים מבטאים היעדר שוויון ופערים משמעותיים בתנאי למידה להם זוכים בני קהילות שונות בארץ. פערים אלה מקרינים בבירור על סיכויי ההשתלבות של התלמידים במארג החיים האזרחי בחברה הישראלית. כמו כן, עולה מהצילומים מערך יחסי הכוח המתקיים בסביבה הבית ספרית. מערכת יחסים שבה תלמידים אינם שותפים לקביעת התכנים, הכללים וסדר היום, ואשר שוללת את אפשרות הדיאלוג שיחה בין מחזיק הכוח למשוללי הכוח אינה דיאלוג גם המורים, וכמובן ההורים, הם בעלי יכולת מועטה מאוד, אם בכלל, להיות שותפים בדיאלוג הבית ספרי. גם הם אינם משתתפים בקביעת התכנים, הכללים, וסדר היום של בית הספר. "תוצאת חוסר הדיאלוג היא שתיקה, הגוזרת אלם על השותפים

למעשה החינוך בבית הספר. כאשר נשללת יכולת הביטוי והמימוש האישי באמצעים לגיטימיים, מתפרץ הצורך לביטוי באמצעים אלימים... אנו רואים זאת למשל בוונדליזם מצד הלומדים נגד רכוש בית הספר" (זאב דגני, מתוך מאמרו ב'בית, ספר'). כלומר, האלימות בבית הספר היא תוצר של האלם שנכפה על השותפים.

כלי מנגנוני המייצר חוסר שוויון

בתי ספר הם כלי בידי המדינה ומנגנוניה לשם יצירה של סדר חברתי־פוליטי, הדרוש להם ולשם השלטתו. למרות ההצהרות והסיסמאות השונות בעד שוויון, מערכת החינוך היא אחד הגורמים המרכזיים המייצרים את אי השוויון. ככלי מרכזי של מדינת הלאום היהודי, אחראית מערכת החינוך ליצירת האתוס והנרטיב הציוני־אשכנזי כהגמוניים במרחב הישראלי ובהחלשת הזהות הלא יהודית. האפליה כלפי האוכלוסייה הערבית, תרבותה ושפתה, מובנית בתוך המערכת. הפרמטרים של המערכת נתפרים באופן, שהמבנה החברתי יישמר וימוחזר. לדוגמה: תכני הלימוד והבחינות עוצבו על פי ידע ותרבות מערבית, כך שליהודים, יוצאי מדינות המערב, יש יתרון מובנה. מערכת החינוך היא זו המייצרת את רף הבגרות, שדרכו יכולים לעבור רק 40% מהתלמידים, שהם אלה השייכים למעמדות אתניים וכלכליים הגמוניים. 60% הנותרים אינם זוכים לבגרות. הם אינם עוברים בשער הכניסה הנותן סיכוי לחיים טובים יותר, ואינם נהנים מחינוך המפתח את היכולות, הזהות והעוצמה החברתית שלהם, אלא עוזבים את בית הספר בתחושת כישלון שתלווה אותם לכל אורך דרכם. כלומר, בית הספר אינו פועל להעצמתם כשותפים לדיאלוג החברתי והכלכלי ולמימוש האזרחות שלהם כשותפים פעילים.

בית הספר כמנציח פערים

מבנה בית הספר מדמה את היחסים החברתיים במקום העבודה, ובכך עוזר לאנשים צעירים לאמץ את החלוקה המעמדית הנהוגה בעולם העבודה ולהסתגל אליה. הכנה אידיאלית לתעסוקות של בני המעמד הנמוך מדגישה משמעת, קבלת מרות ורכישת מיומנויות מקצועיות לתחומים המקנים לבעליהם שכר נמוך. לעומתם, בתי הספר של המעמדות הגבוהים מאפשרים יותר בחירה ויותר עבודה עצמאית. כלומר, בני המעמדות השולטים מקבלים חינוך שמכין אותם יותר טוב לדרגות ניהול גבוהות. גם הקצאת המשאבים משקפת את הריבוד החברתי ויחסי הכוחות בחברה. בתי ספר בקהילות מוחלשות זוכים להרבה פחות משאבים מבחינת ציוד, איכות מורים, ופעילויות שמחוץ לקוריקולום. תלמידים מהפריפריה ומקבוצות מוחלשות מנותבים מלכתחילה למסלולים ולבתי ספר מקצועיים שבהם הסיכויים לבגרות עיונית המקובלת על ידי האוניברסיטאות הם מועטים בהרבה, ואיכות החינוך בהם נמוכה מאלה שבבתי הספר העיוניים.
הסכנה המרכזית בחינוך מערכתי זה היא הסוואת העובדה, שהידע והסדר החברתי המועבר לתלמידים משקפים אינטרסים של קבוצות שולטות. אלה מוצגים כאמת אוניברסלית, כמציאות. הידע והסדר החברתי הנלמדים אינם מסומנים כמייצגים נקודות מבט של בעלי אינטרסים מסוימים, אלא מוצגים כמציאות שיש להסתגל אליה ולקבלה. בכך נמנעת ומוחנקת האפשרות להתנגדות ולמאבק בחוסר הצדק ובאי השוויון.
כדברי פאולו פריירה: "הסוואת המציאות פירושה, לגרום לאנשים להאמין שהמציאות היא ישות קבועה, שניתן רק לתארה – במקום שיבינו כי כל ישות היא התרחשות בהיסטוריה, והיא יכולה להשתנות כתוצאה מפעילות, בתוך ההיסטוריה המתהווה."

יכול להיות אחרת

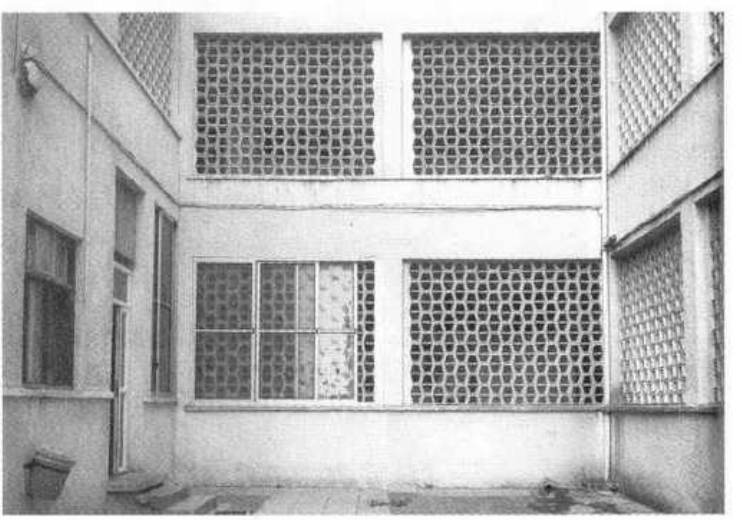
אם בית הספר יאפשר מקום של דיאלוג קשוב בין השותפים – הורים, תלמידים ומורים, וקהילה – הוא יוכל להיות חלק מתהליך של שינוי חברתי. "כדי שאפשר יהיה להתמיד בתהליך הדיאלוגי יש לטפח יחסי כבוד הדדיים, אמון, דאגה זה לזה, לגבש כללי יסוד ולתחזק אותם בכל עת" – זאב דגני (בית, ספר 2002).
אלישבע סדן מציעה במאמרה בספר בית ספר קהילתי, שיהווה מקור העצמה עבור התלמידים, המשפחות, המורים והמקום שבתוכו הוא ממוקם.
"להעצמה, כעיקרון מנחה, יש שליחות כפולה, אישית וקהילתית: לפתח את היכולות וההשפעה הבין אישית של היחיד בחברה, לפתח את הערך העצמי שלו, ולדאוג ליצירת קהילה אנושית, שהאנשים בה דואגים לסביבתם, מעצבים אותה, משפיעים עליה למען

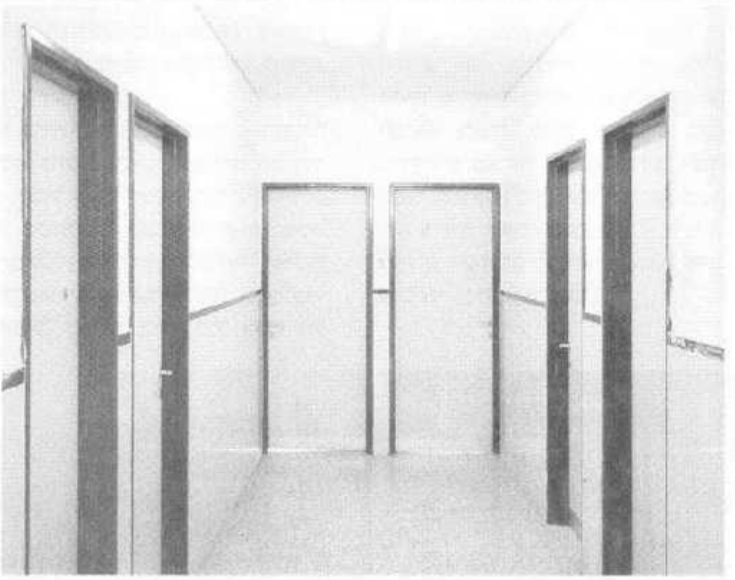
איכות חייהם, ולמען הדורות הבאים. הגשמת שליחות זו תקבע את עתידה של האזרחות בחברה דמוקרטית, שבה תלוי עתיד החברה שלנו."

"מעבר לתפקידיו החיוניים של בית הספר – השכלה וחיברות – עלינו לחשוב גם על תפקידם של בתי הספר בפרויקט הגדול הקרוי יצירת חברה אזרחית. בחברה אזרחית משתתפים האזרחים באופן פעיל ביצירת המשק הכלכלי, המדיניות החברתית ואיכות החיים של הכלל. מעורבותם של אנשים רבים ככל האפשר בחיי הכלל, לובשת בדרך כלל צורה של פעילות בארגונים מקומיים... יצירת חברה אזרחית, היא פרויקט של פרויקטים, לא פתרון אחד. עלינו להיות שותפים לפרויקטים השונים, שמתוכם יכולה לצמוח חברה מזינה ותומכת באזרחיה, ואלה משקיעים בה את זמנם, מרצם ויצירותיהם... בית הספר הוא ללא ספק אחד הפרויקטים, אבל העיקר בו הוא היותו מעודד העצמה – יצירה של אנשים פעילים, מעורבים ואחראים, הקשורים זה לזה וערבים זה לזה" (בית, ספר 2002).

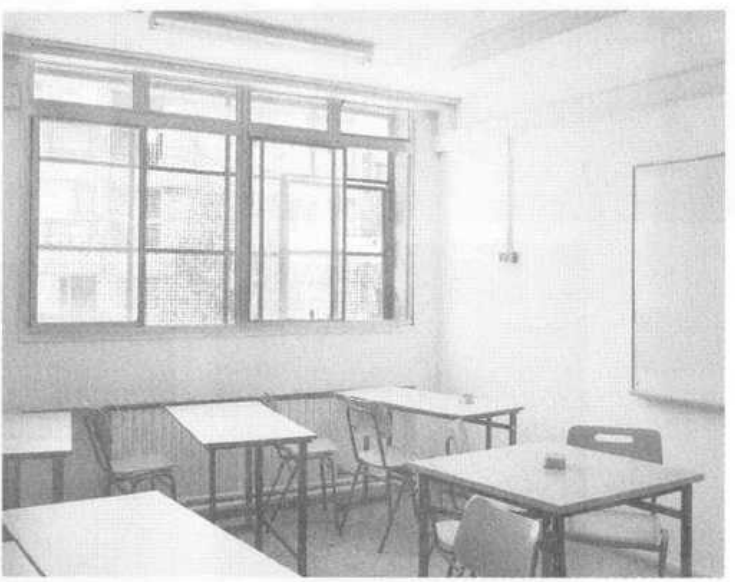

הצילומים המופיעים במאמר זה, לקוחים מתוך הספר, "בית ספר" בהוצאת 'קו אדום', הקיבוץ המאוחד, 2002, באדיבות אסנת בר-אור

הצילומים מתוך הספר, "בית ספר" בהוצאת 'קו אדום', הקיבוץ המאוחד, 2002, באדיבות אסנת בר־אור

מה עושה הוראת מגדר לסטודנטים לחינוך

דר' שושנה מאייר
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

הניסיון שהצטבר עד היום בתחום החינוך הנפרד לבנות על רקע פמיניסטי מלמד על כך שהבנות נהנות מהסביבה הנשית, על משמעת טובה יותר (גם בכיתות הנפרדות של הבנים) ומעת לעת גם על הצלחה אקדמית גבוהה יותר של הבנות. עם זאת, לא נמצא כי הבנות שסיימו לימודיהן בכיתות נפרדות מגיעות להישגים גבוהים יותר בהשוואה לבנות שסיימו לימודיהן בכיתות מעורבות. ייתכן, שעדיף להשקיע בשיפור תכניות הלימודים ותכני החינוך עבור כולם, כך שכל מין יוכל למצות את מלוא הפוטנציאל שלו

תחילתו של החינוך המאורגן הייתה עבור בנים בלבד, להם נועדו תפקידי הדת והמנהיגות. הבנות, אם זכו בהשכלה כלשהי, למדו בביתן, מפי מורים פרטיים (ובעיקר מורות) נושאים שתאמו את הדימוי הנשי הקונבנציונלי. היה זה אחד המנגנונים היעילים וה'טבעיים' בזמנים ההם להבטחת נחיתות מעמדן.
תנועות הנשים לשוויון לדורותיהן, ראו בהשכלה שווה לבנות מפתח לשוויונן החברתי, הפוליטי והאישי. בהדרגה, קמו מוסדות השכלה גם לבנות, בנפרד מן הבנים. מסורת זו השתמרה לא רק בחינוך הדתי, אלא גם בחינוך הכללי במדינות כמו גרמניה, הולנד, אנגליה ואחרות. בחינוך הכללי היו משך הלימוד וחומר הלימוד זהים לאלה של הבנים.
תוך זמן קצר הונהג במדינות המפותחות דגם של קוֹאֶדוּקַצְיָה – בנים ובנות באותה הכיתה.
אולם, גם בכיתות אלה נותרה האנדרוצנטריות (מרכזיות הזכר), הן בחומרי הלמידה והן באינטר־אקציות בין מורים לתלמידים. לרוב, נהנו הבנים מיותר משאבים – חומריים ואנושיים, ומתשומת לב רבה כמעט בכל התחומים, הכל על חשבון הבנות.

התערבות נוגדת אפליה

כדי לעודד את המודעות לפערים אלה הופעלו תכניות התערבות נוגדות אפליה והשתלמויות רבות, בחלקן בהצלחה ניכרת. יחידות מיוחדות להשוואת ההזדמנויות ולקידום הבנות קמו במשרדי החינוך במדינות השונות, לרבות בישראל.
אחת ההתערבויות, אולי הרדיקלית שבהן, היא הפרדת הבנות במקצועות בהם נמצא כי צברו גירעונות, כגון המדעים והטכנולוגיה, במקביל להשתתפותן במקצועות אחרים בכיתת האם המעורבת.
ניסיון אחר הוא קיום מחנות קיץ למתמטיקה ומדעים עבור בנות בלבד.
יזמה שניתן לכנותה – הנועזת ביותר, היא הקמת בתי ספר לבנות ברוח פמיניסטית. בבתי ספר אלה:

- מושם דגש על נשים הישגיות כמודלים לחיקוי;
- מרבית הספרים הם על נשים ושל נשים;
- התלמידות לומדות היסטוריה ואת שאר המקצועות גם מנקודת ראות נשית;
- התלמידות מקבלות עידוד רב לשאוף לכל תעסוקה בה יבחרו, הן דנות בסוגיות של תנועות הנשים וזוכות בהזדמנויות לפעול למען זכויות הנשים (למשל, בית הספר לינדן בקנדה).

ההבדל בין מוסדות אלה לבין מוסדות נפרדים מסיבות דת, או מסורת, ברור: אלה, החדישים, מכוונים להגברת השוויון באמצעות חינוך ותכנית לימודים המיועדים להעצמה פמיניסטית, שוויונית. לעומת זאת, הפרדה מסיבות של דת נועדה לשמר את

המסורת בה רק הבנים נועדו לתפקידי מנהיגות בציבור הדתי, ובה ההפרדה לפי מין משרתת את אידיאל הצניעות המינית.

ניסיונות אלה – הפרדה על פי מין למטרות שוויון פמיניסטי – חדשים יחסית, ולא הצטבר גוף מחקר רב שנתי ותקף לגביהם. סקרי ההתרשמות של הקהל מראים, כי הרוב סבור שעדיף חינוך מעורב. עם זאת דווח, כי בעיות המשמעת בכיתות נפרדות – גם אלה של הבנים – מעטות יותר. זו תרומה חשובה, אך אולי לא מספקת, להפרדה. כמו כן נמצא, כי הבנות מרגישות טוב יותר בסביבה הנשית. מדי פעם מדווח גם על הצלחה אקדמית רבה יותר של בנות בכיתות נפרדות, אך גם על כך שבנות שסיימו בתי ספר נפרדים אינן מגשימות את הפוטנציאל ההישגי הבוגר שלהן יותר מחברותיהן בכיתות המעורבות.

הביקורת היא, כי במקום להפריד יש לשפר את דרכי החינוך ותכניהם עבור כולם, כך שלא תיוצר אפליה בין שני המינים. בבית ספר משובח, כך מפי חוקרים בכירים, ילמדו הן בנות והן בנים תוך הגשמת יכולתם הטובה המרבית.

מקומם של ועדי הורים במאבק על שינוי במערכת החינוך

טובה רפאל
יו"ר ועדת החינוך, עיריית הרצליה

ועדי הורים יכולים לשנות את פני מערכת החינוך ברמה המקומית והארצית. בתהליך נכון של דרישות ולחץ מלמטה אפשר להשפיע על מדיניות וסדרי עדיפות של משרד החינוך והרשויות המקומיות – אומרת טובה רפאל, המדגימה הישגים אפשריים באמצעות סיפור מאבקו של ועד ההורים העירוני בהרצליה

לוועדי הורים במדינה חלק נכבד ביכולת לגרום לשינויים במערכת החינוך. המסגרת הארגונית בוועדים מחולקת למספר רמות, החל בוועד כיתה, ועד בית ספרי, הנהגות הורים בית ספריות, ועד הורים יישובי וועד הורים ארצי. ברמה הפוליטית יש להורים, כקבוצת אינטרס, יכולת להתערב ולהשפיע. התערבות ההורים בתהליך קבלת ההחלטות של רשות ממסדית/ שלטונית נגזרת מהיותם בעלי עניין בקידום חינוך ילדיהם.

למרות הפוטנציאל הגדול שיש לנציגות ההורים ברמה הארצית, אין הוא מגיע לכלל מימוש. קולו של ארגון ההורים הארצי לא נשמע בנושאים חשובים ועקרוניים לכל ילדי ישראל. נראה לי, שהדבר נובע מהעובדה, שגוף זה ממומן על ידי משרד החינוך, ולפיכך הוא פועל כארגון 'מטעם'.

פרויקט שלושים היישובים

פרויקט 'שלושים היישובים' (1994 – 1997) עשוי לשמש להדגמת החשיבות של מעורבות ההורים. בפרויקט זה הופעל מודל התערבות ביישובים בהם היו הישגים לימודיים נמוכים ושיעור נשירה גבוה. בבסיס הפרויקט עמדה העצמת סגלי החינוך וההורים כחלק מהקהילה, במגמה להעביר אליהם את האחריות, היזמה והביצוע בכל הנוגע לתכניות חינוך ולימוד בהתאמה לצורכי כל יישוב. לפי דיווחה של מירה קרניאלי (עבודת דוקטורט), היה להורים תפקיד חשוב בהצלחת התהליך. ועדי ההורים הפכו לקבוצה מובילה ויוזמת, המנהיגה ומפעילה את ההורים ביישוב כשותפים לתהליך החינוכי של ילדיהם.

ועדי הורים מקומיים מייצגים ציבור צרכני גדול, ועל כן הם יכולים לפעול לקידום יעדיהם על פי צורכי ילדיהם ובמנותק מצורכי הממסד.

עדות אישית

ועד ההורים העירוני בהרצליה החל בשנת 1995 במאבק לשינוי סדרי עדיפות עירונית בנוגע להשקעות בחינוך. חשבנו, שבעיר עשירה כעירנו מועטים מדי המשאבים העירוניים המוקצים לחינוך הילדים, וכי להקצאה מוגבלת זו ביטוי בהישגים לימודיים וברמת התנאים הפיזיים והסביבתיים. בשלב הראשון הצטרפנו לוועד ההורים העירוני. כוועד פעולה החלטנו לעשות מעשה, להציב דרישות ולנהל מאבק. שלבי המאבק השונים כללו התארגנות בוועדות נושאיות שבדקו את הצרכים הפיזיים, הבטיחותיים, הפדגוגיים והכספיים בהשוואה לערים שכנות.

נתוני הוועדות היוו בסיס לדרישות מהרשות המקומית ומשרד החינוך. נקטנו צעדים שונים להוכחת רצינות דרישותינו: הגשנו עצומה, הסברנו את דרישותינו לציבור, קיימנו משמרות ועצרות מחאה בצמתים ובמקומות מרכזיים בעיר, מול בניין העירייה, בשער העיר וליד ביתו של שר החינוך דאז, זבולון המר ז"ל, ועד שקבלת שבת מול ביתו של ראש

העירייה דאז, אלי לנדאו. קיימנו פגישות עם גורמים במשרד החינוך, בוועדת החינוך של הכנסת, עם נשיא המדינה דאז, עזר ויצמן, ועם חברי כנסת שונים ממפלגות הקואליציה העירונית. ראש העירייה הקים צוות משא ומתן לדיון בדרישותינו, אך בכל פעם מצאנו את עצמנו דורכים במקום ללא התקדמות וללא נכונות כנה לשיפור המצב. כמו כן ניסה ראש העירייה לגייס ועדי בתי ספר בעיר לטובתו בדרכים שונות, כדי להטיל חיץ בוועד העירוני המגובש. השבתנו את לימודי הילדים מספר פעמים, כשהתוצאה הייתה מינוי רואה חשבון שיבדוק את טענותינו בעניין הקיפוח היחסי בהקצאת המשאבים של העירייה בחינוך בהשוואה לערים שכנות. בסופו של דבר הגשנו תביעה לבית המשפט המחוזי בתל אביב, אשר פסק לטובתנו. פסק הדין חייב את עיריית הרצליה ומשרד החינוך להשלים את התקציבים החסרים במערכת החינוך.

פעילות זו של ההורים הניעה תהליך של העצמת מערכת החינוך העירונית, הפניית משאבים משמעותיים לטובת חינוך הילדים בכלל וילדים עם צרכים מיוחדים ובסיכון בפרט. בשנת 1998 קיבלנו דחיפה רבה כאשר רשות העיר עברה מידי אלי לנדאו ליעל גרמן. כיום יש לחינוך ביטוי בסדר העדיפות העירוני, במשאבים תקציביים עירוניים, במנגנוני השתתפות ההורים בפורומים ובועדות מקצועיות.

לוועדי הורים יש פוטנציאל ניכר לשינוי פני מערכת החינוך. במעורבות מתוחכמת של הורים בהפעלת לחץ מלמטה כלפי מעלה אפשר להשפיע על מדיניות וסדרי עדיפות של המדינה ושל הרשויות המקומיות. ולשפר את שירותי החינוך לטובת כלל הילדים.

הטרדה מינית – שלב ב'

מושב ששי (18), 30.7.02

ברכות

רות סופר, יועצת ראש העיר תל אביב לקידום מעמד האשה
נדיה חילו, יועצת למעמד האשה במרכז השלטון המקומי

דברי פתיחה

מיכל שוחט, יזמת הפורום נגד הטרדה מינית

הצגת עמדות

דר' **אורית קמיר**, מיוזמות החוק למניעת הטרדה מינית
מרצה למשפטים, האוניברסיטה העברית

הטרדה מינית בעבודה – למה זה ממשיך?
עו"ד **רבקה שקד**, הממונה על קידום ושילוב נשים בשירות המדינה

אל תלכי לבד ילדה ברחוב – זה משחק באש
שגית ואזן, מרכזת הפורום נגד הטרדה מינית

המטורידים יעשו לך בית ספר
דר' **רבקה נרדי**, מכון דיאלוג, יו"ר משותפת, תנועת ש.י.ן – שוויון ייצוג נשים

עדויות
דר' **חן נרדי**, מכון דיאלוג, יו"ר משותף, התנועה לגבריות חדשה

מנחה: **בילי מוסקונה לרמן**

עדות: הטרדה מינית בצבא

מיכל שוחט

עשרים וחמש שנים נשאה מיכל שוחט בלבה את הסוד הנורא של ההטרדה המינית שחוותה בצבא. הבושה הפכה להאשמה וגרדה בעקבותיה מעשה – הקמת הפורום נגד הטרדה מינית, הפועל להעברת המסר של קלון במבצעי הטרדה מינית, לכל שכבות הציבור, ולהוצאת מעשה ההטרדה המינית מחוץ לנורמות ההתנהגות המקובלות

עשרים וחמש שנים ישב הגוש הזה בגרוני, לא לבלוע ולא להקיא. עשרים וחמש שנים של הדחקה, של חיים על יד החיים. וכל השנים האלה, סחבתי את זה בתוכי בלי לספר לאיש. אולי בגלל העובדה שמעולם לא יכולתי לסלוח לעצמי על כך שלא מנעתי את המעשים. סיטואציה איומה להיות בה: קצינה, נשואה, אחר כך אמא צעירה בתחילת החיים המשפחתיים, אבל מבחינתם – אובייקט מיני לכל דבר. איך אני מסבירה זאת לעצמי, לבן זוגי? לא פעם ולא פעמיים, לא חודש ולא חודשיים – שנים. לא היו למעשים שמות, ולא ניתן היה לסמן את הנקודה בה עברו מהטרדה למעשה בכוח. זה מתחיל בטפיחה על הכתף, ואת אומרת לעצמך – טפיחה אבהית, סימן לתשומת לב, ובלי להרגיש הטפיחה הופכת לחיבוק, וגם אז נוח לפרש אותו כחיבוק תמים, מהסוג שאנו נותנים ומקבלים מחברים/ות, וככה, כמעט בלי להרגיש, הנגיעות והחיבוקים הופכים לבעלי משמעות מינית, ואת עוצמת עיניים מעדיפה להתעלם. קשה היום, כמו שהיה קשה אז, להסביר איך התגלגלו הדברים ממה שאנו קוראים הטרדה מינית למעשה מגונה בכוח ואחר כך לאונס. הנסיעות הביתה, הסטייה לדרך צדדית בפרדסים, הניסיון לומר לא, אני לא רוצה יותר. היציאה לסיורי עבודה, אתה ואני בספסל האחורי והנהג מקדימה. הידיעה הברורה, שהנהג עושה מאמץ לא להסתכל על מה שקורה בספסל האחורי, והבושה. ההיסוס בכל פעם שהייתי צריכה להיכנס למשרד שלך בענייני עבודה, והפחד מה יקרה הפעם ואיך, לעזאזל, עוצרים את זה? הייתי קצינה צעירה, אשה ואם, ואתה/אתם חשבתם ששירותים מיניים הם כמו כוס התה המוגשת לכם. לא הייתה לי אף פעם בעיה עם כוס תה, אבל הגוף שלי והרצון שלי אינם מים חמים ושקית תה. איזה שם אפשר לתת לשיתוק הזה שאוחז בך? את קצינה צעירה, הוא קצין בכיר, גיבור מלחמה. את – רכוש צה"ל, הוא – רק פועל על פי הנורמות. כשקצין בכיר ממך מנסה גם הוא, אתה אומר לו בנוכחותי "עזוב אותה, היא שלי!". שלך? הרכוש שאמור לספק אותך – בעבודה וכאוביקט מיני? העלבון, תחושת האפסות.

אף פעם לא שאלת/שאלתם. גם כשאמרתי "לא!" וניסיתי לדחוף אותך, התעלמת כאילו אינני קיימת. אפילו להתייחסות מילולית לא זכיתי. רק הידיים ענו לי בגסות ובכוח.

עזבתי את הצבא כשבתי הייתה בת שנה, וזה היה התירוץ הרשמי כלפי העולם. עזבתי כי זו הייתה הדרך היחידה להפסיק את זה.

וזה לא מותר לכם! אתם הגיבורים של הצבא, שעשיתם כל כך הרבה למען המדינה וכל כך מעט למען נורמות מוסריות.

תופעת ההטרדה המינית, הייתה ועודנה בגדר נורמה. התופעה היא חלק מחיי היום יום של נשים במסגרות חייהן – העבודה, הלימודים, הצבא, הרחוב. למטרידים ולמוטרדות אין דמות אחת. הם נמצאים בכל מקום, בכל הרמות ובכל המסגרות.

במדינה, הטרודה בעניינים ביטחוניים לאומיים, נראה כי פגיעה בנשים אינה עומדת בראש סדר העדיפות, אם בכלל, ורק מקרים בהם נחשפים שמות של אישי ציבור מעלים את הנושא לדיון ציבורי.

הפורום נגד הטרדה מינית

פעמים רבות אנו טועים לחשוב, כי חקיקה היא זו שתוביל לשינוי. אולם, נראה כי גם החקיקה נגד

הטרדה מינית אינה מספיקה. הנורמה הקלוקלת הזו ממשיכה לפגוע, לעשות שמות – בנו ובבנותינו. ללא ההיבט החינוכי – במסגרות הפורמליות ובדיון הציבורי – לא ניתן יהיה לבער את הנגע.

עובדה זו הובילה אותי לרעיון של הקמת הפורום נגד הטרדה מינית, שעיקר מטרתו מציאת דרכים חינוכיות ואחרות, שישאירו את הנושא על שולחן הדיונים הציבורי בהנחה, שככל שהנושא יידון יותר, כך יגדל הסיכוי לעקור את הנורמה מהשורש ולהפוך את ההטרדה לאסורה.

לפני מספר עשורים נוהל קמפיין חינוכי־ציבורי נגד קטיפת פרחי בר. שמירה על פרחי בר מוגנים הוא חלק מהנורמה היום. הקמפיין הצליח בין השאר, משום שהשאיר את הנושא בתודעה הציבורית לאורך זמן. אין ספק בלבי, שאם נצליח להשאיר את נושא ההטרדה המינית על סדר היום ונגרום למסרים לחלחל לתודעה הציבורית, נוכל להצליח גם בהפיכת ההטרדה המינית ללא לגיטימית ומחוץ לנורמה.

אני מאשימה

עשרים וחמש שנים שמרתי בסוד את העלבון ואת ההשפלה, עשרים וחמש שנים עסקתי בשאלה מהו מדד ההתנגדות שצריכה קצינה צעירה להביע כלפי מפקדה הנערץ/הגיבור כדי שיבין שכשהיא אומרת לא היא מתכוונת ללא!!!

עשרים וחמש שנים של תסכול, על כך שאני, אשה אסרטיבית, נתנה לך/לכם לשחק בה ולא אזרה אומץ להיחשף ולחשוף. אם אנחנו רוצות להצליח, חייב שיהיה לנו מראה אנושי, פנים, זהות ושם, שיסתכלו לי בעיניים. אני לא אנונימית ואין לי במה להתבייש, שיתביישו המטרידים ללכת ברחוב – לא אני.

אחי גיבורי התהילה – אני מאשימה אתכם בגבהות הלב, במעשים, באטימות, אבל יותר מכל אני מאשימה אתכם בנורמה נפסדת ובפגיעה בכבודי ובכבודן של נשים צעירות רבות שהיו תחת פיקודכם.

אל תלכי לבד ילדה ברחוב - זה משחק באש

שגית ואזן
מרכזת הפורום נגד הטרדה מינית

הטרדת מינית ברחוב מאיימת לא פחות מהטרדה מינית בסביבות אחרות, ועל אף זאת אין היא גוררת ענישת המטרידים. לא זאת, אלא שרוב הנשים מגיבות להטרדות מסוג זה באופן פסיבי, על אף שהן עלולות להוביל למעשי תוקפנות גופניים. שגית ואזן מנתחת את סוגיית ההטרדה ברחוב בהתבסס על מאמרה של סינתיה גרנט באומן ('הטרדה ברחוב והגטואיזציה הבלתי פורמלית של נשים')

כשהייתי סטודנטית למדתי באחד מהקורסים עם בחור, ששיטות החיזור שלו היו מפוקפקות למדיי. למרות שאני רואה בעצמי בחורה אסרטיבית וחזקה, הייתי משותקת מפחד מפניו. הוא היה בחור גדל מימדים, בעל עיניים בורקות, שעשה הכל כדי להיות בקרבתי, על אף שלא ביקשתי את קרבתו. הוא היה מתרומם מכיסאו במהלך השיעור ומתיישב לידי במופגן, מתעכב באריזת חפציו כדי שכשאצא לפניו יוכל לראות לאיזה כיוון אני הולכת, וכשנפרדתי מחבריי והלכתי לביתי הפתיע אותי מאחורי שיח והתעקש לנהל אתי שיחה. כשהמשכתי בדרכי תוך התעלמות ממנו – עקב אחרי.

חרדתי מאוד מפניו. החלטתי, שעליי לבקש סיוע מהגורמים האמונים על כך, ולא – כך חשבתי – יהיה מאוחר מדיי עבורי. כן, חששתי מהנורא מכל. החלטתי, שאני חייבת ליידע את הגורמים המתאימים, כדי למנוע פגיעה בביטחון הפיזי והנפשי שלי.

פניתי למדור הביטחון באוניברסיטה והבעתי בפני אחד האחראים את חששותיי מפני אותו בחור. במהלך השיחה המליץ לי אותו אחראי לפנות גם לתחנת המשטרה ולהגיש תלונה. וכך עשיתי. מדובר בחוויה מפוקפקת, במיוחד נוכח העובדה שהרגשתי, שהשוטרת השומעת את עדותי לא ממש מתרגשת מהסיפור שלי. מבחינתה, אני עוד אחת בסטטיסטיקה. היא גבתה את העדות באדישות יתרה. בשבילה, היה זה עוד סיפור מצער. לא יותר מזה.

מכל מקום, הבחור החזן לתחנת המשטרה לשיחה, והוזהר כי לא ישוב על מעשיו. אחרי אותו היום הכל השתנה עבורי. הוא הפסיק להטריד אותי, ואני קיבלתי את החיים שלי בחזרה.

המקרה שלי מעיד על טיפול נאות בבעיה. מצאתי סיפוק בכך, שלמרות שהתקשיתי למצוא את הכוח הנפשי שנדרש לעימות עמו, מצאתי דרכים אחרות נכונות, ראויות לא פחות, לטיפול בהטרדה.

הרחבת הדיון בהטרדה

סינתיה גרנט באומן כתבה מאמר מעניין על התופעה הנקראת הטרדת רחוב, כמו זו שתוארה לעיל וכמו אלה שוודאי כל אחת מכן חוותה בעבר ועוד תחווה בעתיד.

מאמרה מאיר את התופעה כפסולה, וכמערערת את בטחונה האישי של האשה.

הטרדת רחוב, על אף שמה הטריוויאלי, אינה טריוויאלית כלל וכלל. התקפות הרחוב מפחידות, מאיימות ומכניעות את הנשים, ולמרות זאת, גברים המטרידים נשים ברחובות אינם נעצרים, אינם נענשים, והקרבנות אינן זוכות בפיצוי הולם.

בראשית הדרך התרכז הדיון בתופעת ההטרדה המינית בקיומה במסגרת העבודה, או במסגרות אחרות בהן מבוסס הקשר בין גברים לנשים על מרות ותלות. רק בשלב מאוחר יותר כלל הדיון גם את

ההטרדות ברחוב.
הטענה שעמדה במסגרת הרחבת הדיון התמקדה בעיקרון, שזכותן של הנשים לסביבות עבודה ולימוד נקיות מהתנהגויות מיניות פוגעות או בלתי רצויות חלה גם על סביבות אחרות.
החוק למניעת הטרדה מינית דואג להגן מפני הטרדה מינית בכל מקום, ולא רק במקום העבודה. סעיפי החוק המגדירים הטרדה מינית מאפשרים לאשה להתנגד להטרדה באמצעים שאינם מילוליים, כך שאשה, החווה הטרדה מינית, יכולה להראות למטריד כי אינה מעונינת בהתייחסויות מטרידות מינית. המוטרדת אינה נדרשת לגרום לכך שהמטריד אכן יבין את המסר – אחרי הכל, ייתכן שהוא אטום למסריה. המוטרדת מתבקשת להראות למטריד באופן סביר, כי אין היא מעוניינת בהצעותיו או ברמיזותיו המיניות.

הקושי להיאבק בהטרדה ברחוב

אולם, למרות החקיקה, ניכר כי קשה במיוחד להיאבק נגד תופעת ההטרדה המינית ברחוב באמצעים משפטיים ופליליים.
הטרדה מינית ברחוב כוללת התנהגות מילולית ושאינה מילולית כגון קריצות, קולות, מבטי תאווה, צביטות, נגיעות, הערות כלליות ועוד. ההערות המיניות מתרכזות במראה או בנוכחותה בציבור של האשה. ההערות מתפרסות על טווח רחב, מ'היי מותק' עד להצעות וולגאריות ואיומים ברורים.
למרות שההטרדה המינית ברחוב באה לידי ביטוי במגוון רחב של התנהגויות, יש לה מאפיינים ברורים: היא מכוונת לנשים; המטרידים הם זכרים; המטרידים אינם מכירים את הנשים המוטרדות; המפגש הוא פנים מול פנים; הפורום ציבורי (רחוב, מדרכה, אוטובוס וכדומה); תוכן המלל מכוון לפרט (למרות שהמטריד מעונין שדבריו יישמעו על ידי חבריו או אחרים) והוא משפיל, מבזה, מתייחס לאשה כאל אובייקט, ולעתים תכופות אף מאיים; זהות המטרידים מינית, חוצה גבולות גיאוגרפיים, דת, גזע, גיל ומעמד. קרבנות הטרדת הרחוב הן כל אשה משלב ההתפתחות הפיזית הנשית הראשונית עד לשלב בו אין היא עוד נחשבת מינית בשל גילה.

החזרת הנשים למרחב הפרטי

הטרדה מינית ברחוב אינה רק עניין וולגרי או חסר טעם, אלא עניין פוליטי מובהק.
ההטרדה המינית ככלל משפיעה על המודעות, הרווחה הפיזית והחירות הנשית.
המטריד רואה במוטרדת אובייקט מיני, והערותיו ואופן ההטרדה כופים תפיסה זו על המוטרדת.
המטרידים, בהופכם את הנשים לאובייקטים לתשומת לב ציבורית בזמן היותן בציבור, קובעים במעשיהם כי נשים שייכות רק לעולם הפרטי. נשים העוברות במרחב ציבורי נאלצות להתמודד עם הערות מטרידות המדגישות את התפיסה החברתית, כי נשים המצויות במרחב הציבורי נתונות בידי הציבור. המסר ברור – הנשים שייכות למרחב הפרטי ואילו הגברים שייכים למרחב הציבורי.
הטרדת רחוב מערערת את תחושת הביטחון והנוחות של נשים באזורים ציבוריים ואף מגבילה את חופש התנועה שלהן ומונעת את חירותן ובטחונן במרחב הציבורי. נשים נמנעות מהליכה במקומות מסוימים, או מפעילויות מסוימות, כדי להימנע מהתמודדות עם הטרדות. נשים, החשות כי פרטיותן נפגעת כשהן חודרות למרחב הציבורי, יעדיפו לשוב למרחב הפרטי. גם לשפה מקום חשוב בהשפעת ההטרדה המינית על רווחת הנשים. השפה ממקמת פרטים בתוך המציאות, ומכאן – מבנה את זהות המגדר. נשים לומדות לקשר את גופן לאשמה, פחד והשפלה. ההתמודדות הראשונית עם הטרדת רחוב קשה לילדות צעירות. הטרדת רחוב היא השיעור הראשוני והמגדיר ביותר את מקור נישול עצמתה של האשה. אם האשה לא למדה זאת ממקור אחר, תהיה זו הטרדת הרחוב שתלמד אותה שמיניותה רומזת על חולשתה.

החדירה לפרטיות והפחד מאונס

שני נושאים עיקריים עולים מתגובות הנשים להטרדת הרחוב: החדירה לפרטיות והפחד מאונס. למרות שרוב הטרדות הרחוב אינן פוגעות פיזית בנשים, חרדת הנשים מציאותית. אנסים נוטים להטריד נשים ברחוב ולחדור למרחב הפרטי שלהן במטרה לבחון מי מהן עשויה להיות מטרה קלה. פעולה זו נקראת 'בחינת אונס'.
אם האשה מגיבה להטרדה באופן פאסיבי, עלול האנס להניח, כי היא לא תיאבק בו בשעה שינסה לתקוף אותה פיזית. מכאן, שהקשר בין אונס להטרדה בתודעת הנשים הוא קשר בעל בסיס במציאות.
מרבית הנשים מתעלמות מהטרדת רחוב. לרוב הן מגיבות כך מאחר שהן מתקשות לקבל את היותן

נטולות כוח במצב זה, הן חוששות מתקיפה פיזית ואין להן עניין למשוך תשומת לב.
נשים, החוות הטרדה מינית ברחוב, נדרשות להפגין אסרטיביות כדי להרחיק את המטרידים. אל לנו לבלבל בין אסרטיביות לתוקפנות. לעתים, מבט או אמירה נחרצת, גם אם אדיבה, עשויים להרחיק את המטריד.
בחלק ניכר מן המקרים תגובה זו מספקת. חשוב להבהיר, כי בתגובה אסרטיבית אין אנו מרוויחות רק את הרחקתו של המטריד מסביבתנו אלא גורמות לו לחשוב פעמיים לפני שיטריד אחרת.
עוד חשוב להדגיש, כי למרות שהמטרידים הם לרוב גברים, מן הראוי שלא נראה בציבור הגברי כולו את אויב הנשים. למרות שהנשים הן הקרבן העיקרי של התופעה, המאבק נגד הטרדה מינית אינו נחלת הנשים בלבד. על כלל החברה – נשים וגברים כאחד – לראות בתופעה זו עניין פסול ולהיאבק בה כמיטב יכולתם למען רווחת היחיד – האשה, ולמען רווחת החברה כולה.

המטרידים יעשו לך בית ספר

דר' רבקה נרדי, מכון דיאלוג
יו"ר משותפת של תנועת ש.י.ן – שוויון ייצוג נשים

ההטרדה המינית ניזונה מתפיסות סטריאוטיפיות של השוני בין המינים. כל זמן שנמשיך להאמין ש'בנים' הם 'בנים' ו'בנות' הן 'בנות', נמשיך לספק מודל רע לדורות הבאים, ושום תוכנית חינוכית לא תעשה את העבודה במקומנו

ילדים לא אמורים להטריד מינית ילדים אחרים. ילדים הם יצורים רכים, תמימים, השרויים עדיין בגן העדן של התום והשעשוע. שנים רבות בחרנו, אנו המבוגרים, למדר את עולם הילדות ממציאות עולמנו הרוויה באלימות על כל סוגיה, ואולי בכך ביקשנו לשכוח תמונות ילדות שלנו – רחוקות, אך מעיקות. ייתכן, שהרצון להשאיר את עולם הילדות זך וטהור מסביר במשהו את תופעת ההתעלמות הבוטה בהיקפה של מורים ומורות, ה'מאבדים' את כוח השיפוט שלהם כאשר מול עיניהם מתרחשת הטרדה מינית, ובוחרים לראות בה 'שעשועי ילדות'.

הטרדה מינית בין ילדים

מי לא חווה, מי לא חוותה באופן כלשהו מפגש 'דידותי' יותר או פחות עם המטריד או המטרידים הסדרתיים, הבנים 'החברמנים', שנהנו מיוקרה חברתית ולכל היותר ננזפו קלות ונסלח להם מיד. אחרי הכול כולנו – הבנים והבנות, המטרידים והמוטרדות/מוטרדים, כמו גם המבוגרים סביבנו, האמנו לתומנו שזו התנהגות נורמלית לחלוטין, בלתי נמנעת, משעשעת, לא מזיקה, חלק טבעי מתהליך ההתבגרות. באווירה זו לא היה מקום להתלונן על כאב והשפלה. במצב עניינים זה הקורבן מוצא עצמו משלם מחיר נפשי וחברתי כפול – פעם אחת בעצם היותו קורבן להשפלה ופעם שנייה בשתיקה שבהסכמה, המלווה בתחושות בושה ואשמה שמה שקרה לו זה 'באשמתו/תה', 'זה לא נורא', ואם הוא/היא רוצים להיות חלק מהחבר'ה עליהם להפנים את הנורמה ולחבור אליה. זהו אגב, אחד ההסברים להתנהגותם האכזרית של חלק מקורבנות האלימות (בעיקר הבנים, שלימים יהפכו לגברים) כלפי החלשים מהם.

ככל שגברה המודעות החברתית לזכויות האדם נוצרה אוירה שאיפשרה דה־לגיטימציה להתנהגויות, שרק לא מכבר נחשבו ל'נורמליות'. כך קרה גם עם תופעת ההטרדה המינית כלפי נשים, שמיום שניתן לה שם אפשר היה לסמן אותה כבלתי תקינה ברמה החקיקתית וברמה החברתית. על רקע זה יכלו לצמוח מחקרים על תופעת ההטרדה המינית בגני הילדים ובבתי הספר.

התופעות מתחילות כבר בגן הילדים

להלן עדות ממחקרה של איילת גלעדי (מתוך אתר 'קול הילד', עמותה למניעת הטרדה מינית בקרב ילדים,
geocities.com/voiceofchild/giladiHEB.html

"באחת ההפסקות, כשרוב הילדים משחקים בקבוצות הג'נדר שלהם, בלטו לעין שלושה בנים שהסתובבו משועממים, חסרי מעש, מסתודדים ומרעישים. לאחר כשמונה דקות ניגשו השלושה אל ילדה שתפסה בין רגליה גומי צבעוני (מעליו קפצה קבוצת הבנות). הילדה שמה לב לנוכחותם המאיימת של הבנים והזהירה אותם שיתרחקו ממנה, שאם לא כן תקרא למורה המשגיחה. אחד משלושת הבנים ניגש אליה, ניצמד קרוב לגופה והצמיד לה נשיקה על הלחי. הילדה הסמיקה כולה, נעמדה נבוכה ונעלבת. חברותיה שצפו במתרחש הפסיקו את המשחק והתקרבו אליה. הילדה התישבה בינתיים על הארץ והחזיקה את לחיה בידיה. חברותיה הציעו לה לגשת

אל המורה האחראית ולהתלונן על הילד המטריד, אבל היא עמדה במקומה ולא הגיבה. שתיים מהבנות צעקו לעבר המורה ש'אמיר נתן לענבר נשיקה'. המורה האחראית, שהייתה עסוקה בשיחה עם ילד אחר, לא שמעה את צעקתן. כעבור שלוש דקות החליטו הבנות לשנות את מקום משחקן, אחזו בידיה של ענבר והלכו למקום החדש. התקרבתי למקום משחקן החדש כדי לצפות בהתנהגותה של ענבר לאחר המעשה ושמעתי לפתע קול צעקה, 'די, מספיק כבר', וקול בכי השתלט בחלל החצר. הסתבר, שאמיר תקף את ענבר פעם נוספת. ענבר הפסיקה את משחקה, אזרה אומץ ניגשה בעצמה אל המורה האחראית וסיפרה לה על שהתרחש. המורה אמרה לה בתגובה ש'הוא (אמיר) בודאי רוצה להיות החבר שלך, אז אולי תתני לו את מספר הטלפון שלך?'"

מחקרה של איילת גלעדי, שהקדישה את עבודת המסטר שלה באוניברסיטה העברית לנושא זה מלמד אותנו כי התופעות מתחילות כבר בגן הילדים, וכי הטרדה מינית מותירה צלקות רגשיות לשנים רבות. לכאורה, הדבר מובן מאליו אם חושבים על כך במונחים המושתתים על האמונה, כי שוויון וכבוד האדם הן זכויות יסוד. רק כך אפשר לראות כי למעשה, הטרדה מינית היא התנהגות שמטרתה השפלת הקורבן והיא נעשית מעמדת כוח, ולפיכך, אין היא אלא ערוץ נוסף של אלימות.

למה דווקא בנים

מימצאי מחקרו של פרופ' בנבנישתי חמורים לא פחות. על השאלה – "האם ניסו לנשק אותך בניגוד לרצונך" – השיבו בחיוב 12.1% מהבנים ו־8% מהבנות במדגם שכלל ילדים בכיתות ז'-ט'. כלומר – בנים הוטרדו יותר מבנות!

למעשה, כל מימצאי מחקר זה מורים על כך, שבנים הוטרדו בשיעורים גבוהים יותר מהבנות. והשאלה היא, למה בן רך בשנים, שנולד עם היכולת לאהוב ולהתקשר באופן אינטימי, הופך להיות קשה ואכזרי לעצמו ולזולתו?

בנים עוברים תהליכי סוציאליזציה המבססים נורמות של אכזריות ביחסי אנוש, המגיעים לשיאם בתנאים של תחרות ולחץ חברתי. קריאה בספרם של דר' דן קינדלון ודר' מייקל תומפסון, 'לגדל בן', מבהירה נקודה זו כדלקמן:

בתרבות האכזריות לומדים בנים שהם חייבים לנצח כל הזמן, ועל כן אסור להם להפגין רוך. הם לומדים להתמודד עם פחד הדחיה והכישלון באימוץ דפוס הניכור, הניתוק הרגשי והאכזריות. אם לא תרגיש את מה שהאחר מרגיש תהיה פטור מרגשי אשמה. גבר אמיתי פוטר עצמו מ'שטויות' מעין אלה. כל בן וכל נער עוברים מסלול בלתי אפשרי בהתמודדות עם חיי הרגש – אינטימיות, תשוקה מינית וכוח. הם רוצים אהבה רומנטית, אבל לא יודעים איך עושים את 'המסובך הזה' ומתנחמים במין 'פשוט', או ב'עבודה עצמית', או במגע זמין וקל. הם לומדים מגיל צעיר ש'זה מגיע להם' וכדי להשקיט את המצפון הם מספרים לעצמם ש'ככה היא אוהבת את זה', ש'זה גברי וסקסי'. בנים, שהם רגישים 'יתר על המידה' חשופים ללעג ולהתעללות מצד חבריהם. וכיוון שהטרדה מינית היא עוד סוג של אלימות, היא מכוונת כלפי 'מטרות נוחות' – בנים רגישים, בנים לא מקובלים, בנים חסרי ביטחון וגב חברתי (עולים חדשים, נכים, 'שונים' מכל סוג).

תרבות האכזריות עוברת מדור לדור. בגלל היחס הסקסיסטי שיורשים בנים מגברים בוגרים הם עלולים ליפול למלכודת ההטרדה המינית כלפי בנות, ומניחים ש'כל הבנות אוהבות את זה'. הם לומדים ש'כולן רוצות אותו דבר', ואם אתה גבר אתה צריך לדעת איך 'לקחת את מה שמגיע לך כי אתה גבר'. בנים לומדים להאמין, כי הטרדה מינית היא דרך נורמטיבית 'להתחיל' עם בנות. ואכן, כל אחת עלולה להיות קורבן ליחס משפיל זה. יש נערות ונשים שאתן זה יותר 'קל', כי כמו שבנים לומדים להיות 'גברים' כך נערות לומדות להרגיש, להיות 'נשיות', בעיקר בחברת גברים. יש נערות המפנימות את התפיסה הגברית אודותיהן, כלומר – מה שבנים רוצים זה בסדר, זה בגבולות הנורמה.

הנערות הפגיעות

קיימת קבוצה נוספת של נערות שהן ה'טרף' הקל באמת, אלה שלא תקבלנה אהדה או תמיכה חברתית בעקבות עוול שנגרם להן. נערות אלה, 'המסומנות', הדחויות, הן הפגיעות ביותר. נערה עלולה למצוא עצמה במעמד של דחויה מסיבות שונות:

1. כי היא נראית 'לא טוב';
2. כי היא מרגישה עלובה, חסרת ערך, אולי כי היא מרגישה שאין לה מה להציע;

3. כי היא לא שייכת למעמד המוביל בכיתה;
4. כי היא באה ממשפחה חלשה (מעמד סוציר אקונומי נמוך, עדה דחויה, עולה חדשה וכדומה);
5. כי היא 'מוזרה', בעלת התנהגויות 'חריגות', מעין 'ברווזון מכוער';

נערות אלה, הכמהות לקבל יחס חם מהבנים והבנות כאחד, אך חשות את אימת הבדידות והדחייה, מוכנות לעתים 'לעשות הכול' כדי לזכות במעט פירורי אהבה. הן עלולות להציע את עצמן במחיר זול – 'סקס תמורת אהבה', והופכות טרף קל, מהטרדה מינית עד אונס ברוטלי. החברה כולה – הצעירים והמבוגרים כאחד, יתייגו אותה כ'מופקרת', והיא תימצא בסכנה של חרם חברתי.

הסיבות להתעצמות התופעה

למרות הממצאים הקשים העולים ממחקרם של דר' ענת זוהר ודר' תום גומפל מהאוניברסיטה העברית, המצביעים על 35% מהבנות ו־28% מהבנים כנפגעי תקיפה מינית, סבורים 63% מהמורים והמורות כי אין אלימות מינית בבית ספרם. נתון קשה זה מצביע על קבלה פסיבית של תופעה חברתית, המאפשרת מיחזורה מדור לדור. עובדה כי:

1. הנורמה של יחסים בעלי אופי סטריאוטיפי עדיין רווחת;
2. בנים מטרידים נתפסים כ'שובבים';
3. קורבנות ההטרדה המינית – בנות ובנים, מתביישים לדווח ולהתלונן מחשש לחרם חברתי.

מנגנון ההכחשה ממשיך לקיים את עצמו. כאשר אנו ממשיכים להאמין ש'בנים' הם 'בנים' ו'בנות' הן 'בנות', וזו דרכו של עולם, אנו ממשיכים לספק מודל רע לדורות הבאים, ושום תוכנית חינוכית לא תעשה את העבודה במקומנו. הסטת המבט שלנו, כאשר זה קורה מתחת לאפנו, נותנת היתר שקט להמשך התופעה.

עדות: הטרדה מינית בבית

דר' חן נרדי, מכון דיאלוג
יו"ר משותף של התנועה לגבריות חדשה

דפוס ההטרדה המינית הוא חלק מתרבות מצ'ואיסטית עליה מתחנכים גברים. זוהי תרבות המציגה נשים כאובייקטים מיניים ומגדירה את הגבריות ככיבוש של נשים. מרבית הגברים מטרידים מינית את בת זוגם בבית, ולא רק נשים אחרות במקום העבודה, כפי שמקובל לחשוב. חשיפת תופעת ההטרדה המינית 'הסודית' הזו, הביתית, חייבת להיות חלק מהקמפיין נגד הטרדה מינית

להלן עדותו של י., בן 40, מהנדס, גרוש ואב לשניים, נשוי בשנית ל-נ., בת 38, עורכת דין במשרד ממשלתי. י. הנו אחד ממטופליי לשעבר.

"מעולם לא חשבתי על עצמי כעל מטריד מיני, או שיש בעיה כלשהי עם זה שאני צופה בסרטים כחולים. אבל, בחשבון נפש שעשיתי אחרי הגירושין שלי, אני יכול לומר, שזו אחת הסיבות העיקריות לכך. זה התחיל אצלי בגיל ההתבגרות עם סרטי הפורנו שהיינו רואים, הבנים, בתיכון. בסרטים אלה למדתי להתייחס לנשים כאל בשר מיני, אובייקט מיני. המין הפך לדבר העיקרי בשבילי ביחסי נשים-גברים. נכנס לי לראש, שכגבר אתה צריך לעשות הכל כדי שיהיו לך כמה שיותר זיונים, שתהיה גבר. הסיסמה בין החבר'ה הייתה: 'אין אישה שלא נותנת, יש רק גבר שלא יודע לקחת'. אז איך לוקחים? הכללים היו פשוטים: תתחיל עם כמה שיותר בנות, תשלח ידיים ותתעלם מהדחיות וההתחמקויות שלהן. אם לא תלחץ עליהן זה לא ילך, ואתה יוצא חנון, לא גבר. אם היא לא נותנת תגיד לה שהיא מתנהגת כמו ילדה קטנה, תעשה לה רגשי אשמה שהיא גורמת לך 'כאב ביצים', וש'אם את לא רוצה לא צריך. יש בנות אחרות שיתנו לי'.

את הדפוסים האלה המשכתי גם בנישואין הראשונים שלי. הייתי יוזם מגע מיני ומתעלם מסימני אי הנוחות שלה. פירשתי את ה'לא' שלה כמין משחק נשי של 'קשה להשגה'. הרביתי לנגוע בה במקומות אינטימיים, לספר לה בדיחות גסות שחשבתי שיגרו אותה, הייתי מחמיא לה בלי הרף על הגוף שלה, אומר לה כמה אני נמשך אליה וכמה אני רוצה להיכנס אתה למיטה. הייתי בטוח שאני מעורר אותה, שזה מחמיא לה שאני מחזר אחריה כל הזמן, שהלהיטות המינית שלי היא גברית ומוצאת חן בעיניה. הראש הכחול שלי גרם לי לפרש כל סימן של קרבה גופנית מצדה כהזמנה לסקס. למשל, כשהיינו רואים טלוויזיה. היא הייתה מחזיקה לי את היד או מתרפקת עלי, ואני הייתי מתחיל מיד למזמז אותה. היא הייתה אומרת לי: 'אני לא רוצה סקס, רק רוצה קירבה'. לא יכולתי לתפוס את זה. הצעתי לה שוב ושוב לראות יחד סרטי פורנו, למרות שהיא הבהירה לי שוב ושוב שפורנו מגעיל אותה. לא כיבדתי את רצונה וניסיתי לטמון לה מארבים. נהגתי לזפזפ בשלט ולהיקלע כאילו 'במקרה' לסרט פורנו. כשזה לא עזר סיפרתי לה את תכני הפורנו שבהם צפיתי ורמזתי לה שהיא צריכה להשתפר בביצועים המיניים שלה.

כשגם זה לא עזר הרגשתי דחוי ומושפל. כעסתי והפעלתי לחץ. לפעמים לחץ גלוי ולפעמים סמוי. למשל, הייתי קורא לה לסדר ומעיר ש'כבר שבועיים לא שכבנו'. טענתי באוזניה שהיא לא משקיעה מספיק במין. כאשר לא עזרו כל מחאותיי הענשתי אותה בכך שישנתי בחדר אחר. הלחץ הסמוי היה, בעיקר, שתיקות זועפות. כשהיא הייתה שואלת אם אני כועס עליה, הייתי נותן לה להבין שהיא מאמללת אותי באי ההיענות לחיזוריי. כשגם זה לא עזר, התחלתי לברוח לסרטי הפורנו. הייתי מחכה שהיא תלך לישון, אומר לה שיש לי עבודה ויושב עד השעות הקטנות לצפות בסרטי הפורנו. אחרי לילות של צפייה בפורנו הייתי הולך לעבודה עייף עם דימוי עצמי מתחת לשטיח.

בתחילת הנישואין שלנו המין היה נהדר, אבל ככל שלחצתי יותר, ההטרדות שלי הלכו והרסו אותו יותר

ויותר. הקצר המיני בינינו בתוספת לקצרים רבים אחרים הביא למשבר קשה בנישואין שלנו ולגירושין. היום, בעקבות הטיפול, אני יודע שהמין בשבילי היה התמכרות לכל דבר. כמו סמים, הימורים, זלילה ועוד. זה מילא אצלי המון צרכים: בריחה מהבושה בכישלון שחשתי, פיצוי על עבודה קשה, תחליף לאינטימיות עם אשתי שכעסה עליי מאוד באותה התקופה, דרך להירגע, דרך להסיח את הדעת מבעיות וממצוקות שונות, חיזוק לתחושת 'הגבריות' שלי שהייתה זקוקה לתדלוק מתמיד, דרך להוציא תוקפנות ועוד הרבה צרכים אחרים."

נשאת אומרת לו

ונניח שיש לה כאב ראש, גב תפוס או שסתם אין לה מצב רוח לסקס ■ האם העובדה שבעלה בכל זאת מתעקש לגרור אותה למיטה, נחשבת הטרדה מינית? ■ "פרלמנט הנשים", שהתכנס לפני שבועיים ב"צוותא" ביוזמת מכללת בית ברל, בטוח שכן ■ ואפילו שוקל ליזום חוק מיוחד לעניין הזה ■ "נו, באמת", מגיב משה נ., נשוי כבר 15 שנה. "אם לא בבית, אז איפה?"

יעל ולצר

"על השרון", ספטמבר 2002

חוברות התקצירים של מושבי פרלמנט נשים שהתפרסמו עד כה:

חוברת תקצירים של מושבי תש"ס, 1999 – 2000, הכוללת את המושבים בנושאים הבאים:

* "תקציבה" – תקציב המדינה ממבט נשי (התקיים ב־24.11.99 בהרצליה)
* "רווחה אחרת" – מדיניות הרווחה של ממשלת ישראל ממבט נשי (התקיים ב־28.12.99 בקרית שמונה)
* "יש ברירה" – שלום וביטחון ממבט נשי (התקיים ב־2.2.00 בהרצליה)
* הפרדות, מיונים ופערים – חינוך ממבט נשי (התקיים ב־15.3.00 בבאר שבע)
* זנות, סרסורים וסחר בנשים (התקיים ב־4.5.00 בתל אביב)
* המשפחה והמדינה בישראל – עצמאות ממבט נשי (התקיים ב־23.5.00 בירושלים)

חוברת תקצירים של מושבי תשס"א, 2000 – 2001, הכוללת את המושבים בנושאים הבאים:

* מלחמה ותקשורת ממבט פמיניסטי (התקיים ב־13.12.00 בהרצליה)
* כלכלה ועסקים בצל הארועים – יהודיות וערביות מדברות (התקיים ב־28.1.01 בחיפה)
* פרסום, פורנוגרפיה וצנזורה – ממבט פמיניסטי (התקיים ב־18.2.01 בחולון)
* מי הבוס? השלטון המקומי מול השלטון המרכזי ממבט פמיניסטי (התקיים ב־4.5.01 בהרצליה)
* שלום על ישראל – מקומן של נשים ביחסים בין העדות (התקיים ב־29.5.01 בפקיעין)
* מעמד המורה והמכללות להכשרת מורות – ממבט פמיניסטי (התקיים ב־26.6.01 במכללת בית ברל)

ניתן לרכוש את החוברות במחיר 20 ש"ח לחוברת
נא לפנות לציפי בשן (טלפון 09-7476348)